

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

61130

GEORG BÜCHNER'İN "WOYZECK"
OYUNUNDAKİ İKTİDAR FİGÜRLERİ

61130

HANDAN BAYINDIR
(Yüksek Lisans Tezi)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON

Danışmanı: Prof.Dr. Bahadır GÜLMEZ

Eskişehir-1997

ÖZGEÇMİŞ

11.06.1969 Erzincan doğumluyum. İlk, Orta ve Lise öğrenimimi İzmit'te tamamladım. 1986 yılında İzmit Lise'sinden mezun oldum. 1989-1990 yılları arasında Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Tiyatro Oyunculuğu Bölümü yetenek sınavlarını kazandım. 1992-1993 yıllarında bu bölümden mezun oldum. Yine aynı yıl Konservatuvarın açmış olduğu sınavı kazanarak, okutman olarak göreve başladım. Halen bu görevi sürdürmekteyim.

ÖZET

Bu çalışma, Michel Foucault'nun Modern Toplumlardaki İktidarın çok merkezliliğine işaret eden bir diyagramın niteliklerini taşımakta ve bu çerçevede Büchner'in "Woyzeck" adlı oyunundaki iktidar figürlerini incelemeyi hedeflemektedir.

Foucault, topluma ve bireylere özgü iktidar aygıtlarının geniş bir tarihini kurarak, iktidarın parçalı ve kısmi nitelikler oluşturduğu bir süreci betimler. Kurumlar ve öz-neler dizgesinde oluşan kopuklukların tarihselliğini açıklayarak, tarihsel kopuklukların nedenleri üzerinde durur. Tarihin bu kopukluklardan oluşan bir iktidarı doğurduğunu ileri sürer. İktidarın yalnızca mekanizmaların denetleyiciliğinde değil, bireylerin düşünce ve bedenlerindeki zamana ve uzama yayılı olarak; duruşlara, jestlere ve hareketlere sinmesinden söz etmek gereklidir. Çalışmamızda tüm bunlara yönelik olarak Foucault'nun iktidara bakış açısı üzerinde durulmuştur. Toplumbilimleri, cinsellik, disiplin, söylem, bilgi ve delilik gibi kavramların İktidarla olan ilişkileri tartışılmıştır.

Michel Foucault'nun, Pierre Riviere dosyası ile "Woyzeck" raporunun örtüşme aralıkları üzerinde durularak, kurumsal söylemlerin ne şekilde bir iktidar söylemi geliştirdikleri incelenmiştir.

Georg Büchner'in yaşadığı dönemin ve "Woyzeck" oyunu döneminin sosyo-ekonomik bir analizi yapılarak, aynı dönem Romantizm akımı ve yetmişbeş yıl sonra gelişecek olan "Dışavurumculuk" akımının izlerinin Büchner'deki yansımaları incelenmiştir.

Son olarak Michel Foucault'nun iktidara bakış açısıyla "Woyzeck" incelemesi yapılarak, iktidar figürlerinin biçim ve içerik nedenleri üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

This study has the quality of a diagram that reflects the Michel Foucault's multi-centeredness of "Power" in Modern Societies and targets to examine power figures in "Woyzeck" which is one of the Büchner's important plays.

Michel Foucault describes a process where sectional and diversified qualities of power presented, by establishing a wide history of the instruments of personal power. He explains the historical break-downs in the institutional and objective line of comprehensions, thus, dwells upon the historical break-downs. He claims that history creates a power consisting of such break-downs. Power does not exist only in control mechanisms but actually rests in the minds and bodies of people and within time and space, it proceeds towards statues, jests and behaviours. In this study, Michel Foucault's understanding of power is handled all in these aspects. Power's relation with social sciences, sexuality, discipline, mode of expression, information and madness are discussed.

"Pierre Riviere" file that Michel Foucault made is confronted with "Woyzeck" report and the coincidence frequency is examined to understand how institutional expressions create a mode of expression for power.

Socio-economical analysis of Georg Büchner's period and Woyzeck's period is added. Both Romantic parallels and expressionistic seeds are pointed out.

Finally from Michel Foucault's point of view on power to "Woyzeck", the reasons of the form and the content of power figures are explained.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MICHEL FOUCAULT

I.	MICHEL FOUCAULT VE TOPLUMBİLİMLERİ.....	6
II.	DİSİPLİN VE İKTİDAR.....	10
III.	DELİLİK VE İKTİDAR.....	13
IV.	BİLGİ VE İKTİDAR.....	18
V.	CİNSELLİK VE İKTİDAR.....	21
VI.	SÖYLEM VE İKTİDAR.....	22
VII.	FOUCAULT'YA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

PIERRE RIVIERE CİNAYETİ M. FOUCAULT VE İKTİDAR ÜÇGENİ

Sayfa

I.	PIERRE RIVIERE RAPORU.....	28
II.	“WOYZECK” RAPORU.....	37
III.	HER İKİ OLAYIN BENZEŞİM NOKTALARI.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEORG BÜCHNER DÖNEMİ VE “WOYZECK”

I.	AYDINLANMA İÇİNDE G. BÜCHNER’İN KONUMU	41
II.	BÜCHNER VE YAPITLARI	42
III.	ROMANTİZM VE EKSPRESYONİZM AKIMLARI İÇİNDE BÜCHNER VE “WOYZECK” OYUNU	47
IV.	BÜCHNER VE “WOYZECK” OYUNU	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**MICHEL FOUCAULT'NUN İKTİDAR KURAMI
VE “WOYZECK”İNCELEMESİ**

	<u>Sayfa</u>
I. DİSİPLİN VE İKTİDAR.....	54
II. CİNSELLİK VE İKTİDAR.....	61
III. DELİLİK VE İKTİDAR.....	70
IV. BİLGİ VE İKTİDAR.....	78
V. SÖYLEM VE İKTİDAR.....	88
 SONUÇ.....	 89
 KAYNAKÇA	 91
 EKLER.....	 95

GİRİŞ

Genel tanımıyla İktidar, sözlüklerde şu şekilde tanımlanır:

1. Bir işi yapabilme, başarabilme gücü. Erk, kudret.
2. Devlet yönetimini elinde bulundurma yetkisi, devleti yönetenlerin hukuki ve fiili gücü.
3. Bu yetkiyi, bu gücü ellerinde bulunduranlar; yönetenlerin kendileri. Hükümet.¹

Sürekli olarak algılanan iktidarın devletin de içinde bulunduğu bir odak noktası şeklindeki görme biçimleridir.

Oysa ki Foucault iktidarı sözlük anlamının dışına taşıyarak, Klasik Çağ'dan Modern Topluma kadar olan sürecin tarihsel bir karakterini betimler.

Çalışmamız boyunca M. Foucault'nun iktidara bakışıyla biçimlenecek olan "Woyzeck" oyunu, iktidar figürlerini içinde barındıran bir özellik taşımaktadır. Çünkü, "Woyzeck" toplumun dışında kalmış, toplumun dışladığı yapıya sahiptir.

Bu işte, Foucault'nun üzerinde sıklıkla durduğu nokta da bu olmuştur. Neden toplumun dışladığı?

1 Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, Cilt 3, s. 1134.

25 Ekim 1982'de Michel Foucault ile bir görüşme sırasında, Foucault'ya yöneltilen şu soru olmuştur:

Yazılarınızda toplumun kıyısında kalan kişilerin büyümesine kapılmış görünüyorsunuz; deliler, miskinler, suçlular, sapıklar, erselikler, kıyıcılar, karanlık düşünürler. Niye?

M. Foucault ise bu soruya şu yanıtı vermiştir:

Arasıra tarihin ana çizgisinden örnekler almak yerine kıyıda-ki düşünürleri seçmemden yakınanlar çıkıyor. Züppece bir karşılık vereceğim onlara: Bopp gibi, Ricardo gibi kişilerle, süreçlerle iki nedenden ötürü ilgileniyorum: ... Gözlediğim ereklere biri, insanlara görünümlerinin içinde yeralan- evrensel saydıkları birçok nesnenin belirli bir takım tarihsel değişimlerin sonucu olduğunu göstermek. Çözümlemelerimizin tümü insan varoluşundaki evrensel zorunluluklar düşüncesi-ne karşıdır.

Georg Büchner'in "Woyzeck" karakterini de deli, suçlu, kıyıcı, sapık, karanlık düşüncelere sahip bir insan olarak görebiliriz. Böyle bir düşünce Foucault'nun da yukarıda belirttiği gibi evrensel zorunluluklar düşüncesini oluşturmaz mı? "Woyzeck" dışlanmakta ve işlediği bir cinayetin nesnesine dönüşmektedir.

İşte çalışmamızı amacı bu soruları yanıtlamak ve yapılandırmak olacaktır.

Foucault'nun iktidara bakışı; düşüncelerin, davranışların, duruşların, dilin, kısaca insan bedeninin herşeyine sinen, sindirilen yabancılaştırmanın konuşkan hareketinin tarihselliğini anlatır bizlere. Şimdi, Foucault'nun düşüncelerini betimlemeden önce, Foucault'yu biraz daha yakından tanıyacağız.

15 Ekim 1926'da Poitiers'de doğar. Anne ve babasının meslekleri nedeniyle tıp ile ilişkili bir ortamda büyür. Saint Stalines kolejine girer.

1945'de, Henri IV Lisesi'nde Hegel'in tinin görüngü bilimi ile tanıştıran Jean Hyppolite'den bir süre felsefe dersleri alır. 1946'da Louis Althusser'in öğrencisi ve arkadaşısı olur.

1948'de felsefe lisansı, 1949'da ise Psikoloji Lisansı aldıktan sonra 1952'de Sainte Anne Hastahanesinde psikoloji üzerine çalışır. Lille Üniversitesi'nde asistanlık yapar; Heidegger ve Nietzsche'nin yapıtlarıyla tanışır.

1953'de Rue d'Ulm'de derslere başlar.

1954'de "Akıl Hastalığı ve Kişilik" kitabı yayımlanır.

Fransa'yı terk ederek, Georg Dumezil'in önerisiyle Upsala Üniversitesi'nde görev başlar.

1956'da "Çağdaş Fransız Tiyatrosu" üzerine dersler düzenler. Özellikle Jean Genet ve Sade'in Fransız Edebiyatında "Aşk" teması ilgi ile karşılanır.

1958'de Varşova Üniversitesi Fransa Merkezi Başkanlığı yapmak üzere Polonya'ya gider. Oradan Hamburg'a geçer.

1959'da Hamburg Enstitüsü Müdürü olur. Kant'ın "Pragmatik Antropoloji" adlı kitabını Fransızcaya çevirir.

1960'da Clermont-Ferrand Edebiyat Fakültesi'nde psikoloji üzerine "maitre de conference"lık yapar.

1961, Doktora tezi olan "Klasik Çağda Deliliğin Tarihi"ni yazar.

1962'de Clermont-Ferrand Üniverd Üniversitesi'ne Profesör olarak seçilir.

1962'de yazdığı "Akıl Hastalığı ve Psikoloji" yayımlanır.

1963'de "Kliniğin Doğuşu"nu yazar.

1966'da "Kelimeler ve Şeyler"i yayımlanır.

1967'de Nanterre Üniversitesi'ne profesör seçilir. Tekrar Tunus'a döner.

1968'de öğrenci gösterilerinin başlamasıyla Vincennes Deneme Üniversitesi'nin kuruluş deneyimine katılır.

1969'da "Bilginin Arkeolojisi"ni yazar.

1971'de Foucault, Jean Genet'in önsözünü yazdığı Hapishanelerden Haber Grubu'nun (Groupe Information Prison-GIP) broşürlerini yayınlatır. Senenin sonunda Celâlî adında Cezayirli bir arap gencin oturduğu binanın kapıcısı tarafından öldürülmesi üzerine Foucault, Deleuze, Michel Drach, Jean Genet, Michel Leiris, Mauriac, Montand, Sartre, Simon de Beauvoir'dan oluşan Celâlî Komitesi Arap aydınlar ve işçiler bildirisini imzalar. İşgal edilen evlerde Foucault konferanslar verir. Kızıl yardım toplantılarına katılır. 1970 sonlarında Foucault aktif politik pratiklerde bulunur. GIP örgütünü ise, 70'in Şubat ayında kurar. Örgüt 1973 senesinde kapanır. Foucault bu gruptaki lider rolünü hep yadsımıştır.

1972'de Amerika konferanslarına katılır. Attika Mahkumları Koruma Komitesi ile tanışır. Gilles Deleuze ile "Arc" dergisinde "Aydınlar ve İktidar" üzerine konuşmaları yayınlanır.

1973'de "Bu Bir Pipo değildir"i yazar. Aynı sene Ben Pierre Riviere yayımlanır.

1975'de "Gözetlemek ve Cezalandırmak" yayımlanır.

1976'da "Bilme İstenci" yayımlanır.

1977'de Recamier Tiyatrosu'nda Rus düşünce ayrılıkçıları ile karşılaşarak Doğu ülkesinde yapılan greve katılır.

1978'de Tahran'da Şah'ın emri ile "kanlı baskı" dönemi üzerine röportaj yapmak üzere "İtalyan Corriera Della Sera" gazetesi tarafından İran'a gönderilir.

1979'da Tunix (Hiçbir şey yapma) adlı alternatif grubun düzenlediği uluslararası bir toplantı için Berlin'e gider. Aynı yıl Almaya'da Üniversite Profesörü Peter Brückner'in devlete küfür suçundan üniversiteden atılması üzerine, yahudi aileden gelen Brückner'i destekler.

1981'de, Polonya'da Jaruzelski'nin iktidara gelmesi ile Pierre Bourdieu ile Polonya hükümetine tavrı alır.

1982'de Polonya için yapılan ilaç yardımı kampanyasına katılır.

1983'de Berkeley Üniversitesi'nde öğrencileri ile Amerika, Sovyetler Birliği ve Avrupa ülkelerinde 1930'lardan beri uygulanan yönetim şekilleri üzerine seminerler hazırlar. Fransa'da Hukuk Fakültesi Enstitüsü'nün kurulmasını önerir. Yunan ve Roma'da "parrhesia" (gerçek) ve 19. ve 20. yüzyıllarda sanat konulu seminerler verir.

1984'de Dünya Doktorları, Medecins du Monde adlı grupla Polonya'ya gider, Vietnam'a gider. Bu arada "Cinselliğin Tarihi"nin iki cildi yayımlanır.

25 Haziran 1984 yılında vefat eder.

Buraya kadar, Foucault'un yaşamına dair hareketli bir sürecin dökümünü sunduk. Şimdi ise, Foucault'nun toplumbilimlerine, disipline, deliliğe, bilgiye, cinselliğe ve söyleme bakışının içeriğini anlamaya çalışarak bu dizgelerdeki İktidar'ın oluşum nedenleri üzerinde duracağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

MICHEL FOUCAULT

I. MICHEL FOUCAULT VE TOPLUMBİLİMLERİ

Michel Foucault, toplumbilimlerinin gelişmesiyle birlikte iktidarın güçlenmesi arasında paralellikler kurar. Buna örnek olarak Fransız Devrimi'ni hazırlayan "Aydınlanma Hareketi" ile Modern Psikiyatri 18.yy sonları ve 19.yy başlarında bilim olma niteliği kazanır.

Aydınlanma döneminin Psikiyatri alanına getirdiği yenilik, ruh hastalarını tımarhanelerden kurtarma ve durumlarını iyileştirme girişimidir.

"Psikiyatri tarihinde bu dönem Fransa'da Philippe Pinel'in "Moral Tedavi"sine atfen "Moral tedavi dönemi olarak anılır."²

Moral tedavi döneminin ortaya çıkmasına neden olan faktör ise 1750 yılında İngiltere'de St. Luke Hastanesi'nin açılmasıyla ruh hastalarının (delilerin), diğer hastalardan ayrıştırılarak tımarhanelere kapatılmalarıdır. Bu süre içinde ruh hastalarına iliş-

2 Erol Göka, Psikiyatri ve Düşünce Dünyası Arasında Geçişler, Ankara, 1996, s. 15.

kin yeni yasalar oluşturulur. St. Luke Hastanesi'nin mimari yapısındaki yeni uygulamalar hastaneler, tımarhaneler ve hapishaneler gibi kurumların oluşumlarının erken dönem habercisidir. Jeremy Bentham, geliştirdiği bu mimari yapıya "PANOPTİON" adını verir. "PANOPTİON" hapishanelerde, tımarhanelerde ve hastanelerde yaşayanların tek merkezden kolaylıkla gözetlenebilmelerini ve bu yolla denetlenebilmelerini sağlayan bir özelliği taşır. Geliştirilen bu mimari biçim nedeniyle bu dönem "PANOPTİON" dönemi olarak adlandırılır.

Foucault'ya göre ise "PANOPTİON":

"Büyük kapatmanın, büyük bakıcılığa dönüştüğü, sözcüklerin şeylerden ayrışarak hastanın hastalık taşıyıcısı bir gözlem nesnesi haline geldiği ve bireyselleştiği, modern klinik tıbbın doğmaya ve aynı zamanda merkezi iktidarın kurumsallaşarak yayılmaya başladığı dönemdir."³

Bu anlamda, Foucault, geliştirilen bu moral tedaviye ilişkin olarak; fiziksel yönde hastalara uygulanan şiddetin yanısıra, iktidarın tedavi yöntemi olarak görüp, zerkettiği, ahlakla özümsetildiği, böylelikle sadece bedenin değil, ruhun ve düşüncenin de tutsaklaştırıldığı görüşünde olup, psikiyatride "insancılık" ve tedavi adına geliştirilen bu mekanizmanın iktidarın kendisi olduğu saptamasında bulunur.

19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, ilk kez "psikiyatri" sözcüğü Alman hekim Johann Christian Reil tarafından kullanılır. Bu dönemde, moral tedavi yöntemine ilişkin kitaplar yazılarak ruh hastalarının sınıflandırılması ile ilgili girişimlerde bulunulur. 1861 A.B.D.'sinde yoğunlaşan göçler, hızlı sanayileşme, nüfus artışı, çoğalan hastalıklar ve yoksulluk nedeniyle hastaları tımarhaneye yatırma eğilimi Amerikan Psikiyatrisi'nin oluşumunu hızlandıran faktörlerdir.

Bilindiği gibi Freud, 1890 yıllarında önemli bilimsel katkılarda bulunarak, psikanalizin bir tıp dalı olmaması için mücadele eder. 1895'de "Histeri Üzerine Çalışmalar" adlı kitabını yazarak "Psikanaliz" in ilk kurucusu olur. Yine aynı tarihte, kendi rüyalarını inceleyerek, rüyaların bilinçdışı isteklerin kılık değiştirmiş biçimlerinin olduğu yar-

3 Erol Göka, s. 18.

gısına varır. 1900'de "Rüyaların Yorumu" adlı kitabını yayımlar. Bu arada Freud, Oidipus kompleksini keşfeder. Freud, bireysel psikoterapi'nin ilk adımlarını atar. Daha sonraları Freud'u; Adler, Alexander, Grinkel, Horney, Rodo, Sulvian, Thomson, Otto Rank gibi modern analistler izler.

Bu analistler ise değişik "normlar" geliştirirler. Freud, bilinçaltını; kişinin sosyal ve seksüel davranışına göre, Oidipus-Elektra veya kastrasyon gibi çeşitli komplekslere yerleştirir. Bu komplekslerin süper-ego'ya hizmet eden Ego'nun, İd'in yıkıcı ve erotik dürtüleri üzerine yüklenmiş bastırıcı, susturucu ve sindirici etkisi sonucu ortaya çıktığını savunur. Daha sonraları bu görüşler, Rank, Groddek, Reich gibi analistler tarafından reddedilerek veya değiştirilerek Psikanaliz'e yeni bir boyut getirilir. Bu çalışmalar, bugün hala gelişmekte olan Psikanaliz'in arke tipini oluşturur.

Toplumbilimleri ise psikanaliz aracılığı ile insanı deneysel bir çalışma konusu yaparken aynı zamanda toplumsal denetim dizgelerinin (yargılama, cezalandırma, tedavi etme, vb.) genişletilmesine ve uygulanmasına izin vermiştir.

Bu anlamda iktidar bu tür yönetim dizgelerinin genişlemesine olanak sağlarken, insanları, kurumları baskı altına alarak şekillendirir. İnsanın baskı altına alınması nedeni ile ortaya çıkabilecek bir başkaldırıyı da kurumsal normlar aracılığıyla disiplin altına alır. Bu aşamada Foucault'nun da belirttiği gibi: iktidar kendini yeniden üreterek toplumsal denetim dizgelerinin işlerliğini istediği yönde sağlar.

Dördüncü bölümde yapacağımız "Woyzeck" incelemesinde; oyundaki olay örgüsünü toplumsal denetim dizgelerindeki karakter ve tiplerin yansıma biçimlerini, disiplin altına alınmaya çalışılan "Woyzeck" in başkaldırı şeklinin uzantılarını ele alacağız.

Foucault'ya dönecek olursak; Foucault, yaşamı boyunca aklın dışladıklarıyla ilgilenmiştir. Akıl ile akıldışılık arasında sıkışan o ince çizgiyle normal-anormal kavramlarının iktidarı besleyen nedenleri üzerinde durur. Bu konuyla ilgili olarak "Annemi, Kızkardeşimi ve Erkek Kardeşimi Katleden Ben, Pierre Riviere"yi yazar. 19. yüzyıl'da Fransa'nın bir köyünde işlenmiş bir aile cinayetiyle ilgili olan bu kitap; tarih, psikiyatri, yazın ve siyaset alanındaki tutanaklarla inceleme konusu olur. Bu alanlarda elde edilen söylemler arasındaki mücadele, Foucault'un iktidara bakış aralığının farklı bir

yönünü yansıtır nitelikler taşır. Bu aralık; Delilik ve İktidar, Bilgi ve İktidar düzlemle-ridir...

Bu düzlemlere geçmeden önce "Ben Pierre Riviere" cinayetini kısaca özetleyeceğiz.

Pierre Riviere, Normandy'de Calvados eyaletinde yaşayan bir köylünün oğludur. 3 Haziran 1835'de bir budama satırını alarak annesinin, kız kardeşinin ve erkek kardeşinin yaşamlarına son verir. Olay belirsizliklerle çevrelenir; bölgede budala olarak bilinen Pierre duruşma tarihini beklerken, olayla ilgili olarak yaşadıklarının bir dökümünü yazar. Avukat ve doktorlar Riviere olayına hafifletici nedenler bulmaya çalışırken "deli"lik kavramı üzerinde dururlar.

M. Foucault ve arkadaşları cinayetle ilgili belgeleri (tanıkların ifadelerini adalet görevlilerinin raporlarını, tıbbi görüşleri, Riviere'nin günlüğünü) toplayarak araştırma konusu yaparlar.

Bu olay, Johan Christian Woyzeck'in (Woyzeck'in gerçek olay örgüsü) işlediği cinayetin tutanaklarına ve iktidar olgusuna yön verecektir. G. Büchner'in babası bir tıp dergisinin yazı kurulundayken, Büchner, Woyzeck'in işlediği cinayetten çok etkilenir. Woyzeck'i oyunlaştırmaya karar verir. 12 Şubat 1837'de hastalanan Büchner tarafından yarım bırakılmıştır.

Bu iki olayda karşımıza çıkan iktidar olgusunu, Foucault'un düşünceleri ekseninde tartışmayı hedefliyoruz.

Konumuzla ilgili olarak Foucault, cinayet ve suç üzerinde sıkça durarak şu saptamayı yapar:

"Cinayet, tarih ve suçun bulunduğu noktadır. Öldürme, meşruluk ve yasadışılık arasındaki ilişkide müphemliğe (belirsizliğe) yol açar. suç, yasa ve sınırları içinde dolaşır, bazen yasanın bu yanındadır, bazen ötesindedir, üzerinde veya altındadır; suç, iktidar etrafında bulunur, bazen iktidarın karşısındadır, bazen yanındadır."⁴

4 David Riches, (Çev: Dilek Hattatoğlu), Antropolojik Açıdan Şiddet, İstanbul, 1989, s. 73-91

Suçlu bulunmak, baskı altına alınmayı içerir. Yasalar bu noktada baskı altına alınanın nedenleri üzerinde durur. Toplumsal denetim dizgeleriyle suçlu olarak görülen kişi, işlediği suçun nesnesi durumunda görünürken, ağırlık noktasını oluşturan, suçlanan kişi (suçlu) değil, suçun kendisi olur. Suçun kendisi artık, suçu işleyen kişinin ötesinde "özne" olma niteliğini kazanır. "Özne" olarak algılanan, iktidarı destekler duruma gelir.

Sözü edilen yaklaşım doğrultusunda, cinayet "suç"un nihai şeklini oluşturur. Suçlu kişi yasa-dışılık tıpkı akıl dışılığa olduğu gibi akıl ve akıldışılık sınırları içine hapsedilerek "deli" olmakla suçlanan bir malzeme haline getirilir. Yasadışılık da akıldışılık gibi buna benzer bir zemine yerleştirilir. Her ikisi de suçun iktidarını, öznesini oluşturur. suçun iktidarı, yasal zeminde kendini yeniden üretirken, yasa-dışı olanın karşısında yeni baskılama biçimleri geliştirmeyi de unutmaz.

Bu nedenledir ki, iktidar, Foucault'nun dediği gibi her yerdedir. Kazanılan veya ele geçirilen birçok ilişkide, dışsal olmayan, dolaşan ve hiçbir zaman yerelleşmeyen, her şeyi kapsadığı için değil, her yerden geldiği için böyle olan şeyin, iktidar olduğunu, gerçekliğin iktidarın dışında olmadığını anlıyoruz.

Bunun yanı sıra iktidarın siyasal ve evrensel sayılan düzlemini oluşturarak, bireylerin hücrelerine kadar nasıl nüfuz ettiğini tartışmamızın içine almak gereklidir. Bu tartışmamız 18. yy'da işlenmiş olan bir aile cinayetini, Woyzeck olayını, Foucault'nun, Delilik ve İktidar, Disiplin ve İktidar, Cezalandırma ve Gözetleme, Cinsellik ve İktidar, Bilgi ve İktidar, Söylem ve İktidar konusundaki görüşleri üzerinde durarak şekillendirmek istiyoruz.

II. DİSİPLİN VE İKTİDAR

Foucault, insan bedeni üzerinde uygulanan tüm yöntemlerin (baskı altına alma, cezalandırma vb.) ve hapisane, ordu, okul gibi kurumlarda uygulanan yargı sistemlerinin ürettiği itaatlaştırma modelleriyle yeniden ve bir diğerinden farklı olarak nasıl ürettiği ile ilgilenmiştir.

İnsan bedeni Ortaçağ'dan itibaren azap çekirme yöntemlerine maruz bırakılmıştır. Bedeni, çeşitli işkence yöntemlerinin tekeline alarak, suçlunun suçunu itiraf etme

(ettirilme) mekanizmaları geliştirilmiştir. Ortaçağ'dan 18. yy'a olan bu süreç cellat-giyotin ve suçlu üçlemesinde gelişmiştir. Daha sonraki süreçte, bu üçlemenin bilimsel alanda bir dönüşümü gerçekleştirir. Giyotin ve cellat ikilisi, bugün bilimsel, tıbbi, hukuki söylemin merkezine gizlice yerleştirilmiştir. Tabii ki daha insani olan bir mantık dizgesiyle, fakat benzer bir işkence yöntemiyle. Suç nesnesi her dönemde olduğu gibi yine suçlunun kendisidir.

Pierre Riviere örneği, bu işleyiş dizgelerindeki gerçekliği anlatırken, "Woyzeck" gerçek ve bir ol kadar da oyun olabilecek bir karakteri yansıtır.

Yukarıda sözü edilen, azap çekme/çektirme yönteminin dayanağı, suçlunun son anında halkın gözü önünde herşeyi itiraf etmesini sağlamaktır. Böylece gerçek bir anın meşruluğunu göstermek mümkün olmaktadır.

Foucault, suçun infazı sırasında, tiyatroya bir uygulamayla nasıl yeniden üretildiği üzerine örnekler verir. Bunlardan biri de, 1772'de bir mahkuma ilişkin alınan kararlardır.

"1772'de Camraili bir hizmetçi hanımını öldürdüğü için, işkence göreceği yere "her kavşaktaki çöpleri toplayan bir arabayla" götürülmeye mahkum edilmiştir. Hanımı de Laleu'yu katlettiği esnada hanımının oturduğu koltuğun aynısının ayağının dibine konulduğu bir daracağı olacak ve (suçlu kadın) buraya yerleştirildikten sonra, ağır ceza mahkemesi celladı onun sağ elini kesecek ve onun gözünün önünde ateşe atacaktır ve bunun arkasından, adı geçen de Laleu'yu katletmek için kullandığı satırla ona dört darbe indirecektir; bu darbelerden birincisi ve ikincisi başa, üçüncüsü sol bileğe ve dördüncüsü göğse indirilecektir,... bundan iki saat sonra ölü bedeni çözülecek ve kafası aynı darağacının üzerinde, aynı direğin dibinde, hanımını katletmek için kullandığı satırla gövdesinden ayrılacak ve bu kafa da bu Camrai kentinin Douai'ye giden yola açılan kapısından yirmi fersah uzaklıktaki bir tepenin üzerinde teşhir edilecek ve gövdenin geri kalanı bir çuvala konulacak ve adı geçen bu tepenin yakınında, on ayak derinliğine gömülecektir."⁵

5 Michel Foucault, (Çev: M. Ali Kılıçbay), *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara, 1993, s. 55-56.

Yaptığımız bu ilginç alıntı, ilk anda sanki bir masal veya bir cinayet romanını çağrıştırmakta. Fakat gerçek İkinci bölümde Pierre'in ve Woyzeck'in suçları karşısında, buna benzer bir yöntemin ve Pierre ve Woyzeck'teki, suçun nasıl işlendiğine dair yapılan açıklamalar büyük bir benzerlik taşıdığını göreceğiz. Adalet mekanizması ve itiraf yöntemleri burada birbirini beslemektedir. Bedeni baskılarken, ruhu suç ortaklığına iter. Böylesi bir durumun örneklerini bugün hala görmekteyiz. Bilimsel nesnelleştirme ve tedavi altına almaya dönüştürülen bu uygulama “Delilik ve İktidar” bölümünde, Artaud'un akıl hastahanesinde yazdığı düşünceleri ışığında bu durumu kanıtlar nitelikler taşımaktadır.

1772'den bugüne, iki yüzyıldan fazla zaman geçmesine karşın 23 Kasım 1995 tarihli Sabah gazetesinde yayımlanan bir haber, dönemimizin bilimsel disiplinlerinin suç karşısında geçmiş uygulamalarla ne kadar benzeştiğini kanıtlar niteliktedir:

“Amerika’da 6 yaşında bir çocuğu, 1977 yılında öldürmekten idama mahkum olan George Del Vecchie (47), kalp hastası olduğu için idam edilemeyince, önce ameliyat edildi. Kalp damarlarındaki tıkanıklık nedeniyle 3 Kasım tarihinde ameliyat olan Del Vecchie ‘nin idam cezası, bu ameliyatın 20 gün ardından infaz edildi. Başarılı bir kalp ameliyatıyla sağlığına kavuşturulan Del Vecchie, İllionis Eyaleti’nin Joilet kenti hapisanesinde dün sabaha karşı, zehirli iğneyle öldürüldü.”

Her yeni uygulama bir önceki uygulamaların travması şeklinde karşımıza çıkmakta. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere; Adorno’nun “Eleştiri Toplum Üzerine Yazılar” adlı kitabında değindiği gibi, “Uygarlığa karşı girişilen bir başkaldırı olarak faşizm arkaik karakteristiğinin basit bir tekrarı değil, tam tersine onun uygarlığın bağrında yine uygarlığın kendisi tarafından yeniden üretilmesidir.”⁶ demektedir, fakat birer travma olarak.

Bir travma olarak üretilen bir durumda, artık insan bedeni adaletin uygulama alanına girmiştir. Yukarıda verdiğimiz 1772’de bir mahkuma ilişkin kararlar örneği ile 23 Kasım 1995 tarihli Sabah gazetesinde verdiğimiz örnek arasında belirgin farklılıklar olsa bile travma halâ devam etmektedir.

Buna ilişkin olarak Foucault bu farklılığı şu şekilde açıklamıştır:

6 Thedor W. Adorno, (Çev: M. Yılmaz Öner), Eleştiri Toplum Üstüne Yazılar, İstanbul, 1990, s. 31.

“Artık beden bir araç ya da aracı olarak hizmet eder: eğer biri bedene, onu hapsederek ya da onu çalıştırarak müdahale ederse, bu, kişiyi hem hak hem de nitelik olan bir özgürlükten yoksun bırakmak için yapılır. Bu cezaya göre, beden bir kısıtlamalar ve yoksunluklar, yükümlülükler ve yasaklamalar sistemine sokulur. Fiziksel acı, bizzat bedenin çektiği acı, artık cezanın ayrılmaz bir unsuru değildir. Dayanılmaz duygular yaratma sanatı olmaktan çıkan cezalandırma artık hakları baskı altına alma ekonomisi haline gelmiştir. Bedeni mahkum etmek için ona ulaşmak ve onu manipüle etmek yasa için hala zorunluysa, bu, uygun biçimde katı kurallara göre ve “daha yüksek” hedefler uğruna, araya mesafeler koyarak olacaktır. Bu yeni kısıtlamanın bir sonucu olarak, bütün bir teknisyenler ordusu, gardiyanlar, doktorlar, vaizler, psikiyatristler, psikologlar, eğitimciler, yönetimi acının doğrudan anatomisi olan cellattan devralırlar.”⁷

Şimdi Foucault’nun da belirttiği gibi bu devralma işleyişini “Delilik ve İktidar” noktasında göreceğiz. Ayrıca “Pierre Riviere” ve “Woyzeck” bu devralma işleminin belirgin birer örneği olarak karşımıza çıkacaklar.

III. DELİLİK VE İKTİDAR

Michel Foucault’nun önemseydiği noktalardan biridir, “delilik”. Delilik yüzyıllar boyu birçok tanımlanma çabalarına hedef olurken, Foucault, kapatılmanın tarihini cüzam ve veba hastalıklarıyla açıklar. Zührevi hastalıklar yerini deliliğe bırakır.

Ortaçağ’ın sonuna doğru delilik edebi eserlere yansır. Kendini tiyatronun ortasında bulur. Bu dönem “delilik” kapatılan zührevi hastaların, eşcinsellerin, yoksulların arasında bir ilişki zeminini hazırlar. Kilisede dua etmeye gitmeyenler ve Tanrı’ya küfür edenleri deliler arasında bulmak olasıdır. Fakat böyle olmasına karşın Ortaçağ’da “deliye” mistik bir anlam yüklenmektedir.

Foucault, deliliği şu şekilde açıklamaktadır:

“Delilik insanı kendine rağmen ve amacını bilmediği bir bilgeliğin aleti haline ge-

7 Thomas D. Docherty, (Çev: Yavuz Alogen), *Post Modernist Burjuva Liberalizmi*, İstanbul, 1995, s. 39-41.

tiren düzenin farkedilmeyen tarafıdır ... Zamana egemen olan ortaklaşa bir bilgeliğin bütün kalınlığı onun içinde gizlenmektedir.”⁸

Batıda akıl gerçeklik üzerinde egemenliğini kurmadan önce, deli, kendisi ve insanlık hakkında konuşabilme özgürlüğüne sahipti. Gerektiğinde kahin, ermiş, ikiyüzlülüğün gerçek sözcüsü, şaman, sürgün, mahkum ve korkulacak bir canavar olarak görülmekteydi.

17. yy.’da “delilik” devletin sorumluluk alanına girmiştir. Buna rağmen “deli” söz söyleme hakkını yitirmemiştir. 18. yy’da ise devlet mekanizması iyice benimsenir ve ihtiyaçların doyurucu alanı olarak görülür. Foucault bu döneme ilişkin, deliliğe yönelik “insancıl” tutumların ortaya çıkışı konusunda bir tartışma başlatır. Tartışmanın özünde, bu “insancıl” tutumların kökeninde deliliği sistemli bir şekilde susturmaya yönelik ve vücutların denetiminin sağlanmasının yanı sıra zihinlerinin de bu denetime dahil edilmesi düşüncesi yatar.

Rönesans döneminde ise, akıl ile delilik sürekli bir dialog şekline dönüştürülür. Deliliğin tekilliği yokedilmeye çalışılır. Bu dönemde deliler bir gemiye doldurularak gezginci bir yaşam sürdürürler. Sağlıklı insanların yanından uzaklaştırılırlar. Su ve delilik arasında kurulan bu ilişkiyi Bruegel, Boschehe, Dürer gibi sanatçıların resimlerinde görmek mümkündür. Gerçeklikle-imgesel olanın arasında yaşanmakta olan bir kaygının varlığını dışavurmuşlardır.

“Foucault’ya göre, Rönesans döneminde hala hayali bir özgürlüğün simgesi, Kral Lear ya da Don Kişot olan deli, bir yarım yüzyıl içerisinde, Akıl ve Ahlak’ın monoton geceleri boyunca kapatılma mekanizmasının tutuklusu olarak buluverir kendini. Kapatılma, toplum dışıların yavaş yavaş yok edilmeye ya da denetlenmeye çalışıldığı yerlerin ilkesi haline gelir.”⁹

Böylelikle, delilik toplum tarafından onaylanmış bir suçluluğun dili olarak çıkar karşımıza.

8 Michel Foucault, (Çev: M. Ali Kılıçbay), *Deliliğin Tarihi II*. Ankara, 1993, s. 32.

9 Felix Guattari, (Çev: Ali Akay) *Üç Ekoloji*, I. Basım, İstanbul, 1990, s. 66.

Rönesans döneminde, delilerin gemilere doldurularak gezginci bir yaşam sürdürmelerinin benzer bir boyutunu, 30 Aralık 1996 tarihli “Radikal” gazetesinde çıkan bir haberde görmekteyiz:

“LONDRA- İngiliz hükümeti, cezaevlerinin yetersiz kalmasının “cezaevi gemi” projesiyle giderilmesine yeşil ışık yaktı. Cezaevlerinin aşırı kalabalık oluşunu çözmek isteyen hükümet, Ocak sonunda gemi uygulamasına başlanmasına karar verdi. 500 mahkum, 6 katlı bir gemiye transfer edilecek (A.A.)”.

Bugün dahi, Rönesans’tan bu yana yaşanmakta olan gerçek, Foucault’nun çözümlemelerini haklı çıkarmakta. Deliliğin tarihsel dizgesinde bizleri bir kez daha düşündürmektedir. Bu defa gemilere doldurulan deliler değil, cezaevleri mahkumlarıdır. Yukarıda isimlerini verdiğimiz sanatçıların yanısıra bu kaygının korkunç varlığını açıklayan kimbilir kaç kişi çıkacaktır. Toplum dışı sanat olarak görülen bu durumun üretimlerini, mekanizma kendi içinde eriterek meşrulaştıracak, sanat eseri olarak kendine maledecektir.

Toplum tarafından onaylanmış bir suçluluğun sanatı olarak belirlenen bu durumun ilk örneğini A. Artaud’da görmekteyiz.

19. yy. başlarında ise; delilik, bilimin henüz sahip olmadığı bir alan olarak mistisizme sığınır. Romantik düşünceyle oluşan edebiyat ve şiir içinde bulur kendini. Böylelikle delilik dilini, yeniden başlayan bir dil üzerinden kurar. Nietzsche, Goya, Nerval, Van Gogh ve A. Artaud, bu dilin gelişmesinde büyük rolü olan sanatçı ve yazarlardır. Bu sanatçı ve yazarlar, psikiyatri ve psikanalizin nesnesi olarak görülmüş olmalarına rağmen zihinlerinin tutsaklaştırılmasına, asalaklaştırılmasına boyun eğmemişlerdir.

Antonin Artaud, bu konuyla ilgili olarak şunları söyler:

“Kimdir gerçek deli? Toplumsal anlamda, belirli üstün bir insani onur düşüncesine alçaklık etmektense delirmeyi yeğlemiş kişidir. Belki yüksek pisliklerde suç ortağı olmayı yadsımış kişilerden kurtulmak ya da kendini savunmak için, toplum işte böyle boğdu onları tımarhanelerinde. Çünkü deli, toplumun duymak istemediği gerçekleri

yaymaktan alıkoymak istediği kişidir.”¹⁰

İşte, Artaud iktidarı güçlendiren, besleyen ve üreten mekanizmanın gizli nesnesinin delilik olduğunu vurgulamıştır.

Bu nedenle tarihsel bir gerçeklik içinde, yöntemlerini sıkılaştırıp yeni yaratımlar bulmayı amaçlayan denetim dizgeleri bilinçli olarak iktidarı beslemiş ve deliliğe de sahip çıkmıştır.

Böylelikle, Rönesans döneminde başlayan bu gemilerden indirip birdirme (uzaklaştırma) teknikleri, işlevini “Deli Evleri”ne yani, “KAPATMA EVLERİNE” bırakmıştır.

Foucault ise böylesi bir kapatılmanın ardındaki gerçekliğin aslında, yoksullara yardım etmek biçiminde gösterilen, fakat aylaklık ve işsizliğin doğurduğu sorunlara karşı verilen tepkinin farklı bir çalışma ahlakının doğması sayesinde oluşan bir duyarlılık olarak görür. Avrupa’nın bir çok yerine kurulan bu “Kapatma Evleri” bu duyarlılığın ikiyüzlü göstergesidir. Kapatma, bir bakıma ıslah etme anlamına gelmektedir. Kapatmanın yani ıslah etmenin nedeni, düzensizliğin kaynağı olarak görülen işsizleri, dilencileri, delileri emniyet altına alarak, yoksulluğu gizlemek ve bu kitlelerin çektiği acıların doğuracağı siyasal bir hareketlenmenin (başkaldırının) mantığını kırarak önüne geçmektir.

İşte bu ahlaki “duyarlılık” işsizleri, dilencileri, delileri sömürerek iktidarı beslemiştir. Bu sayede suçlu kişileri organize etme görevini üstlenen iktidar, “duyarlılık” mantığı altında, hem bir öznelleştirme biçimini hem de nesnelleştirme biçimini geliştirmiştir.

“Woyzeck”te de bu biçime çok benzeyen ve gücünü buralardan alan bir işleyişle karşı karşıya kalırız. “Woyzeck” karakteri bir çok oyunda da görüleceği gibi kapatılmanın yani ıslah edilmenin yoğun bir şekilde yaşandığı iktidar ile ilgilidir. Woyzeck, özneliliğinin derinliğine inilerek tahrip edilen nesnel bir karakterin oluşumudur. Adalet ve erdem noktasında yoğunlaşan suç ve ceza, delilik ve düzensizlik ilişkisi; tedavi et-

10 Felix Guattari, s. 87.

me yani denetim altına alma sözkonusu olduğunda evcilleştirme görevini üstlenecek (kendi dilince), doktorların, yargıçların, polislerin yetkisine bırakılmıştır.

Bu anlamda, oyunda bu görevleri üstlenen denetim mekanizmalarının iç yapısı üzerinde duracağız.

Ek olarak, delilik ve iktidar konusunda Antonin Artaud'un şu sözlerine yer vermeden geçemeyeceğiz:

“Kokuşmuş bir toplum, kehanet yetileri kendisini rahatsız eden bazı üstün aydınların sorgulamalarından korunmak için psikiyatriyi icat etti.

İşte sekiz yıldır, dört tımarhanede zehirlenmeler, hücre hapisleri, deli gömlekle-riyle ve burada, Rodez'de elektroşok komalarıyla beni çalışmaktan alıkoyuyorlar. Son elektroşok dizisi geçen kış yapıldı, bir yenisine başlamak akıllarımdan geçer mi bilmiyorum, ama kendimi bıçakla bile olsa savunmaya kararlıyım; çünkü her elektroşok öldürdü beni ve bir cinayete kurban gitmek istemiyorum. (...) Dr. Freider'e dediğim gibi, eğer bütün bunları bir sahnede yaptığımı görseydi, belki de bu Artaud'nun yeni bir sahnelemesi, derdi (yine de sevmezdi, çünkü varlığın yeni vahiylerine ve bu tür çalışmalara hep karşı oldu); ama bunları bir tımarhanede yapıyorum ve bir doktor, yaptığımı sevmediği için, tıpkı bir şairin kıskanç bir eleştirmeni gibi, beni deli olarak ele alabilir ve kapatabilir.”¹¹

A. Artaud, Van Gogh ve Nerval üzerine ise şunları yazmıştır:

“Gerad de Nerval deli değildi ama öyle olmakla suçlandı, yapmaya hazırlandığı kimi önemli açıklamaları değersiz kılmak için, ve suçlanmaktan başka bir de kafasına vuruldu, bir gece kafasına fiziksel olarak vuruldu, açıklayacağı korkunç olayların belleğini kaybetmesi için ve onlar, bu darbenin etkisiyle, onda doğüstü düzleme geçtiler, çünkü onun bilincine karşı gizlice birleşmiş bütün toplum, o anda onların gerçekliğini ona unutturacak kadar güçlü oldu.

11 Felix Guattari, s. 76.

Çalışan Van Gogh'un açıkgozlülüğü karşısında, psikiyatri artık sadece kendilerinin de takıntıları olan ve kendilerine de eziyet gören goriller sığınağıdır, onlar ki insan korkusunun ve boğulmasının en feci durumlarını dindirmek için sadece gülünç bir terminolojiye sahiptirler, bozuk beyinlerinin layık ürünü olan.

... kendiliğinden, kendi deliliğinin acısından terketmemiştir Van Gogh hayatı. Ölümünden iki gün önce, psikiyatr kesilmiş doktor Gachet adını alan ve ölümünün dolaysız, etkin ve yeterli nedeni olan kötü tin'in baskısı altında terketmiştir.

Van Gogh'un kardeşine yazdığı mektupları okurken, kesin ve içten inancına vardım, "psikiyatr" doktor Gachet'nin aslında ressam Van Gogh'tan nefret ettiğinin ve ondan ressam olarak, ama herşeyin üstünde dahi olarak nefret ettiğinin.

Hem doktor, hem de dürüst insan olmak aşağı yukarı imkansızdır, ama aynı zamanda en tartışılmaz deliliğin damgasını taşımadan psikiyatr olmak namussuzca olanaksızdır: güruha yakalanmış her bilim adamını, her dahinin bir çeşit doğuştan ve yaradılıştan düşmanı yapan, güruhun o eski soya çekme refleksine karşı koymamak deliliğinin."¹²

IV. BİLGİ VE İKTİDAR

Bilgi, kaynağını Yunan dilinden antik felsefe kökenli bir kavram olan "episteme"den alır. Episteme bilgi veya bilim anlamına gelirken, felsefe dilinde ise "bilim"i göstermek için değil, bilim veya bilgi kuramını anlatmak için kullanılır.

Dil ve algı birbirleriyle etkileşerek bilgiyi oluştururlar.

Dil'in ve bilginin biçimlenim evresini, Foucault dört temel yapıya göre değerlendirir.

I. Kitap Çağı- 16.yy.'dan itibaren başlayan bu süreçte, dil tıpkı doğa gibi, anlaşıl-

12 Antonin Artaud, (Çev: Ahmet D. Soysal), Van Gogh, Toplumun İntihar Ettirdiği, 1991, İstanbul s. 8-9-25.

labilir, gösterilebilir ve çözülebilirdi. Dil, dünya ve Tanrı'yla özdeşti. Gizli ve kendi içine kapalı bir yapısı vardır.

Foucault, bu tanımladığı çağa ilişkin olarak, "dilini değeri, onun şeylerin bir göstergesi olduğu olgusuna yatar. Tanrının dünya yüzeyinde damgaladığı görülebilir göstergeler arasında hiçbir ayırım yoktur, böylece biz onun gizli sırlarını ve kutsal kitapların ya da antikçağ bilgelerinin yazmış oldukları, bizim için, gelenekçe korunmuş olan okunaklı sözleri bilebiliriz. Bu metinlerle bağlantı, nesnelerle bağlantı ile aynı yapıdadır."¹³ demektir. Yani bu durum hakikâtin tarihidir.

II. çağ olarak sorguladığı Çizelge Çağı'dır: 17. ve 18. yüzyıllarda dil ile dünya arasındaki kopukluğun çağıdır. Bu çağda bilimler sınıflandırılıp, yapay dil geliştirilir. Dilin dünyadan kopuşu, insanın bilme istenciyle ilgili olarak dil ile bilgi arasında yeni bir bağlantıyı kurmuştur.

Bilimlerin sınıflandırılmasıyla çizelgeler çağı "Adlandırma" dönemi olarak çıkıyor karşımıza, çünkü doğa artık yol gösterici olmaktan çok ele geçirilmesi ve hakim olunması gereken bir araç haline gelir. Her şeye "ad" koyma üslubuna dönüşen bu süreç kurucu ve düzenleyici bir karaktere bürünür. Artık dünyayı düzenleme işlevi bilgiye verilir.

III. Çağ, "Kökler Çağı"dır: 18. yy. çizelgeler çağının yerini, bilgilerin araştırılması ve derinliğe inilmesi alır. Yani tarihin irdelenmesi, dilin şematikleştirilmesi gibi gelişimler, dili sözden kopararak edebiyatı doğurur. Dilbilim'in ortaya çıkmasıyla dillerin kökenine ve gelişimine ilişkin yeni kuramlar ortaya çıkar. Foucault bu noktada şunları söyler:

"Dil, tüm bir topluluğu canlı tutan ve o topluluğa ait olan bir dili, konuşma gücünü veren temel istenci görünür kılar."¹⁴

19. yy ise, "Düşünülmeyenin Çağı"dır. Yani gerçekliğe ilişkin bir tarihin değil de varlığa ait bir sorunun tarihidir. Düşünülmeyenle savaşımdır. Yani düşüncenin içinde-

13 Defter Dergisi, Irene Harvey, "Foucault ve Dil Düşünülmeyen Metaforlar", Sayı: 4, 1988, s. 19.

14 Defter Dergisi, Irene Harvey, "Foucault ve Dil Düşünülmeyen Metaforlar", s. 19.

kinin, düşünce olmayandan kaynaklanmasıdır.

Kısaca bilginin herhangi bir noktasında insanın kendini ifade etmesinin dışında kalan şeydir. Foucault'nun bu dört evreyi açıklamasına bağdaşık olarak:

“Yunanlıların asıl katkısı bilimsel araştırmayı toplumdaki her türlü otoriteden bağımsız bir biçimde, hem otoriteyi, hem de başka görüşleri tartışarak yürütebilmelerindendir. Belki de ilk kez Yunanlılar öğretimi, otoritenin devralınması ve ona boyun eğilmesi olarak değil, geleneğin içinde eleştirel bir tavırla yeralma biçiminde yorumlamayı ve gerçekleştirmeyi başardılar. ‘daima her durumda ustanın yaptığını yap’ değil, ‘daima bu durumda ustanın yapacağını düşündüğün şeyi yap!’ İşte ‘kuramı’, belli toplumsal grupların elindeki özel, gizemli bir uğraşı olmaktan çıkarp asıl kendisine yakışan açıklığa kavuşturan, bu tür bir yaklaşım olmuştur.”¹⁵

Foucault'nun kitap çağıyla ilgili görüşlerinin bu alıntıya ilişkin olarak bir yansımasını görmekteyiz. Çünkü ancak bizim için gelenek olarak korunmuş olan sözleri bilebiliriz. Yani hakikatin tarihini.

Fakat bugün yaşanan hakikat, bilginin Antik Yunan'dan farklı olarak hakimiyete yani iktidara dönüşümüdür. Bilim, artık bir savaş makinesine benzemektedir. Çünkü ölüm araçları inşa etmektedir. 1986 Nisan'ındaki Çernobil felaketi, 1991'deki Körfez Savaşı gibi, birer araştırma aracı olmaktan çıkıp, baskı aracı şeklinde ilerleyen bilgi, bir çok yerde zihinlerin ve bu zihinlerin yarattığı hassas ekolojik dengenin ölümü anlamına gelmektedir artık.

Foucault bu noktada bilginin; özgürleşmenin önünü keserek, gözetlemeye, disiplin altına almaya ve hatta katletmeye yönelik bir iktidar makinesi şekline dönüştüğünü vurgular.

15 Önay Sözer, *Felsefe'nin ABC'si*, İstanbul, 1992, s. 28.

V. CİNSELLİK VE İKTİDAR

Foucault, Klasik Yunan'dan, Roma ve Helen kültüründeki cinsellik, "Ben" in gelişim süreçleri, haz ilkesinin cinsellikle bağlantısı, biseksüel ve heteroseksüel ilişkinin doğal sayıldığı Antik Yunan döneminde site devletlerinin "yasa"laştığı düzlemde değil de sonradan ahlaki-hukuki ve tıbbi düzeneklerde ve hatta felsefede kendini hissettiren cinselliğin tarihselliğinde nasıl ve ne şekilde? sorularıyla ilgilenmiştir. Foucault, cinselliğin o dönemlerindeki dönüşümleriyle günümüze yansıma eğrilerini ayrıntılarıyla açıklar. Örneğin:

"Yiyeceklerin herşeyden önce önemli olduğu bir dönemden ki eski Yunanlılarda hep varolmuş bir kaygıdır, cinsellikle ilgilenmeye yönelinen döneme giden çok yavaş bir süreci gözlemlemeyi alabildiğine ilginç buluyorum. Hristiyanlığın ilk zamanlarında da yiyecek cinsellikten çok önemliydi. Örneğin keşişlerin törenlerinde, sorun yiyecekti, başlıca yiyecek. Sonra Ortaçağ boyunca yavaş yavaş bir kayma görülüyor. Daha sonra 17. yüzyılın ardından cinsellik geliyor."¹⁶ demektedir.

Hristiyan öğretisi, cinselliği itiraf malzemesi olarak görürken endişe verici bir bulmaca niteliğine de dönüştürmüştür. Örneğin, Ortaçağ'da insanların yapıp ettikleriyle yakından ilgilenen papazların, iman sahiplerine cinsel yaklaşımlarıyla ilgili ayrıntılı sorular sormaları ilgi çekicidir. O dönem cinsellik, bedene ilişkin bir alan olarak görülmüştür. İtiraf ise bir söylem şekline dönüşmüştür. Papaz, günah çıkaranın, eylemlerini (cinselliğini) sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda onların niyetlerini de soruşturmaya başlamıştır. Böylece cinsellik bedene ilişkin olmaktan çok, eylem ve bedene yönelik olarak, zihnin niyetlerine çevrili bir durum almıştır.

Buna bağlı olarak Foucault, günümüzde parmaklığın en dar olduğu alanlardan birinin cinsellik olduğunu söyler. Aslında cinsellik hem dar hem geniş bir alanı içerir. Bunun nedeni, cinselliğin gizli tutulmasına rağmen, meşru bir zemini kaplıyor olmasındandır. Çünkü gizlilik meşrulaştırılmıştır. Hristiyanlıkta yaygın bir şekilde uygulanan günah çıkarma yani itiraf mekanizmaları bu gizliliğin çıkış noktasıdır.

16 Michel Foucault, (Çev: Turhan Ilgaz), *Söylemin Düzeni*, İstanbul, 1987, s. 9.

İktidarın cinsellik üzerindeki anlayışı, varolmama, dışa vurmama ve susmak şeklindedir. Dışavurulamaz ve konuşulamaz, çünkü cinsellik gizliliklidir. Asıl önemli ve kavramamız gereken durum; cinselliğin gizliliği değil, iktidarın bugüne kadar uyguladığı gizli yöntemleridir.

18. yy. bireyin ön plana çıktığı, tanımlandığı ve belirlendiği bir dönemdir. İşte bu dönemde cinsellik, dini, tıbbi ve hukuki söylemlere yerleştirilerek “normalize” edilmiştir.

Foucault 18. yy cinselliğini şu şekilde açıklar:

“XVIII. yy’a doğru cinsellikten sözedilmesi için oluşturulan siyasal, ekonomik, teknik bir kışkırtma gün ışığına çıkar. Ve bu tam anlamıyla, genel cinsellik kuramı biçiminde değil de, bir çözümleme, bir muhasebe, bir sınıflandırma ve özgürleştirme, nitel ya da nedensel araştırmalar biçiminde kendini gösterir. Cinselliği ‘hesaba’ katmak, üzerine salt ahlakla değil, ussallıkla da ilişkili olarak söylem geliştirmek; bu başlangıçta kendi kendini şaşırtacak gerekçeler yaratacak denli yeni bir gerçektir. ... Cinsellik 18. yy. da bir polis işine dönüşür. Ama bu sözcüğe o dönemde verilen en güçlü anlamda, düzensizliğin bastırılması değil, ortak ve kişisel güçlerin düzenli biçimde artırılması anlamında... cinsellik polisi yani bir yasaklının katıldığı değil, cinselliği yararlı ve genel (kamusal) söylemler yoluyla düzenlemenin gerekliliği”¹⁷ üzerine yatırım yapar demektir.

VI. SÖYLEM VE İKTİDAR

Çalışmamızın pek çok yerinde söylem kavramından sözedilmektedir. Öncelikle; Foucault’nun söylem kavramına ilişkin öngördüğü yaklaşımları açıklama gerekliliği duyuyoruz.

Foucault, “Söylemler, göstergelerden ibarettir”der.

Foucault’nun söyleme bakışı hakikat, bilgi ve erk (iktidar) ile yakından ilişkilidir.

17 Michel Foucault, (Çev: Hülya Tufan), *Cinselliğin Tarihi I*, İstanbul, 1993, s. 30-31.

“Söylem, düşünen, bilen, konuşan bir öznenin görkemli bir şekilde kendini açan tezahürü değil, aksine, içinde öznenin dağılmasının ve kendisiyle kopukluğunun belirlenebildiği bir bütünlüktür.”¹⁸

Buradan şu sonuca varmak mümkündür: Söylediklerimiz, düşündüklerimizin ve anlattıklarımızın içinde gizli bırakılmıştır. Tıpkı repliklerdeki parantez içleri gibidir söyleyemediklerimiz. Tersine söyleyemediklerini taşıyan ve ben'imizin gerçek dağılımını ve kopukluğunu taşıyandır söylem. Bu anlamda da Foucault, gerçeği ve bilineni sorgulayarak ikisinden ergiyerek gelen iktidarın gerçekliğini, söylem gerçeğiyle bağdaştırmıştır.

VII. FOUCAULT'YA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Jean Baudrillard, “Oublier Foucault”, Foucault'yu Unutmak, 1977 yapıtında şöyle demektedir:

"Foucault'nun iktidar ve cinsellik çözümlemesinde farketmediği bir şey var o da iktidar kavramının kriz içinde olduğu. Onun bütün kaygısı, iktidar işleyiş mekanizmasını ve ağını betimlemek iktidarın nerede olduğunu bulmak. Oysa bunları yaparken dikkate almadığı önemli şeylerden birisi iktidarın hangi dönemde, nasıl ve nerede işlediğini dikkate almaması. İktidar evrim halinde olan, değişen bir olgu. Foucault ise iktidarı bireyselleşmiş haliyle almakta. Foucault, iktidarın bedenlere, düşüncelere, eşyalara, mekanlara dek sindiğini betimliyor ama, iktidarın zaman içinde cinsellik gibi anlam değiştirdiğini evrimsel bir çerçevede değerlendirmiyor. İktidarın değişimlerini ve dönüşümlerini, bunların getirdiği etkileri sosyo-ekonomik bir bağlamda değil, insan arzusu ve insan erki çerçevesinde ele alıyor. Ve Foucault'yla herşey döne döne iktidar kavramına gelip dayanıyor. Sanki onun dışında onu etkileyen, dönüştüren başka bir determinasyon yokmuş gibi.

Marksistler üretimin artık değer ekseninde dalgalandığı şeklinde bir görüşe sahipler. Fakat nedense, Foucault'nun düşünceleri ekonomiye ilişkin tanımlamalarla

18 Barret Michele, (Çev: Ahmet Fethi), Markstan Foucault'ya İdeoloji, İstanbul, 1996, s. 163.

şekillenmiyor. Ekonominin yerini ise yadsımak mümkün görünmüyor.

Foucault, bedene, jestlere, güncel yaşama girdiğinde haklıdır. Bunu söylerken iktidarın bir mekanik alet gibi işlediğini söyler. Doğrudur. Fakat bu makineyi işleten mikro-iktidarlar acaba neyin ürünüdür? Bazı konjüktürlerin mi, yoksa o anda yaşanan tarihin mi?

İktidar; dışlar, ezer, sansür koyar gizler, doğrudur. Fakat iktidar aynı zamanda da üretir. İktidar gerçekliklerden ürer. Acaba bu durumda bireyin üretimi kendisine mi bağlıdır, yani birey kendi kendini böyle mi üretmektedir? Yoksa bazı şeyler süzülerek bireyin içine başka türlü mü sinmektedir? Yani süzülen başka ne olabilir iktidarın dışında.

Foucault, Reformun aydınlanma çağı görüşlerinin tamamen tersi görüşleri savunur. Reformcu düşünce cezalandırmaya çözüm ararken Foucault ise iktidarın cezalandırma ve gözetim aracı olarak çoğaldığını, arttığını söylüyor. Aydınlanma filozoflarının hümanizması (insancıllaştırma) olayını dikkate almıyor.

Foucault, stoacı düşünürlere benziyor, arzu, rahatlık, cinsellik üzerinde durduğu için. Oysa, Stoacıların düşüncesi insan bedenine, arzusuna çok farklı değer veren bir anlayıştır.

Foucault şuna mı karşı çıkıyor? Senin arzun var onu çoğalt, sen eziliyorsun karşı dur. Aslında Foucault da, bir varolma, kendine önem verme, eşyaya yüklediği estetik gibi değerlere sahiptir. Bundan dolayı Michel Foucault günümüzde yaşayan yurttaş bir filozoftur. Bir yeryüzü insanıdır. Sokak militanı, anketlere direkt katılan, kendini medyadan uzak tutan bir militan. Çünkü Foucault bunları iktidar olarak görür."

Ayrıca Baudrillard yine aynı yapıtında; "Quand on, parle tant du pouvoir, C'est qu'il n'est plus nulle part." Yani iktidardan sözedilmeye başlandığında, o artık hiç bir yerde değil demektedir. Fakat başka bir yönden de ifade etmemiz olasıdır. İktidarı her yerde gördüğümüz ölçüde, ondan söz etmemiz de o denli güçleşir.

Foucault'ya yöneltilen eleştirilerin bir kısmı da Feminist bakışaışından Rosi Braidotti tarafından gündeme getirilir.

“Braidotti, bu dünyanın erkek için ve erkeğe dayalı bir dünya olduğuna dikkati çeker. Ona göre bütün felsefe tarihi miras aldığımız erkeklik ve yiğitlik kipine yaslanır. Sözelimi felsefe söyleminin büyük ölçüde cinsel roller doğrultusunda belirlendiğini gözler önüne seren Foucault, erkek bir filozoftur. Evrensel olması bir yana, felsefe özünde, özgül cinsiyet öncüllerinde temellenir; bu öncüller, eril cinselliğinin öncelliğini toplumsal ve siyasal iktidarın beşiği saymaktadırlar. Foucault’un son çalışmalarında fallus merkezli söylem, özgül bir siyasal ve libidonal ekonomidir. Bu anlamda Foucault, cinslerin belirgin rollerini dişiliğin zararına tayin eden ve işleten bir kimsedir.”¹⁹

J. G. Merquior'un kitabında Foucault'ya yönelik sözleri ilgi çekicidir:

“Açıkçası Foucault’nun tarihsel savları değerlendirilirken ilgili olgulara sıradan bir başvuruda bile bulunulmaz (...) L’Impossible prison kitabında bir grup ondokuzuncu yüzyıl uzamı “Gözetim ve Cezalandırma”yı tartışır. Bu uzmanlar Foucault’nun “olgu”lara egemen olamadığı bir kaç yeri göstermeyi başarmalarına karşın, sakınganlıktan tenezzül buyurmaya dek değişen farklı tepkiler gösterirler. Foucault’nun sert bir biçimde işaret ettiği gibi, bu tarihçilerin çoğu onun ileri sürdüklerini yanlış anlamışlardır. Bu bakımdan küçük olgusal düzeltmeleri bile büsbütün konu dışında kalır.”²⁰

Şimdi Baudrillard’ın, Foucault’yu Stoacı düşünörlere benzetmesiyle söylemesiyle ilgili olarak, Foucault’nun Stoacı görüşten ne anladığı üzerinde duracağız.

Foucault, Stoacı’lardan farklı olarak üç ben yordamından sözeder:

1. Arkadaşlara mektup yazıp içini dökme
2. Kendini sorgulayarak ne yaptığını, ne yapılması gerektiğini gözden geçirip karşılaştırma.
3. Gizli Ben’in ele verilmesi değil de, anımsama olarak askesis’in anlamı üzerinde durur.

Bunları sırasıyla açıklayalım.

19 Madan Sarup, (Çev: A. Baki Güçlü), *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm*, İstanbul, 1995, s. 109.

20 J.G. Merquior, (Çev: Nurettin El Hüseyini), *Foucault Çağdaş Ustalar Dizisi 10*, 1986, s. 204.

İlk olarak arkadaşlara mektup yazarak iç dökme, Marcus Aurelius'un İ.S. 144-145'de Fronto'ya yazdığı mektuptur:

“Esen olasın, tatlılar tatlısı ustacağım.

İyiyiz. Soğuk algınlığı yüzünden biraz geç uyudum ama geçip gitti sanıyorum artık. İşte böyle sabahın beşinden dokuzuna, biraz Lato'nun Tarım'ını okumakla, biraz çok şükür çünkü döküntülere benzemeyen yazılar yazarak oyalandım. Babama saygı borcumu yerine getirdikten sonra boğazımı arıttım; yok gargarayla demeyeceğim, gerçi yanılmıyorsam Novius'da başka yerlerde de geçer gargarisso sözcüğü- ballı suyu gırtlığa varasıya yutup geri püskürterek. Boğazımı rahatlattıktan sonra çıkıp babamın yanına gittim, bir kurban işinde ona eşlik ettim. Sonra öğle öğününe gittik. Ne yedim dersin? Bir lokmacık ekmek; oysa başkalarının fasülyeleri, soğanları, kuluçka dönemindeki ringaları mideye indirdiğini gördüm. Ondan sonra canla başla üzüm toplayıp iyice terledik; keyfimize diyecek yoktu, ozanın dediği gibi 'bağbozumu döküntüleri diye üç beş salkımı da dalında bıraktık.’²¹

Foucault'ya göre bu mektuplar gündelik yaşayışın bir betimlemesini sunar. Stoacılar'da beden bir önem taşımazken, Marcus Aurelius ise kendisinden, boğaz ağrılarından, yediklerinden söz etmektedir. Sözkonusu mektup, ne düşünüldüğünü değil, ne yapıldığını iletmektedir.

İşte bu noktada Foucault, ben'in irdelenmesinin mektup yazma işiyle başladığını ve günlük tutmanın daha sonradan İzacılık Çağında türediğini söyler.

Foucault kendini sorgulama yöntemine ilişkin olarak ise; “İmparatorluk dönemindeki Stoacı felsefe akımlarında gerek doğruluk gerek bellek başka türlü anlaşılmış, ben'i irdelene yöntemi değişmiştir. İlk, söyleşinin ortadan kalktığını, yeni bir eğitim ilişkisinin - ustanın / öğretmenin soru sormayıp konuştuğu, çömez de sorulara karşılık vermediği, susup dinlemesini gerektiren yeni bir eğitim oyununun öneminin gitgide arttığını görüyoruz. Susku ekini, gitgide daha çok önem kazanmaktadır.”²²

21 Michel Foucault, (Çev: Levent Kavas), *Ben'in Yapımı*, İstanbul, 1992, s. 26-27.

22 Michel Foucault, s. 30-31.

Üçüncül olarak askesis üzerinde durulur. İsacılıkta, çilecilik hep konulardan el etek çekme anlamına gelir. İsacı çileciliğin önemli bir özelliği olan gönül göçürmek gerçeklik düzeyine ulaşabilmek için gerekli bir durumdur.

“Stoacılığın güdümündeki felsefe geleneğinde askesis, el etek çekme anlamına gelmez, ben üzerine ilerletici bir ölçünme ya da gerçeklikten gönül göçürmekle değil doğrunun elde edilip özümсенmesiyle kazanılan ben’i çekip çevirme ustalığını taşır... Stoa ekininde, bireyin dış dünya karşısındaki bağımsızlığını kurup, sınamaktadır görevleri.”²³

Bu anlamda Foucault’nun görüşleriyle, Baudrillard’ın düşünceleri çatışıyor diyemeyiz. Çünkü Foucault, Stoacı felsefede farklı bir anlayışa vurgu yapar. İnsan bedene, arzularına, düşüncelerine ilişkin farklı bir durumu anlatır bizlere. Kendisinin de belirttiği gibi “doğrunun elde edilip özümсенmesi ile kazanılan ben’i çekip çevirme ustalığı” dır, Foucault’nun üzerinde durduğu.

Çalışmamızın bu aşamasına kadar, Foucault’yu biraz daha yakından tanıma ve anlama olanağını bulduk. Şimdi ise tüm bu anlatılanların ışığında, II. Bölümde, Pierre Riviere ve Woyzeck olaylarındaki gerçekliğin İktidar’la kurduğu ilişkinin benzerliklerini tartışacağız.

23 Michel Foucault, s. 34-55.

İKİNCİ BÖLÜM

PIERRE RIVIERE CİNAYETİ M. FOUCAULT VE İKTİDAR ÜÇGENİ

I. PIERRE RIVIERE RAPORU

Pierre Riviere cinayetinde, Foucault'nun üzerinde durduğu asıl amaç, psikiyatri ve suça yönelik adalet ilişkilerinin işleyiş yöntemleri üzerinde yoğunlaşmak olmuştur. Bu durum ise, güç ve bilgi ilişkisindeki saldırı ve savunma silahlarının bazı söylemlere ne şekilde dönüştüğünü ve bu söylemlerin nasıl bir iktidar oluşturduğu üzerine kuruludur. P. Riviere cinayetinde elde edilen belgeler, gerek tıp, gerekse psikiyatrinin denetiminde biçimlendirilmiş ve sanık, cezai açıdan akli dengesi yerinde olmayan gibi tanımlar kullanılarak, üzerinde derin bir çalışmanın yapılabileceği materyali ortaya çıkarmıştır.

İncelememizde, P.Riviere cinayetini çeşitli açılardan ele alarak, kurumların kendi dillerini oluşturdukları söylem biçimlerine ve bu biçimlerin sağladığı “İktidar” figürlerine yer vereceğiz. Bunun yanı sıra incelememiz, Riviere'in cinayet sonrası düşünceleri ile, bütünsellik kazanacaktır.

Bu anlamda, kurumların kendi içlerinde ürettikleri söylem biçimlerinin belirli örnekleri aşağıdadır:

Pierre'in ilk sorgusu, 9 Temmuz 1835 Vire eyaleti birinci ceza mahkemesi suç soruşturma bölümünde yapılmıştır.

Soru: Çocukluğunda çeşitli soğukkanlı ve kasıtlı zalimlikler yapmakla, örneğin küçük kuşları iki taşın arasında ezmekle, küçük oyun arkadaşlarını, onları ölümle tehdit ettiğin aletlerle kovalamakla suçlanıyorsun.

Cevap: Böyle bir şey yaptığımı hatırlamıyorum, sadece okul çocukları nasıl horozları öldürüyordusa ben de bazen kuşları taş atarak öldürmüştümdür.

Soru: Şimdiye kadar kanunu aldatmaya çalıştın, doğruya hakkını vermedin, dün daha akıllı görünüyordun, şimdi bize açık açık anneni kız kardeşini ve erkek kardeşini öldürmeye seni iten nedeni söyle bakalım.

Cevap: Şimdiye kadar kurduğum savunma sistemini ve oynadığım rolü artık sürdürmek niyetinde değilim, gerçeği söyleyeceğim, bu işi içinde zor durumdan kurtulmasında babama yardım etmek için yaptım. Onu karısı olduğundan beri sürekli olarak başına bela kesilen, onu mahveden, onu bazen intihar etmeye niyetlendirecek derecede üzen kötü bir kadından kurtarmak istedim. Kardeşim Victoire'i öldürdüm, çünkü annemin tarafını tutuyordu. Erkek kardeşimi, anneme ve kız kardeşime olan sevgisi nedeniyle öldürdüm.”²⁴

18. yy'da işlenen bu cinayetin benzerleriyle günümüzde de sıkça karşılaşmaktayız. Benzer konuları işleyen basın ve TV. programlarının kullandığı dil ve olayların görgü tanıklarının sahip olduğu söylem biçimi, toplumsal kangrenin bireysel düzlemde ele alınışındaki perspektifleri gözlemlemek açısından önemlidir. bir tarafta olay öne çıkarılırken, arka planda bırakılan insan ise olay nesnesine dönüştürülmektedir. bu tip programların temel amacı suçların saptırılarak, suç öğelerinin kurmaca öykülerini yan-

24 Michel Foucault, (Çev: Erdoğan Yıldırım), *Annemi, Kız Kardeşimi ve Erkek Kardeşimi Katleden Ben Pierre Riviere*, İstanbul, 1991, s. 35-36.

sıtmaktır. Oluşturulan, sanal bir gerçeklik yaratma düşüncesidir. Ekran karşısında, izleyenin kafasında oluşturulan tek gerçeklik yabancılaşmanın kendisidir. Bu süreçte izleyici, hakimin, doktorun, olay tanıklarının aforoz ettikleri “suçlu”nun kendisini göremez hale gelir. Foucault’nun da belirttiği gibi İktidar, gizli kalmış bir iç savaş halidir. Gizlilik ve olayın meşruluğu devam ettiği sürece bireyler yaşadıkları savaşın farkına bile varamazlar. Oysa ki savaş devam etmektedir. Aslında, varedilen, devam ettirilen savaş makinesi iktidarın kendisidir. Yaşanmakta olan sanal gerçeklik bu noktada iktidarla örtüşür. Çünkü, yabancılaştırmanın mantığında iktidarın kendisi vardır. O, tüm bunları gözetirken, gözetler ve denetler durumdadır.

Bu gözetirken gözetleme ikilemi Pierre’in işlediği cinayetin ana noktasını oluşturur. Bu duruma örnek olarak Pierre’in 18 Temmuz 1835 tarihli II. sorgusu üzerinde duracağız.

"Soru: Tavuklara ve kedilere karşı bir korkun var gibi.

Cevap: Evet, bütün kedilerden ve genel olarak hayvanlardan nefret ediyordum, hayvaniliğe karşı duyduğum nefret nedeniyle".²⁵

Pierre’in bu soruya verdiği yanıt kendinden dahi nefret etme boyutuna varacak denli, herşeye başkaldıran bir tutum içermesi şeklinde de yorumlanabilir. Hayvanlardan olduğu kadar insanlardan da nefret edebilir Pierre. Bu anlamda en tehlikeli olarak da insanları görebilir. Fakat böyle bir soru ancak ufak bir çocuğa sorulabilirdi. Pierre’in içindeki o çocuksu ruhun psikolojik olarak gizemli analizini yapmak için değil.

"Soru: Hatıratında bahsetmediğin bazı gerçekler var, örneğin ocakta hayli ateş varken kadeşin Prosper’in bacaklarını ocak kancasına bağladığını ve eğer komşunun biri bacaklarını ocak kancasına bağlayan ipi kesmemiş olsaydı onun çoraplarının ve belki de kendisinin tehlikeli bir şekilde yaralanacağını anlatmadın.

Cevap: Bu abartılmış. Bir kere kardeşim yaralanmadı, üstelik tehlikede de değildi; onu korkutmaya çalıştığım doğru olabilir, ama hepsi bu. Kendimi, ayaklarımı bu

25 Michel Foucault, Ben Pierre..... 1991, s. 47.

şekilde ocak kancasına bağladığım bir ipe yerleştirerek ısıtma alışkanlığında olduğumu belirteyim; küçük kardeşim de yedi yaşındayken aynı şeyi yapmak istemişti ve ben de ona yardım ettim.”²⁶

Pierre’in ve savcının, soru ve yanıt çerçevesinde gelişen bu sorgulama sistemini değişik açılardan yorumlamak mümkün. Çünkü bizler de şu anda hem Pierre’iz, hem de mahkeme üyelerinden biri.

Fakat üzerinde durulması gereken nokta ise, oluşturulan söylemin mantığıdır. Çünkü söylem kendi mantığını üretir ve sahip olduğu iktidarı (erki) kendi zeminine taşır. Çoğu zaman sarfedilen sözcükler karşısında hep bir yerlerde eksik kalan söylenmemişlikle karşıkarşıyayızdır. Çünkü insanların ve toplumların ürettikleri söylemler gerçek olmayabilir. Söylenemeyenin gerçekliği, sözünü ettiğimiz bir gizli kalmışlık duygusunu taşır içinde. Böylelikle söylem yaşanan sanal gerçekliğin bir göstergesine dönüşmüştür. Çünkü söylem yanılsamalı ve gerçek olamayandır. Söylem, olayların gerçekliklerinin karşısında bir kurgu yaratır, çözümlemelerde bulunur, tanı koyar, karar verir ve yargılar. Hukuksal düzlemde söylediğimiz, aynı zamanda Pierre için de geçerlidir. Pierre de hukuksal söyleme karşı bir söylem geliştirir. Asıl gerçeklik ise söylemin, söyleyemediğinde gizli kalmıştır. Söylemin iktidarı kendisini bu şekilde geliştirirken söylenemeyen gizli kalır. Pierre örneğinde olduğu gibi, dışarıya bir cinayet şeklinde akıtılır. Aynı şekilde bu durumu “Woyzeck” te de görebiliriz. Söyleyememenin dışa vurulduğu ve akıtıldığı bir çözülme gerçekleşir.

Hukuki ve tıbbi söylem teşhis koyar: Akli denge bozukluğu. Halkın söylemi ise buna yakındır: Deli, ya da manyak. Ortaçağ ve Rönesans döneminde algılanan “delilik” bugün artık farklı şekillerde algılanır olmuştur. Çünkü günümüzde delilik bireylerin söylemlerini meşru kılan bir zeminde “moda” şekline bürünmüştür. Bugünkü delilik “marjinal” olabilmek veya böyle bir imaja sahip olabilmek için üretilir. Böylelikle üretilen delilik eritildiği için artık, delilik normalleştirilmiştir. Normale uygun olması sağlanmıştır.

Pierre’e dönecek olursak, yukarıda yapılan sorgulama tutuklama kararı ile süreklilik kazanacaktır.

26 Michel Foucault, s. 48.

Eyalet Kraliyet savcısının 20 Temmuz 1835’de hazırladığı tutuklama kararına ilişkin dilekçeden önemli yerleri aktarıyoruz.

“Soruşturma, titiz bir çalışmayla Rivire’in geçmişine yöneltildi ve gençlik yıllarından beri Riviere’in gaddarane eğilimleri olduğu saptandı. Çocukları korkutmaktan ve hayvanlara işkence etmekten zevk alıyordu. İşkence ettiği hayvanları ağaçlara tutturmak amacıyla ceplerinde sürekli çivi ve mih bulunduruyordu ve son olarak da, kuşları öldürmek için bir işkence aleti icat ettiğini kendisi itiraf etmektedir.

... Vicdanının sesini boğduğu ve kendi kötü karakterinin eğilimlerini kontrol altına almak için yeteri kadar mücadele etmediği için şeytanın kışkırtmalarına uyan gaddar bir yaratıktır.”²⁷ İlginç olan nokta, Pierre’in işlediği cinayetin gerekçelerinin ve yargılama şeklinin onun çocukluğuna dayandırılmış olmasıdır.

Yargı organları, bir çeşit suç ortaklığına dönüşmüştür. Suç ortaklığı, suçu işleyen öznenin bireyselliğini bu şekilde yokederek varolur. Böylelikle birey (özne) nesne durumuna indirgenirken, “suç” (nitelik ve nicelik açısından) öznenin yerini alır. Bunu oluşturan ve sindirilmesini sağlayan ise yargı organlarının suç ortaklığıdır.

Bu nedenle, Pierre gibi, suçlunun ilk olarak yoketmeye yöneldiği tek yer suç ortaklarının kendisidir. Suçu işlerken bir çok şeyi yok saydığı gibi yargı organını da yok sayacaktır. Bu durum, yine bir suç sayılırken, suç ortakları ise suçun kendisini ve nedenlerini değil, bir araştırma (laboratuvar) nesnesini imha etmeye yönelirler. Böylelikle, işleyişin görünmeyen varoluşu ve tek öznesi iktidarın kendisidir. Nesneleri ise suçlu, suç ve suç ortaklarıdır. Onların söylem içindeki iktidarlarıdır. Kısaca burada, iktidar gizli bir özne olarak, suç ortaklığında anonimleşir.

İşte, Woyzeck oyununda bu duruma çok benzer bir suç ortaklığı mevcuttur. Büchner yukarıda açıkladığımız düşünce sistemini eleştirmiştir. Büchner “Woyzeck”i ele alırken, Foucault da Pierre gerçeğini ele almıştır. Büchner, yaşamı boyunca İktidar yadırgamıştır. Yirmi yaşlarındayken dış etkilerin tamamen uzağında kalarak, ne felsefi, ne dini, ne de ideolojik alanların birinden yana olmuştur. Büchner’in “Woyzeck”e

27 Michel Foucault, s. 52.

yüklediği anlam işte bu noktadır.

Pierre cinayeti soruşturmasında, Vire Eyalet savcısı, Pierre'in eşgalini belirleyerek tutuklama emrinde bulunur. Dış görünüşün ve buna bağlı olarak davranışların eşgale göre belirlenmesi ve yargıda bulunulması ilgi çekicidir. Pierre'in belirlenen eşgalini aşağıda veriyoruz.

Yaş-20

Boy-1.66m

Saç ve kaşlar-siyah

Favori-siyah ve ince

Alın-dar

Burun-sıradan

Çene-Yuvarlak

Yüz-Oval ve dolgun

Ten rengi-esmer

Bakış-kaçamak bakışlı

Baş öne düşük, yürüyüş aksak.

Üzerinde mavi ketenden bir iş ceketi, kep ve botlar Pierre'in parası yok, dileniyor.²⁸

Yargıçlar tarafından Pierre Riviere vahşi ve kaba ve sıradan olmakla kalmayıp sıradan, sevgiye ve toplumsal yasalara bağlı olmayan bir insan olarak tanımlanmıştır. Doktorlar ise Pierre'nin dik kafalılığını ve yalnız kalmaktan zevk almasını deliliğin işaretleri olarak sunulmuştur. Foucault'nun da belirttiği gibi, bu durum söylemin iktidarını oluşturmada önemli bir göstergedir. Eşgalinin belirlenmesiyle maymuna ve ilkel bir hayvana benzetilen Pierre, kısa boylu, alnı dar, kaşları birbirine bitişik, kaçamak bakışları ile, düşüncelerini ele vermekten korkar bir izlenim uyandıran bir yaratığa dönüştürülmüştür.

Böylece böylelikle düşüncede oluşturulmak istenen “katil” görüntüsünün denetleyici mekanizmalarla meşrulaştırıldığı, gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur.

28 Michel Foucault, s. 25.

Bu konuda Tıbbi ve Hukuki söyleme ait düşüncelere de yer vermek gerekmektedir.

Tıbbi ve Hukuki Görüşler

- Dr. Bouchor'un Pierre'le ilgili görüşleri 21 Haziran 1835 tarihinde yazılmış raporla aşağıda verilmiştir.

“Pierre'in bu durumunda hiçbir hastalık beyin işlevlerini yerine getirmesinde engel teşkil etmez ve kendisi Vire'ye sevk edildikten sonra yaptığım görüşmelerde onda herhangi bir akli hastalık belirtisine rastlayamadım. Suçlu olduğu üçleme cinayet, kanımca, babasının çektiği dertlerin sebep olduğu anlık bir aşırı heyecan durumuna atfedilebilir.”²⁹

- Dr. Vastel'in görüşleri açısından bakıldığında ise durum oldukça farklıdır.

“Onu dikkatle ve peşin hükümler vermeden izleyen biri bu kişinin diğerlerinden farklı olarak biçimlendiğini, normal koşullardan bir sapma olduğunu ve tam bir demiyeyeceğim ama, kapasiteleri çok sınırlı olan ve akli yetersizlikleri bütün dış görünüşlerinde de açığa vuran şu yarı embesillere benzediğini kısa zamanda anlayacaktır.”³⁰

“... Kısaca göreceğimiz gibi, Riviere'in çok garip davranışlar içinde bulunması ve kökenleri aralarında bu kadar deli bulunan ailenin onda bu acımasız hastalığın varlığına açıkça delalet etmesi nedeniyle, onda deliliğin gözle görülebilir izlerini farketmek şaşırtıcı olmayacaktır... Bu nedenle Riviere'in doğuştan hatalı beyin yapısının sebebini başka bir yerde aramak tamamıyla gereksiz olmaktadır.”³¹

Yukarıdaki verilere dayalı olarak, acaba Pierre gerçekten deli midir? Hapishanede kaldığı süreler boyunca, cinayetlerini nasıl işlediğine dair yazdığı günce-sinden alınan görüş ve düşüncelerine bakılarak iddia makamı onun akıllı biri olduğunu kanıtlarken, tıbbi ve hukuki görüşler onun bir deli olduğu kanısına varmışlardır.

29 Michel Foucault, s. 126.

30 Michel Foucault, s. 127.

31 Michel Foucault, s. 128-129

Duruşmalara katılan doktorların çoğu ise onun gerçekten bir deli olduğu saptamasını yapmışlardır.

Pierre Riviere ise tutuklama kararından sonra intihara teşebbüs etmiştir. Çünkü imiş olduğu cezanın bedeli idamdır, Duruşmalar devam ederken Adalet ve Diyanet İşleri Başkanı olayla ilgili olarak krala bir rapor göndererek beyanda bulunmuştur.

“Doktorların çeşitli raporları ve bazıları dikkate değer bir akıl ve muhasebe gücü gerektiren çeşitli maddi olgular dikkate alındığında, diğer bazı olgular sadece ahlaki yetilerinin değil ama aynı zamanda anlayış yeteneklerinin de sapıklığını göstermesine rağmen, mahkumun akli durumu konusunda o kadar derin şüpheler taşı-maktayım ki, tamamıyla cezanın çektirilmesi ya da bütün cezalarından affedilmesi konusunda bir karar veremiyorum”³²

19 Şubat 1836’da “Gazette des Tribunaux” da yayımlanan haberde idam cezasının müebbet hapis cezasına dönüştürüldüğü yazılmıştır.

Toplumların gelişim yasalarında olduğu gibi kimse cezalandırılmalarını suçlu (katil) ve hastalıklı bulundurmaların olmadığı bir yere gitmeyi tercih etmez. Çünkü bu mekanizmada her zaman için anlam kazanan ve kazanacak olan meşrulaştırılmış şu söze dikkat çekmemiz yeterlidir. “Adaletin kestiği parmak kanamaz”. Ve simgesel bir anlamı olan terazi dengeleyici veya ağır basmakta olan olmuştur her zaman için, fakat ilginç olan ise dengenin ve dengesizliğin statikliğidir. Suç ve suçlu bu terazinin bir ke-fesini oluşturmamıştır aslında. İktidarın beslediği “Adalet” bu denge tarafından den-gelenmiştir zaten. Bu nedenledir ki adalet suçluları onarmaz, dönüştürmez ve sağlıklı kılmaz. Sadece bu saydıklarımızı yerine getiriyormuş gibi görünür yani, “mış” gibi yapar. İşte bundan dolayı adaletten söz etme hakkı her zaman için vardır. Suç ve suçlu adaletin ürettiği nesnelerdir. Nesnelerini üreterek varoluşlarını güvence altına almış olurlar.

Oysa, iktidarın kendisi soyut bir makinedir, çalışır fakat görünmez. Görünen o ki tıbbi ve hukuki kurumların kişilerce yasa koyucu söylemleri Pierre ve Woyzeck’te ol-duğu gibi karşımıza çıkar.

32 Michel Foucault, s. 49.

Pierre Riviere, gözaltına alınır alınmaz işlediği suçun ayrıntılarını ve geniş bir açıklamasını veren bir günce yazar. Köy eğitimi almış olmasına rağmen bu güncayı şaşırtıcı denebilecek güzellikte, bir dille kaleme alır. 1813'den, 1835'e kadar babasının, annesinin elinden çektiği eziyetleri ayrıntılı olarak anlatır.

Foucault, Pierre'in güncesindeki anlam bütünlüğünden sözeder.

"Pierre Riviere iki anlamda hatıratın konusunu oluştıuruyordu: Hatırlayan, her şeyi pişmanlık duymaksızın hatırlayan oydu ve yazdığı hatıratı suçı, korkunç ve şanlı suçı, daha bir sürü başka suçın yanında yerini almak üzere çağırın yine oydu. Bu anlatı/cinayetin hem mermi hem de hedef olacak şekilde kurnazca mühendisliğini yapmıştı ve kendisi de bu makinanın çalışmasıyla gerçek cinayete doğru itiliyordu. Ve her şey bir yana, Riviere bütün bunların iki anlamda yazardı. Suçun yazarı ve metin yazarı. Hatıratın başlığı bunu yeteri kadar açıklıkla ifade ediyor. "Aunay'da, La Faucterie köyünde 3 hazıranda meydana gelen olayın faili tarafından yazılan ayrıntıları ve açıklaması."³³

Jürinin büyük çoğunluğu Pierre'in bu güncesini (hatıratına) onun bu oyunu hem yazarak hem deyaşayarak oynadığı şeklinde değerlendirerek bunun delilikten çok canavarlık olduğuna karar vermişlerdir.

Pierre Riviere CAEN JURİ mahkemesinin almış olduğu kararla 5 Şubat 1837'de idam edilmiştir.

Akıl ile delilik arasında gidip gelen bir söylem'in benzerini Woyzeck örneğinde birazdan göreceğiz.

Foucault ise bu olay dizgesini söylemler arasındaki mücadelenin iktidarı olarak tanımlar.

Foucault'nun burada anlatmak istediği, Cinayet/söylemi ile Pierre'in ceza hukuku

33 Michel Foucault, s. 206.

karşısında farklı bir sorunla karşılaşmasıdır. Çünkü orada sadece konuşan öznelerin aynı statüye ait olmamaları değildir sorun. Zaten söylemler de aynı türden değildir. Bu nedenle sözkonusu olan gerçekten Pierre'in suçun faili olup olmadığı sorunudur.

Pierre'in iki söylemiyle karşılaşırız. Cinayet söylemi ve fiil söylemi. Foucault bu döneme ilişkin ana-baba katiliği suçunun ve metnin (hatıratının) ayrılmaz bütünlüğü içinde o dönemde bütün bir "suç anlatıları" olgusunu yöneten yasanın, cinayet ve hatırat (günce) oyununu oynamış olduğu gerçekliğini anlatır.

Cinayet edimi ve metinsel edim olguların doğruluğu, görüşlerin doğruluğu ve bilimin doğruluğu ekseninde bir takım sorulara tabi tutulur. sorusudur. Jürinin bu noktada Pierre'in söylediklerine, nasıl yaşamış olduğuna, almış olduğu eğitime bakarak onun hakkında fikir sahibi olması gerekir. Tıbbi muayene cinayet edimi ile metinsel edim arasındaki ilişkiyi kuramamıştır. Pierre'de çözülemeyen de budur.

Foucault, dönemin diğer bir çok suçu gibi, bunun da şarkısının yazıldığını, aynı zamanda başka suçlara ait bölümlerle karıştırılıp çarpıtılarak söylendiğini yazar.

II. WOYZECK RAPORU

Johann Christian Woyzeck 1780'de Leipzig'de doğar. Sekiz yaşındayken annesi, onüç yaşındayken de babası sara hastalığından ötürü ölürler. Gençliği Fransız devrimini izleyen Avrupa'nın en karışık yıllarında geçer, Hiç bir yerde iş bulamaz. Sonunda Übeck'de bir Hollanda alayına asker olarak yazılır. Çeşitli yerlerde savaşır. Bu sırada ilişki kurduğu bir kızıdan çocuğu olur. Savaşın karışıklığı içinde evlenme olanağı bulamazlar. Bu arada Woyzeck, kendi yokluğunda sevgilisinin başka erkeklerle de ilişkide bulunduğunu öğrenir.

Woyzeck, ordudan ayrılıp Leipzig'e döndükten sonra yine iş bulamaz ve kendini giderek içkiye verir. Bu sırada kendisinden yaşlı ve dul bir kadınla Johanna Christiane Woost'la karşılaşır ve birlikte yaşamaya başlarlar. Fakat kadının başka askerlerle de ilişkisi vardır. Woyzeck kıskandığı için Johanna'yı bir kaç kez döver. Johanna dövülmesine karşın Woyzeck'le olan ilişkisini koparmaz. Woyzeck gittikçe kötülemeye başlar. Parasızlıktan günlerce aç yatar ve dilencilik yapmaya başlar. Bu karmaşık ve

umutsuz geçen günlerinde, kıskançlık nöbetleri içinde Johanna'dan öç alma isteği giderek artar. Sonunda bir gün Johanna onunla sözleştiği yere gelmeyip başka askerlerle beraber eğlenceye gidince, Woyzeck kesin kararını verir ve eski bir kama satın alır. Johanna'yı evinin girişinde bıçaklayarak öldürür.

Woyzeck bu cinayeti işledikten sonra tutuklanır. Bu tutuklanma süresince Woyzeck, Pierre cinayetinde uygulamaya sokulan söylem biçimlerinde olduğu gibi, avukat-doktor ve yargıçlar üçgeninde olay nesnesi olarak (denek) işlem görecektir.

Woyzeck'in avukatı, mahkemenin başında, işlenen cinayetin ruhi bunalım içinde işlendiğini ve bu yüzden ceza görmemesi gerektiğini ileri sürer. Mahkeme ise Dr. Clarus'u tıbbi muayene için görevlendirir. Dr. Clarus'un elde ettiği bulgular, onun ceza yeterliliğine sahip olduğu şeklindedir. Woyzeck, Pierre Riviera gibi ölüm cezasına çarptırılır. Fakat son anda ortaya çıkan bir tanık; suçlunun zaman zaman akli dengesini kaybettiğini başka kişilerden duyduğunu söyleyince, Mahkeme Dr. Clarus'u yeni bir rapor daha düzenlemekle görevlendirir.

Dr. Clarus'a göre, Woyzeck, hiç bir yerde tutunamamış, ne yapacağını bilmekten ve yalnızlıktan kendini içkiye vermiştir. Cinayeti de dayanılmaz bir acı ya da tutku yüzünden değil de, çevresinde aşağı görülmesinden duyduğu nefretle işlemiştir. Johanna ise onunla ilişkisini sürdürmesine karşın çevresinde Woyzeck'le birlikte görünmekten kaçarak, onu büsbütün aşağılamış ve cinayete itmiştir. Her ne kadar Woyzeck'te tipik bir katilin davranışları yoksa da onu deli saymak doğru olamaz.

Dr. Clarus, Woyzeck'in duyduğu seslere, gördüğü hayallere, cinayetten önce "bıçakla Johanna'yı öldür" buyruğunu duyduğuna inanmaz. Dr Clarus'a göre bunlar duruşmanın sonuna doğru Woyzeck'in kendini ruh hastası göstererek, kurtulmak için uydurduğu, giderek de gerçek olduğuna inandığı oyunlardır. Ayrıca Dr. Clarus, Woyzeck'in iyi biri olduğunu söyleyenlere kızarak aslında hiç de öyle biri olmadığını ileri sürer.

Dr. Clarus, ikinci raporunda da, Woyzeck'in yaptıklarından sorumlu tutulması gerektiğini savunur. Bununla birlikte ortada ilgi çekici bir durum vardır; doktorlar avu-

katları ve tanıkları kendilerini birbirlerine, kanıtlamaya çabalamaktadır. Sanki Woyzeck olayı, bu kanıtlama için bir vesile olmuştur. Woyzeck ve Pierre bu denetim mekanizmaları için (avukat-doktor ve yargıç) tatmin olma aracı olmuştur.

Woyzeck'in avukatının bu af dileğini geri çeviren mahkeme, Woyzeck'i bir kez daha Leipzig Tıp Fakültesi'nde muayene ettirir. Sonuç, Dr. Clarus'un bulgularını doğrular nitelikte çıkınca, Woyzeck cinayetden üç yıl sonra 1824'de Leipzig Belediyesi'nin önünde kılıçla başı kesilerek idam edilir. Tıpkı 15 Şubat 1837'de idam edilen Pierre gibi.

Halk Woyzeck'in ölümünü görmek için merakla alanı doldurur. Uzun süre kentteki konuşmaların, vaazların başkonusunu da bu idam oluşturur. Doktorlar arasında ise mesleki yönden tartışmalar başlar. Dr. Clarus'a karşı ve ondan yana eleştiriler yayımlanır. Sonunda Dr. Clarus, mahkemeye verdiği ikinci raporu bastırmak zorunda kalır.

Woyzeck'in eldeki taslakları gözden geçirilince, Büchner'in Dr. Clarus'un raporlarını okuduğu hemen anlaşılabilir. Woyzeck'in raporlarında yer alan hayal görme, sesler işitme gibi davranışlar veya berberlik, askerlik, yasa dışı bir çocuğun olması, sevgilinin askerlerle ilişkisi, "bıçakla" buyruğu, gibi yaşam kesitleri oyunda da işlenmiştir.

Büchner'in babası, Dr. Clarus'un raporunu basan tıp dergisinin yazı kurulundadır. Büchner'in bu olayı dergilerde okuduğu, belki babasından dinlediği ve olaydan etkilenerek bir oyun yazmayı düşündüğü sanılmaktadır.

III. HER İKİ OLAYIN BENZEŞİM NOKTALARI

- P. Riviere ve Woyzeck, her ikisi de, cinayet işlemekten önce sesler duyar, hayeller görürler.

- İşlenen cinayetlerde kullanılan suç nesnesi kesicidir.

-Pierre Riviere ve Woyzeck, çevresindeki insanlarca anormal davranışlar sergileyen kişiler olarak tanımlanmış ve toplumun dışına itilmişlerdir.

Her iki cinayette de suçlanan kişilerin hayat hikayelerini, ayrıca Pierre Riviere'in yazdığı günlüğü inceleyen hukuki ve tıbbi söylem birbirine karışmıştır.

Her iki söylemde de P. Riviere ve Woyzeck kişiliklerine "tehlikeli birey" gözüyle bakıldığı ortaya çıkmaktadır.

Öğretmen-yargıç, hekim-yargıç, eğitimci-yargıç vb. bütün bu modeller bedeni, hareketleri, davranışları, tutkuları, yatkınlıkları normalleştirerek, her iki olayda da kişilerin üzerine egemenlik kurmuştur.

Oluşturulan bu toplum modeli, gözetim, söylem, kapatma sistemleriyle şimdiki toplumun yani modern toplumun, normalleştirici iktidarının büyük desteği durumuna dönüştürülmüştür.

Denetim dizgelerindeki genişleme sonucunda düşünceler araçsallaştırılıp, otomatikleştirilmiştir. Düşüncelerdeki anlamın yerini, olaylar dünyasındaki işlev ve etki almıştır. P. Riviere'in eşgalinin belirlenmesi sonucu elde edilen ortak yargılar aynı şekilde, Woyzeck'in duyduğu seslerden dolayı akli dengesinin bozuk olduğuna dair yapılan bir saptama, olayların anlamlarının, düşünceden uzak bir yerde tutulmasını sağlamıştır. Düşüncelerin yerlerine geçirilen, oturtulan sistematik değerler iktidarın göstergelerini oluşturmuştur. Ve anlamlandırılmayan olaylar açıklığa kavuşturulamadıkları içindir ki, yargı sisteminde cezalandırılmıştır. Her iki suçlu da idama mahkum edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEORG BÜCHNER DÖNEMİ VE “WOYZECK”

I. AYDINLANMA İÇİNDE GEORG BÜCHNER'İN KONUMU

XVIII. yy.'ın sonlarına doğru Avrupa'da siyasal durum değişmeye başlar. Rönesansta başlayıp aydınlanma çağında devam eden "Akla Başvurma" ve Descartes'in sözüyle gerçeklik bulan "Düşünen insan yozlaşmış hayvandır" sözünün izleyicileri Jean Jacques Rousseau, uygarlaşma ve bilimin karşısına iyi niyet ve saygıyı koyar. Rousseau, burjuvaları ezen toplum düzenini duygunun ağır bastığı bir mantıkla eleştirir. Ona göre; toplum bireye ahlakını veren önemli bir yapıdır. Ulusçuluk eylemi Rousseau ile başlar. Aynı tarihte Almanya'da üsluplara başkaldıran ve onları eleştiren "Genç Almanya" (Das Junge Deutschland) adında bir kuşak ortaya çıkar. En önemli öncüsü Karl Gutzkov (1811-1878) liberal ve ulusal duyguları temsil edenlerin başında gelmektedir. Gutzkov'un yanı sıra, dönemin önemli isimlerinden biri de Georg Büchner'dir.

Willhermine Jaegle'a (Giessen, Kasım 1833)de yazdığı bir mektupta;

“Devrim tarihini inceliyorum. Tarihin iğrenç fatalizmi karşısında kendimi neredeyse mahvolmuş hissediyorum. İnsan doğasındaki korkunç bir vurdumduymazlık, insani ilişkilerde karşı konulmaz bir şiddet görüyorum. Gözümü kana alıştırıyorum. Ama ben bir giyotin bıçağı değilim.”³⁴ diyen G. Büchner, “Hessen’li Köy Postacısı” adını verdiği, o yılların en güçlü siyasal bildirisini yayımlar.” ve polisler göz hapsine alınır.

Georg Büchner’in bildirisini anılmaya değer buluyoruz.

“ Kulübelere barış, saraylara savaş.

Soylu beyler için hayat uzun bir pazar günüdür; güzel evlerde otururlar, yumuşak kumaşlardan giysileri, rahat yüzleri, özel bir dilleri vardır. (...) ya halk. Köylüler için hayat uzun bir iş günüdür; yabancılar onların gözleri önünde tarlalarını yutar; gövdeleri nasır bağlamıştır; kanları, soylu kişilerin yemeğinin tuzudur. Dük, sizi emen sülûğün başıdır. Bakanları dişleri, memurları da kuyruğudur. Dükün yüksek yerlere yerleştirdiği soylu beylerin aç mideleri ülkemize yayılmış vantuz başlarıdır. (...) Dükün pelerini, saraylı bay ve bayanların üstünde şehvetlerini içiçe vals ettirdikleri bir halıdır. Çıbanlarını nişanlarla ve madalyalarla örterler. Cüzzamlı gövdelerini değerli giysilerle gizlerler. Halkın kızları onların hizmetçileri, orospularıdır; halkın oğulları ise bekçileri ve askerleridir.

Şimdi Georg Büchner’ın bu yapı içindeki yaşamını ayrıntılandıracağız.

II. GEORG BÜCHNER VE YAPITLARI

Alman oyun yazarı ve doktor olan Georg Büchner 17 Ekim 1813’de Darmstadt yakınındaki Goddelau’da doğar. Büchner’i, tıp kariyerinde takip etmesini isteyen babası onun bilim alanındaki ilgisini onaylar, fakat edebiyata karşı olan eğilimini yersiz bulur. Büchner, Darmstadt Gymnasium’daki çalışmalarını bitirdikten sonra 1831’de Strasburg’da tıp çalışmalarına başlar. 1833’de felsefe ve tarih alanındaki çalışmaları-

34 Bkz., Ek-I.

nı geliştirdiği Giessen Üniversitesi'ne geçer. 1834'de Strasburg'da evinde kaldığı rahibin kızı olan Minna Jaegle'la nişanlanır. Bu arada Büchner'in, Giessen'de politika alanındaki ilgisi artar. 1834'de, Hessen'in büyük düküne karşı bir devrimi amaçlayan "İnsan Hakları Derneği" adında gizli bir dernek kurar. Fakat dernek ortaya çıktığında Büchner, Giessene dönmeye zorlanır. Evinde her an tutuklanma tehlikesiyle, ilk oyunu olan "Danton'un Ölümü"nü tamamlamaya çalışır. 1835'de Zürih Üniversitesi'nden Büchner'e doktora verilir.

Büchner, devrimsel hareketlerin gereksizliğini anlayarak "Lenz" adlı romanını yazmaya başlar. O sıralarda yazdığı "Pietro Arentieno" oyunu, nişanlısı Minna tarafından çirkin bulunarak yok edilir.

Ekim 1836'da Büchner'in İsveç'e girmesine izin verilir ve Zürih Üniversitesi'nde sinir sistemi ve beyin konularında karşılaştırmalı anatomi dersine öğretmen olarak atanır.

Bu tarihte "Leonce ve Lena" adlı komedisini bitirir ve "Woyzeck" adlı oyun üzerine çalışmalarına başlar. 19 Şubat 1837'de 24 yaşındayken Zürih'de tifodan ölür.

Büchner çok erken vefat etmiş bir dehadır. O, en son romantik olmadığı gibi, ilk gerçekçi yazar da değildir. O, çağının dışında kalan bir yazardır. Yirmi yaşlarındayken dış etkilerin tamamen uzağında kalan Büchner, ne felsefi, ne din, ne de edebi akımların birinden yana olmuştur. Büchner kendi kafasında, kendi evrenini yaratarak, bu evrenin gerçekleriyle kendi yarattığı düşünce düzeyini oturtabilmiştir.

Büchner siyasi karışıklıkların olduğu, ekonomik ayaklanmaların hızlandığı bir dönemde yaşar. Toplumsal koşulların kesin olarak değişmesi gerektiğine inanan yazarın, bu yolda ilk çıkışı, arkadaşı August Stöcker'e 9 Aralık 1833 tarihinde yazdığı mektuptur.

"Şu siyasi koşullar beni delirtiyor. Zavallı halk büyük bir sabırla sürünürken, düklerimiz ve soylu beylerimiz maymunca şaklabanlıklarını sürdürüp gidiyorlar. Her akşam sokak fenerlerine yakarıyorum ben de."³⁵

35 Ernst Joachim, Büchner, Rowolth Werlog, s. 7.

Yalnızca sokak fenerlerine yakarmamıştır Büchner. Bu mektuptan bir yıl sonra, o yılların en güçlü siyasal bildirisini yayımlamıştır. “Hessen’li Köy Postacısı” adını verdiği bu bildiri halkın eline geçmeden Büchner’in bir arkadaşının evinde polislerce bulunur. Büchner hayatı boyunca göz hapsinde tutulur.

Büchner, halka inanan bir yazardır. Aydınları ve soylu kişileri yadsır. Hiçbir siyasal düşüncenin ardından gitmemiştir. Etkilenimleri olmuştur fakat bu, siyasal bir düşünceyi onaylayacak denli değildir.

Büchner, bu bildirisinden dolayı sürekli göz hapsinde bulunmaktan sıkılarak kendini doğa bilimlerine verir. Bu arada “Danton’un Ölümü”nü yazmaya koyulur. İçinde bulunduğu durumdan duyduğu huzursuzluğu kağıda dökmek isteyen Büchner’in hayat-taki tek tutanağı Minna’dır. Büchner’in o sıra içinde bulunduğu durum, bu oyununda açıkça belli olur. Minna’ya olan sevgisi bu oyunun içinde de yer alır. Büchner kendine yakın bir tarihi kişiyi, oyunun baş kişisi olarak seçer: “Danton’un Ölümü”nde Minna, Danton’un karısı Julie’nin kişiliği ile yansır.

Büchner, Danton’un sonunu kendi alın yazısına benzetir. Çünkü Danton kendi sonunu kendi eliyle hazırlamış bir kişidir. Fransız ihtilali içinde “kahraman” olmayan tek kişi kabul edilir Danton.

Danton, Robespierre gibi, bir erdem sembolü değildir, zaafı vardır. Düşkün yönleriyle ülküleştirilmiş kahramanlardan ayrılır. Büchner, aslında tarihte kahraman olarak adlandırılan kişilerin ne denli gerçekten uzak ve gülünç olduklarını düşünür. Büchner, tarihteki kahramanları, geçit törenlerinin süslü püslü atları ve dünya tarihinin köşebaşlarını tutan kimseler olarak görür. Danton ise, böyle bir kahraman değildir. Bilinçlidir ve sonunun ne olacağını önceden kestireme bile, alın yazısına inanan bir karakterdir: Danton da, Büchner gibi fatalisttir. Büchner bütün insanları fatalist bir tutumla inceler. Oyunlarının tümünde bu fatalizm çeşitli yollarla gelişir ve oyunlarının evrensel yönünü kurar. Büchner’e göre kahraman; halkın kendi gücünü bastırarak kendi üstüne çıkardığı bir insandır. Bir insan kahraman olmuşsa bu bir rastlantıdır. Bu düşünceyle hareket eden Büchner, İdealizmi de yadsır. Büchner bu Fatalizm’i oyunun sonunda bir şarkıyla işler:

“Bir orakçı varmış, adı ölümüş,
Bu ona Tanrının verdiği güçmüş”.³⁶

Oyunda yazarın aynı düşünceye tekrar tekrar döndüğü görülür.

Danton, giyotine götürüleceği günün erken saatlerinde;

“Evren dediğin kaos’tur. Hiçlik bu evreni doğuran Tanrı’dır”³⁷
der arakadaşı Camille’e.

“Danton’un Ölümü” oyunu şiirsel bir dokuyla örülüdür. En gerçekçi sahneler bile belli bir şiir estetiği ile yoğruludur. Danton’un fahişelere olan ilgisi, Büchner’in oyununda en güzel anlamını bulur. Büchner’in bir fahişeyi bu denli sevimli yapışı, onun Alman tiyatrosunda fahişelerden ön yargısız söz eden ilk yazar oluşuna bağlıdır. Çünkü o, yaşadığı düzen içerisinde fahişeliği normal bir sonuç olarak görür. Büchner için fahişelik bir ahlaksızlık değil, dengesiz bir düzenin sebep olduğu bir sonuçtur. Ona göre kötü sayılan her şey bir dengesizlik nedeniyle ortaya çıkmıştır. Onun için bağışlanması gerekir. Nitekim, Büchner insanların katıllığını da kınamaz. Ailesine, Şubat 1834’de yazdığı bir mektupta:

“Aptallık da insani bir özelliktir. Birisinin kalbini kırmak çok kötü bir şeydir, bu nedenle kimsenin kalbini kırmıyorum. Akıl, ruhsal sağlığımızın çok küçük parçası, eğitim ise rastlantısal.”³⁸ der.

Büchner, insanların duygusuzluğunu, katıllığını yine insanca bir tutum olarak görür. Bu yüzden insanlara bir sorumluluk yüklemeyiz. Çünkü, katıllığın da içten içe gelişen yoğunlaşan bir nedeni vardır diye düşünür. “Danton’un Ölümü”, bu düşünceyle gelişen umutsuzluğu, tüm çıplaklığı ile gösteren bir oyundur. Danton, hiç bir değişikliğin, bu süregelen insanlık düzenini onaramayacağını anlar. Büchner, Danton’un umutsuzca giyotine başını vermesi gibi, her yönden inancını tüketmiş ve küsmüştür insanlığa.

36 Georg Büchner, (Çev: Adalet Cimcoz, Aziz Çalışlar, Hasan Kuruyazıcı), *Bütün Oyunları Ve Lenz*, İstanbul, 1982, s. 39.

37 Georg Büchner, s. 96.

38 Bkz., Ek-I.

Leonce ve Lena'da ise bu küskünlük acı bir olaya dönüşür. Bu oyunun akışı hızlı ve renklidir. Oyun çeşitli tablolarla gelişir. Büchner, bu güldürüye başlarken romantik yazarlardan Clemeno Brentano'nun "Ponce de Leon" adlı güldürüsünü düşünür. Brentano'nun bu romantik güldürüsü baba-kız-aşk üçlüsünü düğümleyip çözen, Commedia Dell'arte tekniğinde bir oyundur. Büchner de Leonce ve Lena" adlı güldürüsünü bu teknikle kurmayı düşünür. Leonce'nin uşağı Valerio, Arlecchino'nun niteliği içinde, Rosetta da, Colombina'nın renkleriyle ortaya çıkar.

Commedia Dell'arte, sanatın, ustalığın komedyasıdır. Bu topluluklar 1550'lerde İtalya'da görülmeye başlar ve özellikleri kısaca şöyledir: Profesyonel oyuncuların oluşur, karakteristiği ise doğaca dayalı oyunculuktur. Oyun kişileri kalıplaşmış kişilerdir oynarlar.

Oyunlar bir taslağa dayanır. Canavaccio'lar (Oyun taslağı) oyunun aksiyonlarını belirler. Yukarıda sözünü ettiğimiz Arlechino ve Colombina, Commedia Dell'arte tipleridir. Colombina, Arlecchino'nun karşıtı, kadındır. Aptal ve şakacıdır. Arlechino ise Bergamalı'dır. Kurnaz aptal karışımıdır. İlgisiz ve beceriksizliği, komik durumlar yaratır. Çocuk gibidir. Oburdur. Yamalı elbise giyer. Elinde şak-şak bulundurur. Ortaoyunu'ndaki Pişekar'a benzer.

Bu nedenle, Leonce ve Lena'nın aksiyon düzeni Commedia Dell 'arte' düzenine benzer. Ayrılan yönü ise, bir takım yüzeyde gelişen sahnelerden kurulu olmaması ve dış yapısıyla seyirciyi içe döndüren bir düşünce düzeyini yansıtmasıdır.

Woyzeck ile Büchner, yepyeni bir oyun düzenine gider. Oyunun baş oyuncusu "Woyzeck" belli bir aksiyon çizgisi üzerinde yürümez. Bunun yanısıra Büchner'e dönecek olursak:

Georg Büchner'in yaşadığı dönem 18.yy. Romantik akımına denk düşer. Romantizm 18.yy. sonlarında ortaya çıkan bir akımdır.

G. Büchner'i ve "Woyzeck"i daha rahat kavramak için 18.yy sonlarında ortaya çıkan Romantizm adıyla ortaya çıkan akımın özelliklerinin açıklanmasında yarar olduğunu düşünüyoruz.

III. ROMANTİZM VE EKSPRESYONİZM AKIMLARI İÇİNDE BÜCHNER VE “WOYZECK” OYUNU

“Romantik” sözcüğü ilk kez 1798’de Fredrick Schlegel tarafından kullanılır. Romantizm’in genel özellikleri; duygunun akla, düşgücünün eleştirel çözümlemeye üstünlüğünü ön plana taşımak şeklindedir. Romantikler dünyayı bir “çatışma” olarak görürler. Toplum’u redderek “bireyselliği” savunurlar. Çünkü toplumun insanı kirlettiği düşüncesindedirler. İrrasyonaldırler, gözlemlenebilir gerçeklere karşı çıkarlar. Romantizmin asıl özü, sonsuza dek olmakta olması, hiçbir zaman tamamlanamamasıdır. Akılcılığa karşı olarak, kendilerini “iktidar” dan uzak tutmuşlardır. Romantizm, uygarlığa inanmaz bu yüzden karamsardır. Toplumun insanı bozduğu ve çürüttüğü görüşü egemendir.

Büchner, ailesine 28 Temmuz 1835 de yazdığı mektupta şöyle demektedir:

“Yazar ahlak hocası değildir. Yazar geçmiş zamanları tekrar canlandırır ve insanlar buradan aynı tarihi incelerken olduğu gibi, çevrelerinde olup bitenler konusunda ders çıkartmalıdırlar. Eğer ahlaka aykırı şeylerin varlığını bilmek istemiyorsak, o zaman tarihi de incelemeyelim, öğrenmeyelim, at gözlüğü takıp dolaşalım.”³⁹

Bunun yanı sıra Almanya’da “Sturm Und Drang” (Fırtına ve Atılım) Romantik akımın gelişmesine elverişli bir ortam hazırlamıştır. “Fırtına ve atılım” (Sturm Und Drang) etkisinde kalan tiyatro yazarı Christian Dietrich (1801-1836) ve Georg Büchner, 19. yy’da Alman tiyatro oyunları gerçekçiliğinin temsilcileri olmuşlardır. Bu nedenle “Sturm Und Drang” (Fırtına ve Atılım) Ekspresyonizm’inde başlangıcı olarak değerlendirilmektedir.

Şimdi “Sturm Und Drang” akımından etkilenen Ekspresyonizm’in Georg Büchner’deki dayanak noktalarını tartışacağız. Çünkü Büchner’in 1813-1837 arasında yaşamış olmasına karşın yazdığı “Woyzeck” oyunu 1910-1911 yıllarında ortaya çıkan Ekspresyonizm akımının içinde değerlendirilir.

39 Bkz., Ek-I.

“Sahne Ekspresyonizmi’nin baş yapıtı olan Woyzeck (1917,1921), bu dönemin en önde gelen yaratısıdır. Saldırgan bir romantik ve neredeyse yüzyıl kadar önce, yanlış bir yüzyılda yaşamış bir Ekspresyonist olan Georg Büchner (1813-1837)’in Woyzeck adlı oyununun 1913’ten beri etkisinde kalmış olan Berg, müzik yapısına uygun bir metinle bu oyunu adapte eder; kısa sahneler, anlatımcı yoğun bir dil, şiddet dolu duygular”⁴⁰

Oysa ki, Ekspresyonizmin tiyatrodaki başlangıcı 20. yy’ın başlarına rastlar. 1901 yılında Matisse’in resimleri için kullanılan bu terim, on yıl kadar sonra Picasso ile Kandinsky’nin resimleri için de kullanılmaya başlanır. 1912’de Reinhard Johannes Sorge’sin Der Bettler (Dilenci) adlı yapıtı, Ekspresyonist anlayışı tiyatroya sokmuştur. Dört yıl kadar sonra, Hasenclever gibi, oyun yazarlarının çoğalmasıyla bu akım tamamen yerleşmiştir.

İşte bu akımın başlangıcından yetmişbeş yıl kadar önce, Büchner Woyzeck oyunu ile Ekspresyonizm’in ilk örneğini mi vermiştir? Yoksa bu akımın içine sonradan dahil edilmiştir? Büchner, hep yaşadığı çağın ilerisinde oyunlar yazmıştır. Bu anlamda “Tiyatroda Ekspresyonizm” akımının özellikleri üzerinde durmakta yarar vardır.

Ekspresyonizm, bir ifade tarzı olarak gelişmiştir. Subjektiftir ve gerçeği çarpıtır. Ekspresyonist sanatçının bize sunduğu dünya, kendi saplantılarını ve dünya görüşünü dile getirir.

Ekspresyonizm, fütürizmin tersine insanı robotlaştıran, ruhsuzlaştıran bir teknolojiye ve otoriteye (iktidara) karşı çıkar. Oyunlar “Woyzeck” te olduğu gibi çok sahnelidir. Bazen de sadece tablolardan oluşur. Bazı oyunlarda fiziksel aksiyon o denli güçlüdür ki, dil yetersiz kalır.

Ekspresyonizm çok değişkendir, bu nedenle iç ve dış sahne tasarımları ister. Realist ayrıntı yoktur. Işıklamada, ışık gölge karşıtlığı, heyecanları ve coşkuları anlatmak için kullanılır.

40 Lionel Richard, (Çev: Beral Madra, Sinem Gürsoy, İlhan Usman), Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, s. 254.

Sahne bir karabasandır, sanki bir kabustaymış gibi. Tıpkı Woyzeck'in doğadan duyduğu sesler ve davulların toprağın altından çalınıyor olması gibi. Konuşma stekatotudur (kesik-kesiktir).

Woyzeck:Ha! ne diyorsunuz? Daha hızlı! daha hızlı! bıçakla, onu bıçakla mı?-Bıçakla-onu bıçakla. Ben mi? Yapmam gerek mi?-İlle mi-Buradanda mı geliyor ses?-Rüzgar da mı fısıldıyor?-Heryerden geliyor kulağıma-durmadan bıçakla,öldür.

Ayrıca Ekspresyonizmin başka bir özelliği ise öznelciliktir. Amaç ise; insanı toplumsal çevresinden hatta kendisinden bile soyutlamaktır. "Ben" kendini "Woyzeck" te olduğu gibi büyük bir gerginlikle dile getirir. Oyunlarda dialoglar aracılığı ile bir inceleme sergilenmez. Fakat oyun, hızla birbirini izleyen sahnelerden oluşan bir yapı gösterir. Zaman ya durdurulur ya da akışı değiştirilir. Duygular, duyumlar eylem olarak açığa çıkar.

G. Büchner bu oyunu bilinçli olarak yazmış, bu akımı bilinçli olarak geçmemiştir hatta Woyzeck'i içinden geldiğince kurgulamıştır."Woyzeck" ise sonradan bu akımın içine sokulmuştur. Woyzeck, G. Büchner'in diğer oyunları gibi herhangi bir saplantının kurbanı ya da herhangi bir ideolojiye eğilimli bir oyun niteliği taşımamaktadır.

IV. G. BÜCHNER VE "WOYZECK" OYUNU

G. Büchner'in "Woyzeck" oyununa ilişkin olarak elimizde varolan bilgilere göre; tiyatro tarihçileri varolan 5 ayrı Woyzeck metnindeki sahne sıralamasının nasıl olacağı konusunda hala tartışmaktadır. Sıralamadaki bu güçlüklerin nedeni ise, sahnelerin ileri doğru bir gelişim göstermemesi bir önceki sahnenin, bir sonraki sahneden bağımsızlığı ve daha sonraki sahnelere temel teşkil etmemesidir.

"Woyzeck" te birbirinden bağımsız olan epizodlar dikkatle incelenince aslında o kadar da bağımsız olmadıkları görülecektir. G. Büchner, "Danton'un Ölümü", "Leonce ile Lena" ve "Lenz" (öykü) den farklı olarak, "Woyzeck"de bir zaman dilimi olarak an'ın tek tek yaşantıları üzerinde durmuştur. Ayrıca sahnelerdeki estetik mesa-

fe kaldırılmış, kahramanın açısından görmek ve düşünmek mümkün olmuştur.

“Woyzeck’i incelemeye başlamadan önce önemli bir nokta olarak gördüğümüz, oyunun sonundaki çevirenin notu bölümünde, noktalar dikkatimizi çekiyor.

1)- Bu çeviride genel olarak Bergemann’ın düzenlemesi temel alınmış, yalnız bir kaç sahnenin yeri başka düzenlemeler gözönünde tutularak değiştirilmiştir.

2)- Tire (-) içine alınmış sahne adları sonradan araştırmacılara konmuştur. Büchner’in taslaklarında yoktur. H.K.⁴¹

Bu nedenle, bizi ilgilendiren bölümler sadece Büchner’in, kendi taslaklarını inceleme düzleminde olacaktır. Oyunun tire (-) içine alınan bölümleri çok gerekmedikçe kullanılmayacaktır. Gerçek metin (Büchner’in “Woyzeck”i) baz alınarak, Foucault’un “İktidara” bakışı sınırlılığında incelenecektir.”

G. Büchner’in yazdığı sahneler ele alındığında Woyzeck on beş epizoddan oluşmaktadır. Diğer araştırmacıların yazdıkları epizodlarla birlikte bu oyun toplam 27 epizoddan oluşmuştur.

Sahnelerde dikkatimizi çeken temalara da geçtiğimizde ilk anda göze çarpan durumları şöyle sıralayabiliriz;

- Algılara özellikle işitme, görme ve duygusal algılara dayanan bir dünya yaşantısı.
- Aydınlık-Karanlık karşıtlığı (Mekanda)
- Kırmızı ve gri renk hakimiyeti
- Hiçbir nesnenin belirli bir renk taşımaması.

Anlaşılaacağı üzere, Büchner’de, insanların yaşantıları, algılara dayanmaktadır. İnsan gerçeği karşıtlıklarla doludur ve uyumsuzdur. Oyunda bu uyumsuzluk ise duygusal algılarla ifade edilmektedir.

41 Georg Büchner, s. 169.

G. Büchner' insanı ve karakterlerini belirten dili ön plana taşır. Kişiler kullandıkları kelime haznelerine göre iki ana gruba ayrılır. Bazen de "Woyzeck" karakterinde olduğu gibi dil kendini eylemlerde tanımlar.

- 1- Azınlıkta kalan halkın konuştuğu dil.
- 2- Aşağı sınıfın, halkın konuştuğu dil

Woyzeck'te herkes kendi ait olduğu sosyal sınıfın kültür ve düşüncelerini belirlediği dil ile konuşur.

Woyzeck, Yüzbaşı, doktor, panayırı, çığırkan verebileceğimiz örneklerdendir.

Woyzeck, oyun boyunca önemli susuşlar yaşar. Woyzeck'in içinde bulunduğu durum kelimelere dökülemez, daha önce belirttiğimiz gibi kesik kesik cümlelerle ve kekelenmiş sözcüklerde ifadesini bulur. "Açıklık yer sahnesi" boşluk ve susuşların önemini gösterir (Epizod 2-13.)

"Woyzeck" oyununun kurgu yönünden epizodik özellikler taşıdığını daha önce söylemiştik. Çalışmamızda her epizodu kendi içinde çözümleme yerine, Foucault'nun iktidara bakışı ile tanımladığı ve iktidarla ilişkilendirdiği kavramlar üzerinde durulacaktır.

"Woyzeck"te, denetim mekanizmalarının toplumun bireylerine yansıma biçimi işlenirken Woyzeck, erdemli ve ahlaklı olmak gibi kavramların altında ezilen ve disiplin altına alınan bir sirk hayvanından farksızdır. Bir hekim tarafından bilimin nesnesi ve bir Yüzbaşı tarafından da Foucault'un Panopticon olarak tanımladığı bu kulelerin içinde sıkışıp kalmış bir ideolojinin kurbanı olarak günah keçisi durumuna dönüştürülür.

Woyzeck, bu denli baskı altına alınırken, başkaldırı ve çıkışı olmayan bir hedef olarak Marie'yi seçecektir. Woyzeck'te belirli sosyal sınıflarca "doğru" olarak benimsenmiş olan düşüncelerin, zorla benimsetilmeye çalışılması, onu Marie'yi bıçaklamasından dolayı, suçun nesnesi olma durumuyla karşı karşıya bırakır. Suçun kendisi de

suçlanma ve yargılanma olarak ideolojinin bir parçası olduğundan, yargılama ahlaklılık ve erdemlilik gibi soylu ideallerin maskesi altında yeni bir biçim alır. Bu biçim İktidarın bilgiyi, bilginin İktidarı desteklediği noktadır. Bu nedenle, "Woyzeck"i ve Woyzeck'teki iktidar figürlerini 4. Bölüm'de, Bilgi-Delilik-Cinsellik-Söylem ve Disiplin ve İktidar başlıkları altında çözümlemek mümkün olacaktır.

Woyzeck, kendisini çevresinde işleyen mekanizmanın hem içinde, hem de dışında olarak algılamaktadır. Erdemin ve ahlaklı olmanın uzağındadır. Woyzeck, bu nedenle yaşadığı düzen içinde İktidar kuramayan ve bazı duruşlara sahip olamayan bir bireydir. Bu yüzden İktidar, Woyzeck'i çevresine karşı bileylenen bir bıçağa dönüştürürken suçlu olmayı hak etmiş bir portre de çizdirir. Bu portrenin içine Woyzeck'i değil, suç işleme nesnesini koyar. Bıçak Woyzeck olurken, Woyzeck cinayetin kendisi olur. İktidar Woyzeck farkında bile olmadan onu biçimlendirir ve şekil verir. Buna da kendiliğinden oluşan bir süreç der. Doğal bir süreç. Fakat Woyzeck, adlandıramadığı bir gücün kendi "ben" ine de hükmetmekte olduğunun bilincindedir. Bu nedenle huzursuzluk, korku ve uyumsuzluk hisseder. Ancak tüm bunların nedeni, hatta Marie'yi öldürmesinin nedeni kendisi değildir. Oyunun belirli yerlerinde cümlelerinin kesik kesik olduğunu görürüz. Hep içinde bulunduğu huzursuz ruh durumunu yansıtır. Bu nedenle oyunda eylemlere, duygulara, an'lara yönelik tüm parantez içleri Woyzeck ve diğer tiplemelerin fotoğrafları olurlar. Sözler (replikler) ise yaşanan an'ın sahte gerçekliğidir. Söylenen sözler insanların gerçeklikleri olamazken, söze dökülemeyen sözler, düşünceler insanların kendileri oluverirler. Anlatılmak istenen anlatılamayanın içinde gizli kalmış ve hapsedilmiştir. Tıpkı Foucault'nun Panopticon dediği gözetleme kulelerinin varlığında olduğu gibi.

Kişi sarfettiği sözleri dinleyen ve kendisini izleyen insanların tavırlarına karşılık "duruşlar" edinmek zorunda bırakılır. Hiçbir zaman kendisi değildirler. Çünkü gözetlenme (kuleleri) sarfedilen sözlerin kendisi oluverirler. Dışarıya akıtılamazlar.

Sözlerin, hareketlerin, duyguların içleri boşaltılırken başkaları tarafından çekilen fotoğraflar gerçekliğin kendisi olur. Duygusal ve ağlamaklı olan bir an'ın gerçekliğine karşın, çekilmek zorunda bırakılan gülümsemeyle örtülü fotoğraflar gibi. Gülümsemenin ardında gizli kalan ağlama anları gibi veya tam tersi. Bu nedenle düşünceler, duygular ve hareketler gözetlenen, bir fotoğraf olur. Bu andan itibaren

İktidarın figürleri devreye girer. Aslında çok önceden girmiştir zaten. Woyzeck ve oyun kişileri gibi. Büchner oyunun bütününe insanın kendisini ait hissetmediği, düşünöte söyleyemediği replikleri serpiştirirken, insanların içlerindeki gerçek Woyzeck'i tanımlamak, anlatmak ister. Fotoğrafları bile olmayan gerçek an'lar gibi. Yani yaşamın içinde bekletilen, saklanan, söylenemeyen sözler gibi.

Bu bölümde sunduğumuz bütün verileri esas olarak dördüncü bölümde Foucault'nun bakış açısı çerçevesinde inceleyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MICHEL FOUCAULT'NUN “İKTİDAR” KURAMI VE “WOYZECK” İNCELEMESİ

I. DİSİPLİN VE İKTİDAR

Wolfgang Ruppert, “Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi Üzerine” adlı eserinin “Kültür Tarihi ve Maddi Kültür” başlıklı bölümünde, “Woyzeck” oyununa ilişkin şu saptamayı yapar:

“Georg Büchner’in oyun kişisi Woyzeck, yüksek tabakaların temsilcilerinin reşit olmayan bir nesne gibi davrandıkları, yoksul bir insandı. Yüzbaşıyla yaptığı bir konuşmada Woyzeck, aşağı tabakaların bakışıyla eşyaların sosyal ve kültürel anlamlarına ilişkin bir perspektifi açıklar: “Bakın: biz sıradan insanlarız, erdem olmaz bizde, içimizden geldiğince davranırız biz. Ama ben de bir efendi olsaydım, şapkam, saatim, kuyruklu ceketim olaydı, kibar sözler söylemesini bilseydim, ben de isterdim erdemli olmayı”

Woyzeck “Efendi” kavramıyla, salt şapka ve saat gibi bir gündelik eşyalar takımına sahip olmayı değil, burjuva konuşma biçimini, “erdemli” davranış biçimlerini ve toplumsal saygınlık ve prestij sağlayan giysi kodlarını da kapsayan bir toplumsal statü-

yü tanımıyor. Fransız kültür sosyoloğu Pierre Bourdieu'nün kavramlarıyla, burada "ayırıcı imlerin dizgesi" olarak bir "Habitus" (tutum; davranışlar bütünü) sözkonusudur.

Ruppert'in saptamaları, toplumsal, kültürel ve tarihsel bir olguyu temsil eden, böylelikle, insanların gündelik yaşam eşyaları ile ilişkilerinin bağlamlarını tanımlarsak için uygun bir çıkış noktası oluşturan bir artefakt* olarak alınırsa, bir çok görünümün ayırdedilmesi gerekir.

1. Oyunun yazıldığı 1836/1837 yıllarında gündelik eşyalara sahip olma ve onları kullanmanın tabakalara ve sınıflara özgü koşulları vardı. Büchner bu oyunu eski sınıfın yaşam biçimlerinden, burjuva toplumu ve kültürüne geçiş evresinde yazmıştı. Eskiden olduğu gibi, bu dönemde de statü değeri taşıyan eşyaların tüketilmesi, sınıflı toplumda, zengin ve yoksul hiyerarşisi boyunca değişiklikler gösteren yeterli miktarda parayı kullanabilme gücünü gerektiyordu. Alt tabakaların sosyal durumuna, sürekli bir yokluk deneyimi eşlik ediyordu; bu durum Woyzeck'in "Efendi" lerin statü nesnelere bakışını açıklıyor. Woyzeck gibi insanlar, gündelik yaşamlarında, ömür boyu kullanmak durumunda oldukları, az sayıda ve basit kullanım nesnesiyle yetinmek zorundaydılar.

2. Saat ve şapka gibi gündelik eşyalar, "habitus" bağlamında da kültürel bir dil ve işaret özelliği taşıyorlardı; öyle ki, bireyler bunlara sahip olmak ve kullanmakla, toplumsal bir konumu belli ediyor ve yaşam biçimlerini belirliyorlardı... Bu gündelik eşyalardan, bireyin stilize edilmesi için ve "efendilerin" kendilerini jestlerle ve ritüel bir biçimde sahnelemelerin aracı olarak yararlanılmaktadır."⁴²

Örneğin "18 yy'da aristokrat, yargıç, subay rahip tüccar olsun, soylu görünmek isteyen herkes peruka takar hale gelmiştir. 17. ve 18. yy. lardaki geçiş döneminden itibaren peruka yerel olarak pudralanmış olarak kullanılmıştır. Peruka bir takı haline gelmiştir. Mahkemelerde işlevsellik kazanan peruka, stilistik bir yapının göstergesi olmuştur.

* Artefakt: Kaynaklar sorunu ve metin bağlamın ilişkisi üzerine

42 Wolfgang Ruppert, (Çev: Mustafa Tüzel), *Bisiklet, Otomobil, Televizyon Gündelik Eşyaların Tarihi*, 1996, s. 15-16.

Woyzeck, “Efendi” kavramıyla biçimsel olarak, saygınlık sağlayan belirli giysi kodlarını ve söylemsel olarak bu saygınlığın belirlenen giysi kodlarına yönelik konuşma biçimini dile getirmeye çalışmıştır. Biçimsel ve söylemsel olarak iktidarın nasıl bir toplumsal statüyü belirlediğini, “Habitus” olarak tanımlanan tutumlar ve davranışlar bütününe ortaya çıktığını görmekteyiz. Fakat, asıl önemli konu, statüyü belirleyici kılanın Woyzeck değil, Yüzbaşı olduğu gerçekliğidir. Erdemli davranış biçimleri yani Yüzbaşı’nın oyun içinde yeralan parantez içleri-duygulu ve gururlu oluşunu ve toplumsal saygınlık sağlama isteğini, Büchner tersinlemeli olarak vermek istemiştir. Yani Büchner’in bu oyunda Yüzbaşı’ya yüklediği söylem biçimini ayrıca Doktor tiplemesinde de görmekteyiz. Büchner aslında gurur ve ahlâktan yoksun olan yüzbaşı için bu cümleleri söyletme gereğini hissetmiştir. Woyzeck’ten de bu söyleme sahip olması istenir. İstenirken de aşılanır.

“Ah çok aptalsın sen, korkunç bir aptal-Woyzeck iyi bir insansın sen-ama (gururlu) Woyzeck ahlak yok sende... Woyzeck sende erdem yok. Erdemli bir insan değilsin sen”⁴³

Yüzbaşı bu söylem biçimiyle kendi değerlerini, tüm bu değerlerin dışında kalmış olan Woyzeck ‘e yüklemek ister. Erdem ve ahlak yüceltirilirken, iyi bir insan olan Woyzeck bu değerlerin dışında olduğu için yargılanır. Böylelikle Yüzbaşı tiplemesi İktidarın iki yüzlülüğünü sergiler.

Yüzbaşı bu tür bir söylem biçimini sahiplenirken alt tabakadan olanları özellikle Woyzeck ve Woyzeck gibi insanları disiplinize etmektedir.

Bir yanda biçimsel olarak kendisiyle kurduğu şapka ve saati arasında kurduğu bir bütünlük, diğer yanda söylem nesnesine dönüşen erdem ve ahlaklı davranış biçimleriyle, kendinde ve başkalarında oluşturmak istediği bilgi hiyerarşisi.

Bu noktada Foucault’nun belirttiği gibi disiplin, bireyi üretir. Woyzeck ‘in kendini sorgulaması, kendini terazinin bir ucuna koyarak, kendini ölçmesini gerektiren durum herhalükârda bir bireyleşme sürecini başlatır. Bu sürece iyi bir örnek olarak

43 Georg Büchner, (Çev: Aziz Çalışlar, Adalet Cimcoz, Hasan Kuruyazıcı) *Bütün Oyunları Ve Lenz*, İstanbul, s. 142-143.

aşağıdaki alıntıyı yapabiliriz:

“Woyzeck: Hadi, yalnızca ahlakla getirin insanı dünyaya da görelim. Ama eti de var insanın, kanı da var. Yine de mutsuz kılınmış bizim gibiler bir kez, hem bu dünyada, hem öbür dünyada. Öyle geliyor ki bana, göğe de çıksak biz, yalnızca gök gürlemesine yardım ederdik.”⁴⁴

Disiplinize edilmeye çalışılan davranışlar, hareketler ve sözler belirli bir normu etkin hale getirmiştir. Foucault bireyselleşmeye ve standardizasyona ilişkin olarak şu saptamayı yapar:

“Statüleri, ayrıcalıkları, mensubiyetleri yansıtan işaretlerin yerine koskoca bir normallik dereceleri oyununu ikame etmeye veya en azından ilave etme eğilimine girilmiştir, ama bu normallik dereceleri kendilerinde mertebelerin tasnifi, hiyerarşik hale getirilmesi ve dağıtımı rolüne sahiptirler. Normalleştirme iktidarı bir bakıma türdeşlemeye zorlamaktadır; ama şapkaları ölçmeye, düzeyleri belirlemeye, özellikleri saptamaya ve farklılıkları birbirine uyarlayarak bunları yararlı hale getirmeye izin vererek bireyselleştirmektedir.”⁴⁵

Wolfgang Ruppert’in işaret ettiği gibi, eşyaların, düzeyleri belirlemek bağlamında bir dil oluşturması ve yaşam biçimlerini belirlemesi, hatta sağlanan bu söylemle bireyin stilize edilmesi, bir anlamda Foucault’daki “normalleştirme” nin iktidarına denk düşmektedir. Çünkü, oyundaki mekanizma içinde Yüzbaşı ve Doktor gibi tipler, Woyzeck ‘le olan dialoglarında yukarıda verilen durumu saptayıp farklılıklar üzerine yoğunlaşarak “norm”un çeperleri içine hem kendilerini hem de Woyzeck ‘i koymaya çalışmışlardır.

Bu durumda düşüncelerin nesneler üzerine oluşturduğu söylemlerin iktidarından söz etmek mümkündür. Söylem olarak burada ifade edilen ise erdem ve ahlak kavramlarıdır.

44 Georg Büchner, s. 143.

45 Michel Foucault, (Çev: M. Ali Kılıçbaş), *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul, 1992, s. 231.

Huizinga, “Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme” adlı kitabında; Erdem kavramı, bir soyun değer, yetenek ve yetkinlik tercihinine denk düşer. Güç ve sağlık bedenini erdemini meydana getirir; kavrayış ve anlayış da zihnini yazmaktadır.

Soylu insanın erdemi, onu savaşabilme ve emredebilme konumuna getiren niteliklerin bütünüdür. Nitekim Yüzbaşı tiplerinde bu özelliği görmekteyiz. Birçok toplum için, erdem fikrini ifade eden terimin temelinde, erkeklik kavramının yer alması tamamen doğaldır. Çünkü cömertlik, bilgelik ve adaleti içerir. Woyzeck oyunu da erdem ve ahlak kavramlarını içeren bir “Bilgelik” oyunu başlar. Erkek egemen bir kurum olan ordunun temelini, adalet, ahlak ve erdem oluşturmaktadır. “Aristoteles, şerefe, erdemin ödülü adını vermiştir. Şerefi, erdemin amacı veya temeli değil de, onun doğal ölçüsü saymıştır.

İnsanlar, kendi değerleri ve erdemleri konusunda ikna olmak için şeref elde etmek isterler. Yüzbaşının, Woyzeck ile kurduğu ilişki üzerinde kurduğu aslında kendisinin ikna olma sürecinde şeref elde etme çabasıdır.

“Erdem, şeref, soyluluk ve şan böylece başlangıçtan beri müsabaka çerçevesinde yani oyunun içinde yer alır. Genç soylu savaşçının hayatı, sürekli olarak erdemli olmaktan ve bulunduğu mertebenin şerefi için mücadele etmekten ibarettir.

Erdem kavramı uygarlık geliştikçe yavaş yavaş başka içerik kazanmıştır. Etik ve dinsel düzleme kadar yükselmiştir.”⁴⁶

Erdem kavramının içeriğinin değişmesi, özellikle etik ve dinsel anlamda işlevselleşmesi Yüzbaşı-Woyzeck sahnesinde açıkça görülmektedir:

“Yüzbaşı: Ahlak yok sende! Ahlak, bu insan ahlaklı olunca yani, anlıyorsun. İyi bir sözdür ahlak, ama kilise kutsamadan olmuş senin çocuğun, garnizonun saygı değer papazı diyor bunu-kilise kutsamadan olmuş ben söylemiyorum.”⁴⁷

46 Johan Huizinga, (Çev: M. Ali Kılıçbay), *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, 1995, s. 87-88.

47 G. Büchner, Ek-II, Epizod-I

Huizinga'ya göre, “Bu görünümdeki oyunsal unsur, başlangıçta kültür yaratıcı bir işlevi temsil etmiş olsa da artık sadece bir görüntü ve gösteriştir.”

Çünkü, günümüze kadar gelen, oluşturulan kavramlar ilk oluşturuldukları gibi değildirler. Yazıldığı dönem itibarıyla burada Yüzbaşı ve Woyzeck epizodundaki ahlak erdem, adalet gibi kavramların görüntü ve gösteriş nesnesine dönüştürüldükleri açıkça görülmektedir.

Foucault'nun “Hapishanenin Doğuşu” adlı kitabındaki “İtaatkar Bedenler” bölümünden yapacağımız alıntıda, 18. yy'ın ikinci yarısında askeri yapıda bedene yönelik olarak uygulanan düzenlemelerin daha doğrusu zorlamaların, yasakların ve zorunlulukların iktidarın bedeninin bir nesnesi olma durumuna nasıl getirildiğine yer vereceğiz.

“XVIII. yüzyılın ikinci yarısı: asker kendi kendini imal eden bir şey haline gelmiştir; şekli olmayan bir hamurdan, becerisi olmayan bir bedenden ihtiyaç duyulan bir makine yapılmıştır; duruşlar yavaş yavaş dikleştirilmiş; hesaplı kitaplı bir zorlama bedeninin her bir parçasında dolaşarak ona egemen olmuş, bütüne boyun eğdirmiş ve kendini alışkanlıkların otomatikleştirilmesi içinde sessizce sürdürmektedir... Askere alınanlar ‘başı dik ve yukarda tutmaya; sırtı bükmeden dik durmaya, karnı içeri çekmeye, göğsü dışarı çıkartmaya ve sırtı içeri çekmeye’ alıştırılmaktadırlar ve bunları alışkanlık haline getirmeleri için, bir duvara topuklar, baldırlar, omuzlar ve bel buraya değecek şekilde dayanarak onları bu konuma getirmektedirler...”⁴⁸

Oyunda Doktor ve Yüzbaşı'nın kendilerine uygulanan disiplini Woyzeck'te cisimleştirtiklerinin yakın tanığı olmaktayız.

Doktorun, Bilim nesnesi olarak gördüğü Woyzeck, üç aydır verilen bezelyeleri yiyerek beslenmektedir. Bu sayede insanların gözleri önüne sunulan bir araştırma nesnesi (denek) durumuna dönüşür.

“Doktor : ... Efendiler, bilimsel içgüdü yok bu hayvanda. Ama onun yerine başka bir şey göstereyim size. Bakınız: : Bu adam var

48 M. Foucault, (Çev: M. Ali Kılıçbay), Hapishanenin Doğuşu, İstanbul, 1992, s. 168.

ya, üç aydır bezelyeden başka hiçbir şey yemiyor; sonucuna iyi bakın, dokunun bir - ne kadar düzensiz bir nabız! Bir bu bir de gözleri!

Woyzeck : Doktor, gözlerim kararıyor! (Oturur)

Doktor : Cesaret Woyzeck! Bir kaç gün daha sonra bitecek. Dokunun, efendiler, dokunun (şakaklarına, nabzına, göğsüne dokunurlar) Ayrıca Woyzeck, beylere bir de kulaklarını oynat! Ne zamandır göstermek istiyordum sizlere, iki kaşı oynuyor. Hadi, hop!”⁴⁹

İnsan bedenine yapılan bilimsel ve politik yatırımın ayrıntılarıyla Woyzeck’te görmekteyiz. Sözkonusu olan, disiplinize edilen bedenlerin, düşünce özgürlüklerinin de elinden alınışıdır.

Foucault, bedenin denetimine yönelik bu itaatkarlığın yarar oranına “Disiplin” adını vermiştir. Hastanelerde, hapishanelerde, orduda, okulda uygulanan bu tip yöntemler İktidarı içinde barındırır. Bu nedenledir ki, disiplin basit ve bütüncüldür. Bedenin güçlerini bu yönde arttırırken, aynı güçleri azaltmaktadır da. Bedenleri yatkınlık ve kapasite şekline dönüştürürken oluşan enerjiyi ve gücü tersine dönüştürerek katı bir bağımlılık ilişkisi içine sokar. Disiplin yöntemleri sayesinde oluşturulan hiyerarşik yapı, mimaride, mekanların düzenlenmesinde, şehirlerin kuruluş planlarında, yaşamın her ayrıntısında karşımıza çıkar.

Etkilenim açısından bu tür ve her tür bir disiplinize yöntemini bir çok biçimde görmekteyiz: Mekanlarda, mimaride, salonların ve mobilyaların düzenlenişine kadar, ehlileşen düşüncede, bedenlerde ve pratikte (yaşantılarımızda) oluşturulan bu hiyerarşik yapı ağlarını her yerde örmeye devam etmektedir.

49 Bkz. Ek-II, Epizod-I.

II. CİNSELLİK VE İKTİDAR

“Günah çıkarma etkisini her yerde gösterir. Adalet, tıp, eğitim, aile ilişkileri ve aşk ilişkileri alanında, günlük yaşantının en sıradan işlerinde ve en ciddi dinsel törenlerde bir rol oynamaya başlar. Kişi kendi suçlarını, kendi günahlarını, kendi düşünce ve arzularını, kendi maraz ve sıkıntılarını itiraf eder. (...) Kişi başkalarına anlatılması olanaksız şeyleri insanların hakkında kitap yazdığı şeyleri zevk duyarak ve acı duyarak kendi kendisine itiraf eder. (...) Batılı insan günah çıkaran bir hayvan haline gelmiştir.”⁵⁰

Foucault'nun da belirttiği gibi “Günah çıkarma” Ortaçağ'dan bu yana en yoğun yaşanan bir durum olmuştur. Hristiyanlık'a damgasını vuran günah çıkarma, dini temellerle gelişerek; manastırlarda, cezaevlerinde, orduda, sağlık kurumlarında, üniversiteler'de ve en sonunda gizlemenin bir yöntem haline geldiği cinselliğin öznelere kodlatılmış mantığında görülür.

Çalışmamızın I. Bölüm'ünde de belirttiğimiz gibi cinsellik, bedene ilişkin olmaktan çok zihnin niyetlerine çevrili bir gizliliği betimler. Ve bu gizlilik mekanın prizması yardımıyla renklerine ayırır. III. Epizod'da (Kent); Marie, Margret, Çavuş ve Woyzeck'in ilişkilerine tanık oluruz. Mekansal olarak “Kent” ortamı insan ilişkilerinde bir esneklik sağlamaktadır. Kişilerarası ilişkiler mekanın sağladığı sınırlılık veya sınırsızlıkla orantılıdır. Çünkü mekanların, insan bedenine ilişkin koordineli bir dili vardır. İşte bu dil, üzerinden, konuşma aralıkları sağlanır. Bedensel dil mekan dili ile örtüşür veya zorlanır. Buna bağlı olarak, mekanların ve kişilerin kurdukları bir dil düzleminden konuşacağız. “Kent”in insanlar üzerinde sağladığı bir dilin zihinsel niyetlerine yöneleceğiz.

Bu epizodda Marie ve onun komşusu olan Margret karşılıklı olarak pencere önünden geçmekte olan Bando Çavuşu'nun geçit törenini izlemektedirler. Aralarında konuşmalar başlar:

50 J. G. Merquior, (Çev: Nurettin Elhüseyni), Foucault Çağdaş Ustalar Dizisi: 10, İstanbul, 1986, s. 160.

KENT

(Marie çocuğuyla pencerede. Margret. Başta Çavuş, bando önlerinden geçer.)

Marie (çocuğu kollarında sallar): Bak yavrum! Tral lal la! Duyuyor musun? Bak geliyorlar.

Margret: Ne adam Kapı gibi!

Marie: Aslan gibi basıyor yere.

(Bando çavuşu selam verir)

Margret: Ooo! Bu ne yakınlık komşum! Senin böyle şeyini görmemiştik hiç.

Marie (şarkı söyler)

Askerler, güzel delikanlılar...

Margret: Baksana gözlerin parlıyor hala...

Marie: Ne sandın! Sen götür de kendi gözlerini Yahudiye temizlettir, belki o zaman parlarlar da, iki kuruşa satarsın.

Margret: Ne, Sen? Sen? Şuna da bakın, kızoğlankız, altı aylık gebe! Ben onurlu bir insanım, ama sen, herkes biliyor bunu, yedi çift deri pantolonu deler geçer senin bakışların!

Marie: Şıllık! (Pencereyi çarpar) Gel, yavrum! Ne derse desin elalem. Yine de yoksul bir orospu çocuğusun en, o kadar, anana mutluluk verir kutsanmasa da yüzün. Tral lal la.⁵¹

51 Georg Büchner, Bkz, Ek-II, Epizod III.

Margret, Marie'nin askerlerle olan ilişkisinin herkesce bilindiğini cinselliğin değinmeli söyleminde söz sanatının kodlanmışlığı ile ifade ederken Marie, kendisine kendisine zorla benimsetilen bir itiraf söylemiyle karşı karşıya kalır.

Yukarıda verdiğimiz ilişki düzlemi, Foucault'nun tanımlama ve tanımlanma ile ilgili sözlerini belirleyici kılar:

“Kişi uzun zaman, başkalarına gönderide bulunma ve diğer kişilerle olan ilişkilerinin dışı vurulması (aile sadakat konusunda) yoluyla kendini tanımlamıştır; Sonra ise kendisine ilişkin olarak benimseyebildiği ya da benimsemek zorunda kaldığı gerçek söylemiyle tanımlanmaya başlamıştır. Gerçeğin itirafı, iktidar yoluyla kişileştirme yöntemlerinin merkezine yerleşir.”⁵²

İşte, Marie'nin yaşadığını “Danton’un Ölümü” oyununda “Marion”da da görmekteyiz. Nitekim Büchner, Marie ve Marion kişiliklerini bu şekilde yansıtar. Dikkat edilirse ne “Danton’un Ölümü”nde Marion, ne de “Woyzeck”te Marie hiç sevgi sözcüğünü kullanmazlar. Tabular koyan ahlak anlayışına karşı, hoşlandığını yapan, zevk duyduğu şeye kendini veren Marion, ihanetten kaçınmaz. Fakat Woyzeck’teki Marie, bu durumundan bir rahatsızlık ve üzüntü duyar fakat değiştiremez kendisini.

“Barakalar, Işıklar ve Halk” adlı 4. Epizod’da mekanda bir açılım sözkonusudur. İlişkilerin daha rahat hareketlere, sözlere ve jestlere dayandığı panayır ortamında, Marie ve Woyzeck barakanın içine girerek, çığırtkan ve karısının bir maymunla yaptıkları gösteriyi izlemeye koyulurlar.

Bu defa dil, panayır ortamının dili olur. Burada mekanın bir özelliği olarak cinsellik dışı dönük bir bireyselliğe dönüşür. Bando Çavuşu ve astsubayın varolan kurumsal dilleri zevklere ilişkin, herşeyi öncelleştiren, ruh ve bedenden geçerek cinsellikle Bunu şöyle açıklamak mümkün:

“BANDO ÇAVUŞU : Dur bak! Gördün mü? Ne dişi be!

52 Michel Foucault, (Çev: Hülya Tufan), Cinselliğin Tarihi I., İstanbul, II. Basım, 1993, s. 64.

ASTSUBAY : Vay anasını! Tam küçük süvari subayları çıkarmak için.”⁵³

Askeri bir dil burada kendi içinde (yani astsubayla çavuş arasında) fütursuzca sarfedilen “er” söylemini doğrulamaktadır. Cinselliği edinmeyle ortaya çıkaran bu durum, üretilen soy ve ırkla bir “sınıf bedeni oluşturmaya yöneliktir. Yukarıda da gördüğümüz gibi, İktidar’ın etkili olduğu yerde cinsellik bir söylem olarak, bu etkinin bir aracı olarak gelişmektedir.

“ASTSUBAY : Nasıl da dik tutuyor başını! Saçları kapkara, ağırlığından belli bükülecek sanki. Ya gözleri!

BANDO ÇAVUŞU : Bir kuyudan, bir bacadan içeri bakarmış gibi. Hadi arkasından!”⁵⁴

Yine aynı şekilde, devam edecek olursak “İyice Aydınlatılmışı Barakanın İçi” Epizod 6’da şu sözlerle karşılaşırız:

Marie: Görmeliyim bunu (Birinci sıraya tırmanır, ASTSUBAY ona yardım eder)

BANDO ÇAVUŞU: Ne dişi be!

Yukarıda alıntıladığımız durumdan, Marie’nin odasına doğru ilerlersek, mekan-sal olarak bir daralma göze çarpar. Marie’nin Odası (Epizod 7)nda Bando Çavuşu ve Marie’nin aralarında oluşturdıkları söylem şeklini mekan dili itibarıyla şöyle açıklamak gerekir. Epizod 7’deki sözleri aynen alıntılıyoruz:

“BANDO ÇAVUŞU: Marie!

Marie: (onu süzer, edalı): Yürü bakayım şöyle bir!- Boğa gibi göğsü var, sanki aslan yelesi gibi! Bir kişi yok üstüne!-Çatlasın bütün kadınlar.

53 Georg Büchner, Ek-II, Epizod 4.

54 Georg Büchner, Ek-II, Epizod 4.

BANDO ÇAVUŞU: Her pazar günü kocaman sorgucumu takip, beyaz eldivenlerimi de giydim mi heytt anam!

Prens her zaman “Tam bir erkek bu!” der.

Marie : (alaylı): Hıh-(ona doğru ilerler) Erkek!

BANDO ÇAVUŞU : Tam bir dişisin sen de! Canıma yandığımın, küçük bando çavuşları yapalım hadi, ha? (Sarılır)

Marie : (İsteksiz)Bırak beni!

BANDO ÇAVUŞU : Yabani!

Marie : (hırslı) Sarıl bana!

BANDO ÇAVUŞU:Şeytan bakıyor gözlerinin içinden!

Marie : Ne olur sanki? Hepsi de bir!”⁵⁵

Burada Marie’nin duruş alanı, parantez içlerinde de belirtildiği üzere edalı ve süzgün bakışlarının yoğunluğu, bulunduğu yerin gizliliği kadardır. Bando Çavuşunda ise bu durum bu oda içindeki hem bir askeri (er) söylemin, hem de cinsel bir söylemin kesiştiği aralıkta bulunmaktadır. Burada belirgin olan, Marie’nin, Bando Çavuşu üzerinde başlattığı benzetmeli oyunu dikkatimizi çeker. Yürümesini istemesi, göğsünü boğa göğsüne benzetmesi, sakalının aslan yelesiyle örtüştürülmesi gibi dil oyunlarına karşılık, Bando Çavuşu’nun kendine maledilen bu dilin eşliğinde katlamalı biçimsel bir cinsel söylemin geliştirildiğini görmekteyiz. Marie’nin ise bu söylem içindeki varlığı diğer kadınlardan ayrışık olmasında yatmaktadır.

Dikkat edilirse, geniş bir mekandan başlayıp bir oda içinde sürdürülen bir gizlilik, iktidarın haz ve ihanetinden oluşan çifte bir duruma bürünmektedir. Bunu daha da genişletecek olursak, erkek ve kadında varolan bu gözetleme ve gözetlenme karşılıklı

55 Georg Büchner, Ek-II, Epizod 7.

olarak iktidara dönüştürülmektedir. (kadın-erkek) İlk başta kişilerin sahip oldukları mekansal dillerde (Bando Çavuşu'nun kurumsal mekanı ordu, Marie'nin odası oluşturdıkları, kurumsal duruşları sonrasında Marie'nin odasında erkek ve kadın duruşlarına dönüşür.

İşte bu noktada erkek ve kadın duruşlarından oluşan bir iktidarın, cinselliğe karşı yönelimi yargılayıcı bir düzlemden değil, cinselliğin yönetilmesi düzleminden varolur.

Şimdi bu durumu Marie'nin çocuğunu uyuturken sözlerinde göreceğiz: Epizod 9. "Marie'nin odası" bölümünde Marie, çocuğu kucağında, elinde bir ayna parçasıyla oturmaktadır. Marie çocuğunu uyuturken öte yandan elindeki aynadan kendini seyreder. Marie'nin elindeki ayna onun ikiz dilini oluşturmaktadır. Marie'nin bu duruşundaki dil, onun gözetleyen ve gözetlenen yönünü açıklamaktadır. Şöyle ki;

Marie burada kadın olarak, olduğu ve yaptığı şeyleri gözler. O tuttuğu aynada kendi seyredilişini seyrederek. Hareketleri ise kendisine nasıl davranılacağını belirleyen bir simgeye dönüşür aynayla. Böylesi bir durumda Bando Çavuşu olmasa bile, onun yokluğu aynayla varedilir. Bando çavuşunda varedilen, bedensel, toplumsal statü ile ilintili bir yetkililiktir.

Marie ise seyredilişinin seyredildiği bir ayna parçasında görür kendini. Kendine duyduğu hayranlığın bir simgesi olur ayna. Marie bir dişi olarak kendini seyrettiği ölçüde seyredilişinde farkındadır. Çünkü Marie'yi ayna karşısında olduğu gibi yansıttak kendisine kendisi gibi bakmasını sağlayacak bir doğallık yoktur çevresinde. Bu nedenle aynadaki bakışlarındaki an başkaları için (astsubay, bando çavuşu) varolduğu an'dır. Foucault bu duruma ilişkin olarak şunları söylemektedir:

"Kadınların dünyası, gizli bir dünya olduğundan dolayı aldatıcıdır... Süslerin gözden saklandığı ve keşfedildiğinde düşkünlüğüne uğratma tehlikesini taşıyan bedene ilişkin aldatmaca; kadının, hemencecik maharetle gizlenen hatalara sahip olmasından duyulan kuşku; itici bir takım hataların varlığından korkulması; kadın bedeninin gizi ve özellikleri karmaşık güçlerle yüklüdür. Eğer bu tutkudan kurtulmak istiyorsanız, diyordu Ovidius, sevgilinizin bedenine biraz daha yakından bakın. Sürdükleri o

gizli ve kuşku verici gizler barındıran yaşamla, kadınlar alışkanlıkları açısından da aldaticıdır.⁵⁶

Buradan, Marie'ye dönecek olursak, o gizil gücün Marie'deki varlığını görmek mümkün olmaktadır. Marie aynaya bakarak konuşur:

“Mutlak altından bunlar! Dansa gittiğimde nasıl duracak acaba? Bizim gibilerin yalnız bir köşeciği olur şu yeryüzünde, bir de kırık ayna parçası. Ama yine de boylarınca aynaları olan, ellerini yakışıklı beylere öptüren kibar hanımlarınkinden kırmızı dudaklarım. Yalnızca yoksul bir dişiyim ben!...

(Woyzeck girer arkasında durur. Marie ayağa fırlar, elleriyle kulaklarını örter)”⁵⁷

İşte, Marie'de gördüğümüz kendi kendine iç dökme eyleminde farkettiğimiz gibi, yaşantılar üzerinde kurulan bio-iktidar, bedenlerin ve hazların vicdani hesaplaşması ve kıyaslamasıyla bireylere geri döner.

Böylelikle “İktidar” Gözetleme-gözetlenme ve cezalandırma yetisine sahip olduğu içindir ki, oyundaki fiziksel özellikler, değişik düşünme ölçütleri ve beğeni biçimlerine sahip olabilmelerinin sınırlılığında, iktidar tarafından ellerinden alınan ve yine iktidar tarafından onlara geri verilen zihnin niyetleriyle şekillenir.

(Epizod 9) “Sokakta” geçmektedir. Yüzbaşı ile Doktor konuşurlarken Woyzeck gelir ve aceleyle geçmek ister. O sırada Yüzbaşı, Woyzeck'e laf atar. Yüzbaşı ile doktor'un söylemleri dikkat edilirse sokak dilidir. Mekansal açılımın insan hareketlerine sağladığı gevşeklik söz konusudur burada.

Yüzbaşı : Hey, Woyzeck! Ne kaçıyorsun bizden? Dur bakalım, Woyzeck! Açık bir ustura gibi koşuyorsun, dokunan ikiye biçilecek; bir alay hadımı tıraş etmeye koşuyorsun sanacak seni gören. Hadımların son kılıyla da asacaklar seni sanki. ama

56 Michel Foucault, (Çev: Hülya Tufan), *Cinselliğin Tarihi III.*, İstanbul, 1994, s. 238.

57 Georg Büchner, Ek-II, Epizod 9.

uzun sakallara gelince-ne diyecektim ben? Woyzeck: Uzun sakallar...

İlk epizoddan bu yana sözü geçen ustura (bıçak) ile Woyzeck'in kendini nesneye bıraktığı andan sözedilir. Artık Woyzeck bıçağın kendisine dönüşmüştür. Çünkü Marie'nin Odası sahnesinde, Woyzeck Bando çavuşunun Marie'ye hediye ettiği küpeleri görmüştür. Marie ile birlikte olan yüzbaşı Woyzeck'i kınından çıkmış, ufak bir dokunuşla insanı kesebilecek bir ustura gibi görmektedir. Woyzeck yukarıda alıntılanığımız sözlerden şüphelenir ve Marie'nin odası sahnesinde onun üzerine yürür ve Woyzeck'i Marie'nin şu sözleri durdurur:

"Hadi dokun bana, Franz! Elin değeçeğine elime, göğsüme bıçak saplansın daha iyi..."⁵⁸

Burada bıçak imgesinin yinelenişini görmekteyiz. Konumuza dönecek olursak Doktorun Woyzeck'e ilişkin olarak sarfettiği sözlerde bir alay hadımı tıraş etmeye koyuyorsun sanacak seni gören. Hadımların son kılıyla da asacaklar seni sanki.

Burada Doktor'un, Woyzeck'le ilgili düşünceleri çok açıktır. Erkekliğini gidermek yok etmek şeklinde gelişen durumun karşısında yok olmuş erkekliğin son hamlesiyle asılabileceğini ummak, doktorun zihni niyetlerinin bir yansımasıdır. Benzer bir durumu "Doktorun Avlusu" Epizodunda görmekteyiz:

Doktor... Söyle bakayım, kaç tel saçını yoldu annen, koynunda saklamak için, sırf sevgiden? Bir kaç gündür iyice seyreldi saçları. evet bezelye yemekten, efendiler.

Ya da, (Yüzbaşı-Doktor) Sokak sahnesinde

Yüzbaşı : Ha! Uzun sakallara gelince! Nasıl Woyzeck, daha bir sakal kılı bulamadın mı tabağında? Ha, anlıyorsun beni, değil mi, bir piyadenin sakalından kopma, bir astsubayın, bir - bir bando çavuşunun ! Ha Woyzeck? Ama uslu bir karın var doğrusu. Başkaları gibi değil senin durumun.

58 Georg Büchner, Ek-II, Epizod 11.

Woyzeck : Evet, efendim! Ne demek istiyorsunuz yüzbaşım?

Yüzbaşı : ... Belki daha çorbanın içinde bir kıl bulamadın, ama acele edip kapıyı birden açırırsen, bir çift dudağın üstünde belki bulursun bir tane ...

.....

Woyzeck : Yüzbaşım, cehennem gibi sıcak yeryüzü -bana buz gibi geliyor, buz gibi- cehennem de soğuktur, bahse girerim. -- Olamaz! Hayır! Hayır! Olamaz!

.....

Yüzbaşı : Ne acele! Uzun kerata örümcek ayağının gölgesi gibi koşuyor, kı-sası da arkasından yuvarlanıyor. Uzun şimşek, küçüğü gök gürültüsü. Hah hah ha ...
Garip ! Garip

Bu yaptığımız alıntıdan anlaşılacağı üzere iktidar eğretilmeli ve çifte kodlu söz sanatını kurgularken ya da geliştirirken, ihanetin itirafını yapmanın verdiği haz ile va-rolur. İşte yüzbaşı ve doktorun Woyzeck'e yönelttiği bu hazzın itirafı, Marie'yi Woyzeck karşısında günah kadar güzel kılar.

Woyzeck, Marie'nin Odası (Epizod 10) da, Marie'ye "Günah kadar güzelsin Marie,

Senin kadar güzel olabilir mi en korkunç günah?" diye sorar.

Woyzeck'in bileylenen bir bıçağa dönüşümü ve Marie'yi bıçaklama olayının gerçekleşmesi ile Woyzeck kaçmak ister fakat suç nesnesini göle atarak suç nesnesini ortadan kaldırmak isteyen Woyzeck, suda ilerler ve yavaş yavaş sulara gömülerek suç nesnesinin artık kendine dönüşmesiyle yaşamına son verir.

Oyunun çeşitli yerlerine eklentiler yapılması sonucu, Woyzeck'in intiharı, tutuk-lanması ya da yargılanması ile bitmesi gibi farklı türden bitişlere rastlanması olasıdır. Örneğin Woyzeck "filmi" Woyzeck'in darağacına götürülmesi ile son bulur. Woyzeck bıçak ile birlikte hatta bıçağın kendisi olarak şunları söylemeye başlar.

GÖL KIYISI (Woyzeck yalnız)-Epizod 25

... Bıçak, bıçak! Buldum mu? Hah! (suya doğru koşar) Şöyle, git dibe (Baçağı göle atar) Taş gibi battı karanlık suya - Yok, çok yakın oldu, gölde yıkanırken ... (göle girer, bıçağı daha uzağa atar ... Şurada bir leke var. Şura da bir tane... (suda ilerler)

sonrasında adamlar gelir.

Birinci Adam : Dur

İkinci Adam : Duyuyor musun? Suss! Orada!

İkinci Adam : Suyun sesi bu. Ne zamandır kimse boğulmadı diyor. Hadi! İyi değildir bunu duymak.

şeklindeki bir bitiş, Woyzeck'in boğulduğuna ilişkin olarak mantıklı görünmektedir.

Sonuç olarak; Woyzeck'in bu noktaya geliş nedenlerinin işleyişi üzerinde özellikle de iktidarın, bedeni günahların bir kökeni olarak gördüğü bir mekanizmanın ihaneti ile güçlendirerek, ihaneti çekici kılma ve ihanetle arasında bir çatışma yaratarak onu güçlü kılarak güçlenmesi ile iktidarın cinsellik üzerindeki söyleminin figürlerde vücut bulması üzerinde durduk.

Bununla birlikte bilinmesi gereken bir gerçeklik olarak cinsellik gibi herşey, 17 yy'da ortaya çıkan itiraf mekanizmasının günümüzde halen yaşanmakta olduğu gerçekliğidir. İtiraf mekanizması artık kendini, şikayet mekanizmasına terketmiştir. Bu işleyiş katlanarak kendini yansıladığı içindir ki, özeleştirici böyle bir söyleme dönüşmüştür.

III. DELİLİK VE İKTİDAR

Çalışmamızın ilk bölümünde delilik üzerine Artaud'un fikirlerine yer vermiştik. II. Bölüm'de ise Pierre ve Woyzeck üzerine üretilen söylemlerarası mücadelenin bir yönünü oluşturan "Deli" kavramının, iktidarın beslediğinden ve deliliği gizli bir özneye dönüştürdüğünden söz etmiştik. Hatırlayacağımız gibi; Pierre ve Woyzeck'e "delilik teşhisi konulurken aynı zamanda deli olmakla da suçlanmışlardır. Tıbbi söylem, deliliği tedavi gerektiren bir durum olarak görürken, hukuki söylem, hem bu teşhisi onaylamış, hem de deliliğin karşısında tavrı alarak, suçlu fakat deli olmayan aklı ba-

şında (bazı söylemlerde de suçlu ve deli) bir suçlu portresi yaratarak giyotine vurulmasını veya daracağına asılmasını uygun gören bir söylem şekli geliştirmiştir. Söylemlerarası mücadelenin bu dinamizmi iktidar oluşturmaktadır.

Şimdi Woyzeck oyununa dönerek; oyundaki delilik olgusunun iktidar figürlerindeki biçimleri üzerinde duracağız. Oyunda bazı epizodlarda delilik olgusuyla ilgili ve ya buna yakın repliklerle karşılaşmaktayız. Woyzeck'in toprağın altından gelen seslerle irkilmesi, bulunduğu yeri lanetlenmiş olarak görmesinin nedeninin sadece Marie olmadığı bilinen bir gerçek. Yüzbaşı, doktor, bando çavuşu ve astsubayın, yaptırım güçlerini bildiği içindir ki bunlar: Doktor'un sürekli olarak bezelye yedirmesi, Yüzbaşının ahlak ve erdem sözleriyle varoluşu, Bando çavuşunun meyhanede asker söylemini kanıtlamak istercesine görüşmesi, işte bütün bunlar Woyzeck'i, böyle bir akıl karşısında ikili bir varoluş biçimine sürüklemiştir. Woyzeck, kendini saf bir olumsuzlukla ifade etmektedir. Kendini bildiği ve reddetmediği bir yapı içinde varolmayan olarak tanımlar. Aklın bakışları altında, Woyzeck kendine özgü olan diliyle, davranış ve hareketleriyle farklı bir bireysellik yaratır.

Panayircının ehlileştirdiği at'a yöneltilen aklınla düşün bakalım "sözleriyle anlam bulan insan aklı Woyzeck'tekinden çok farklı bir yerlerdedir. Yargılayan mekanizmaların "standart akıllarına" maruz bırakılan Woyzeck, kendinde ikili bir varoluş yaratmıştır. Varoluşunun karşısına; yok olmayı, hiçleşmeyi koyan aklın tamamen yokluğunu ortaya koyan bir kişilik çizer.

Oyunda, Büchner bu türden bir varoluşu Woyzeck'e yönelterek epizodlar boyunca yinelenen karanlık ve aydınlık karşıtlıklarıyla bu durumu görünür kılmıştır. Woyzeck'te gördüğümüz, bildik anlamdaki bir varoluş değildir. Aksine ondaki bu dünyanın içinde varolamaması durumudur. Karanlık ve aydınlıkla Woyzeck arasında şöyle bir ilişki görülmektedir: Woyzeck yanılsama ve halüsinasyonların bir kurbanı değildir. Kurduğu imgesel hareketliliğin düşselliğini yakalarken, bir taraftan da, kendini hatalı bilincin içine hapseder. Hatalı bilinç, duyduğu seslerin bir yansıması ve kendisinden kaynaklı bir hatalı bilinç değil, varolan hatalı bir düzenin ona yansıma eğrileridir. İşte bu yansımaları karanlık-aydınlık karşıtlığında görmekteyiz. Woyzeck bu noktada oyun boyunca düşsel olanla, hatalı olanın temas ettiği bir yerdedir. Kelimenin tam anlamıyla bıçak sırtındadır. Woyzeck. Varolan mekanizmalardaki hata

sonucu (ki bu aklın standardizasyonunun sorunudur.) bir boşluk duyar içinde ve bu boşluğu, imgelerle doldurur. Birazda, Woyzeck'in imgeleriyle doldurduğu boşluktan sözedeceğiz.

Epizod 2'de Woyzeck'le Andres çalı çırpı toplarlar. Açıklık ve aydınlık bir yerdir burası ve kentten uzaktadırlar.

Woyzeck : Sus! Duyuyor musun, Andres? Duyuyor musun? Bir şeyler oluyor!...

Bir şeyler oluyor arkamda, altımda. (Ayağıyla yere vurur.) Boş, duyuyor musun? Bomboş aşağısı: Masonlar....

Bir şey söyle (gözlerini dikip çevreye bakar) Andres: Nasıl da aydınlık! Kentin üzeri kor gibi yanıyor! Gökyüzünde bir ateş doloşıyor, borazan sesi gibi gürleme iniyor aşağı. Nasıl da kaplıyor her yanı. Kaçalım! Arkana bakma....

Sessiz, herşey sessiz, yeryüzü ölmüş gibi.

Görüldüğü gibi Woyzeck karanlık içerikleri, aydınlığın biçimleriyle birleştirmektedir. Ve bu boşluğu aydınlık bir mekanın içinde, karanlık içeriklerle doldurmaktadır. Bu açıkladıklarımızla ilgili olarak Foucault şunları söylemektedir:

“Görme ile körlüğü, imge ile yargıyı, hayal ile dili, uyku ile uyanıklığı, gündüzle geceyi birleştiren delilik aslında hiç bir şeydir, çünkü onlardaki negatif şeyleri birbirine bağlamaktadır... onu işaretler, sözler, jestler halinde parçalamaktadır. Düzen ile düzensizliğin, nesnelerin akla uygun varlığı ile deliliğin bu hiçliğinin çözülmez birliğidir. Çünkü delilik eğer hiçbir şeyse, ancak kendi kendinden çıkarak ve akıl düzeni içinde görüntü kazanarak, böylece kendinin tersi haline gelerek kendini dışavurabilir... Aklın inkarı olan deliliğin kendi hakkında söyleyebileceklerinin tümü yalnızca akıldır.”⁵⁹

59 Michel Foucault, (Çev: M. Ali Kılıçbay), *Deliliğin Tarihi II*, Ankara, 1993, s. 71-72.

Woyzeck'de kendinin tersi haline gelerek, kendinden çıkarak, kendini ancak bu şekilde dışavurmuştur. Woyzeck varolan düzensizliğin içinde, karmaşaya dönüşen dünyanın içinde, kendini büyük bir patlamayla dışavurmuştur. Marie'yi bıçaklayarak bu büyük patlamanın hareketlere, sözlere, jestlere yansıyan sözcüsü olmuştur. Aklın bakışları altında Woyzeck ancak böylesi bir şekilde varolarak, yokolmayı seçmiştir. Marie'yi bıçakladıktan sonra, nesnenin kendisine dönüşen Woyzeck, yokoluşunu yine nesnenin kendisi olmakla hiçleştirmiştir.

Oyunda, çoğu insanın deli olarak algıladığı Woyzeck'i, yabancılaşmış bir aklın varlığı olarak görmenin dışında Foucault'nun deyişiyle, "Gözü kamaşmış" bir akıl olarak görmek daha yerinde olacaktır.

Tıpkı Woyzeck'te olduğu gibi "... nesnelerin gecenin derinliklerine çekilmelerinin dolaysız tamamlayıcısı, görmenin bizzat iptalidir.⁶⁰

Tam da bu noktada "gecenin derinliklerine çekilen" ve nesnenin kendisine dönüşen Woyzeck, aklın gözkamaşması olarak kendine özgü bir bireyselliğin dilince sulara gömülmüştür. Woyzeck için karanlık, gündüzü algılamanın bir biçimidir. Bu nedenle, Marie'yi karanlıkta bıçaklayarak öldürmesi, gündüzü görme ve algılama biçimine bağlıdır. Gündüzü belirten epizodlarda Woyzeck, karanlığın içinde, daha doğrusu bir kabusun içinde yaşar. Örneğin; "Aydınlık Açık Yer, uzakta kent, (Epizod 2), "Doktorun Avlusu" (Epizod 4), "Kışlanın Avlusu" (Epizod 15), "Sokak" (Epizod 20) epizodları bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu durumun içinde ise Woyzeck, (Epizod7) "Doktor'un Odası" epizodunda doktor tarafından ilgi çekici bir kase olur.

(Epizod 7 Doktor'un Odası)

Doktor : Sen ilgi çekici bir kase'sun. Olay yani, Woyzeck, zam yapacağım sana, böyle devam et sen yalnız! Getir bakayım nabzını. Evet.

Doktor Woyzeck'i Olay (kase) olarak görürken nabzını kontrol etmekle, Woyzeck'i bir olay nesnesine dönüştürmüştür. Yine aynı epizodda Doktor,

⁶⁰ Michel Foucault, s. 117.

Woyzeck'e ilişkin bir tanı koyar:

Doktor : (Öfkeyle) Duvara işemesini biliyorsun ama yazılı anlaşma var elimde-Gördüm bu gözlerle gördüm; güneşin ışınları içine girsın diye tam burnumu pencereden dışarı çıkarmıştım, İnsan nasıl hapşırıyor, ona bakacaktım. (Üzerine yürür) Hayır, Woyzeck, öfkelenmiyorum. Öfke sağlığa iyi gelmez, bilimsel değildir... İnsanlara öfkelenmekten kaçınacaksın, insanlara! Hatta adamı kızdıran Proteus* olsa bile. Ama, Woyzeck, yine de duvara işemeyecektin hiç!.

Woyzeck : Bakın, doktor, arada bir çıkar suyu öyle olan birisi. Ama insanın içinden gelmesi başka şey, anlıyorsunuz; içinden gelmesi (parmaklarını çıtlatır) öyle bir şey ki bu nasıl demeli, sözgelişi...

Proteus'un kılıktan kılığa girmesiyle Woyzeck arasında bir ilişki kurulmuştur. Doktora göre Woyzeck kılıktan kılığa girmektedir. Woyzeck içinden geldiği için başka bir neden olmaksızın duvara işemiştir. Bunun her hangi bir anlamı da yoktur. Yani doktor'un insan yaptığı gibi nasıl hapşırıyor diye, burnunu pencereden dışarı çıkartıp, hapşırması arasındaki eylemle, çok fark vardır. Doktor, bilimsel olma niteliğini kendini gözleyerek gözetleyerek kazanmıştır. Fakat Woyzeck kendi kendini gözetlemez. O sadece işer. Ya da duvarın dibine işeyince acaba insanda nasıl bir değişim oluyor diye düşünmez hiç.

Bu arada parantez içinde verilen Woyzeck'in parmaklarını çıtlatması ve buna benzer davranışlar oyunun psikolojik açıdan incelenmesine renk katabilir.

Ve Woyzeck'in toprağın altından sesleri duyması manikdepresif paranoyak gibi akıl hastalıkları tanısı ile çözümlenebilirdi. Bu durumda inceleme nesnesi olan Woyzeck oyundaki doktorun bakış açısıyla paralellik taşıyabilirdi. Böylece Psikolojik açıdan inceleme ancak, Psikolojiyi "iktidar" kılmaya yönelik girişim olabilirdi.

* **Proteus:** Yunan mitologyasında, deniz tanrısı Poseidon'un gelecekte haber veren yaşlı çobanı. Kral Menelaos ondan, Troya dönüşünde yolda başına gelecekleri öğrenmek ister. Ama yanıt vermek istemeyen Proteus Menalos'un elinden kurtulmak için kılıktan kılığa girerek onu kızdırır.

Birinci bölümde de değindiğimiz bu bakış açısını Artaud şöyle doğrulamaktadır;

(...) Dr. Freider'e dediğim gibi, eğer bütün bunları bir sahnede yaptığımı görseydi belki de Artaud'un yeni bir sahnelemesi derdi (yine de beğenmezdi, çünkü varlığın yeni vahiylerine ve bu tür çalışmalara hep karşı oldu); ama bunları bir tımarhanede yapıyorum ve bir doktor, yaptığımı sevmediği için, tıpkı bir şairin kıskanç bir eleştirmeni gibi, beni deli olarak ele alabilir ve kapatabilir"... demektedir.

Psikanalitik inceleme, tiyatro oyunlarındaki karakterlere veya oyun yazarlarına yönelik nasıl bir değerlendirme yapabiliyorsa, Artaud'un yaşamını da bir oyun olarak ele alabilmekte hiç bir sakınca görmez. Aynı şekilde; "...Leonardo, sanki yüce bir amaca yönelmiş, kendisini alıp insanlardaki o bayağı ve hayvansal zorunlulukların üstüne çıkarmış gibi, cinsel gereksinimi ve etkinliği alabildiğine düşük düzeyde bir kişi izlenimi uyandırmaktadır. Sağlığında kendisine dolaysız cinsel doyum sağlamaya kalkıp kalkmadığı, kalmışsa bunu ne yoldan gerçekleştirmeye çalıştığı ya da dolaysız cinsel doyumdan büsbütün el çekip çekmediği sorununu burada bir yana bırakabiliriz. Ancak başkalarını tüm amansızlığıyla kinsel eylemlere iten dürtüleri bu sanatçılarda da araştırma konusu yapmak, bize göre farksız bir davranış sayılmaz.

... Ancak ele geçirdiğimiz izler bize belli bir yönü göstermekte, ayrıca büyük sanatçıyı eşcinseller arasına katmamıza olanak vermektedir.⁶¹

Böylelikle Leonardo'da Vinci'yi eşcinsel olarak değerlendirmeye olanak veren psikoanalitik bir çözümleme bizlere yargılayıcı bir mekanizma olarak sunulmuş olur ve Leonardo'nun yaratımlarından öte cinsel dürtüleri ön plana çıkar. H. İbsen'in "Nora", "Bebek Evi" gibi oyunlarının incelenmesinde de obsesif kişiliğin İbsen'deki izdüşümleri üzerinde durulur hale gelmiştir. Örneğin Oyun yazarı H. İbsen'le ilgili olarak Anthony Storr'dany apacağımız alıntı, Leonardo örneğinde olduğu kadar ilgi çekicidir. H. İbsen'deki Obsesif kişiliği ortaya çıkarırken psikanaliz, öznenin tüm hücrelerine nüfuz ederek, bireyin bir de, yaratıcılığıyla obsesifliği arasında bağlantı kurarak yüceltirken, diğer taraftan obsesifliği bir hastalık olarak değerlendiren bir yol izler.

61 Sigmund Freud, (Çev: Kamuran Şipar), Sanat ve Sanatçılar üzerine, İstanbul, 1995, s. 55-56.

“... Cinsel konularda aşırı derecede engelleme gösterirdi; öyle ki Yaşam Öyküsünü yazan Micheal Mayer onun yaşamının ileri dönemlerinde iktidarsız olduğu kanısındadır. İbsen, kendisini muayene eden bir doktora genital organlarını gösteremeyecek kadar utangaçtı. Öylesine aşırı bir fiziksel çekingenliği vardı ki herhangi bir psikanalist onun iğdişlik korkusu çektiği sonucuna varabilirdi.... Bedene, özellikle fiziksel cinselliğe duyduğu tiksinti konusunda pek çok kanıt vardır.”⁶²

Deleuze'un “Psikanalizin, fantazmalara, eksikliklere, hastalıklı nevrotik bireylere ihtiyacı vardır ki, iktidarını onlar üzerine kurabilsin. Aynı şekilde kapitalizmin de “diyalektik çelişkilere” ihtiyacı vardır ki, sürekli genişleyebilsin. Kapitalizm ve psikanalizin arasındaki ortak nokta “çelişkinin ve hastalığın” üzerine kurulmalarıdır.”⁶³ şeklinde bir açıklamayı yerinde buluyoruz. Büchner'i ve Büchner'in Woyzeck oyununu incelememiz için fantazmalara ve eksikliklere gereksinim yoktur.

Psikanaliz'in söylemi, içinde bir iktidar kurarak fantazmalar veya eksikliklerden söz etmek cinsellik ve Delilik arasında gidip gelmekte olan iktidar'ın söylem biçimleridir. Woyzeck'e dönecek olursak; Doktor Epizod 7'de Woyzeck'e ilişkin şöyle bir saptamada bulunur:

.....

Doktor : Woyzeck yine felsefe yapıyorsun!

Woyzeck : (İçtenlikle) doktor, siz hiç çifte kişilik diye bir şey duydunuz mu? Öğleyin güneş tepeye çıkıp da dünya ateşe düşmüş gibi yanmaya başlayınca, işte o zaman korkunç bir şeyler diyor bana.

Doktor : Woyzeck, sende aberratio var!

Woyzeck : (Parmasını burnuna değdirir) Mantarların orada doktor, orada, orada gizlenmiyor. Hiç gördünüzümü, mantarlar yetişirken ne şekiller çıkıyor ortaya, okuyabilen anlar ancak onları!

62 Anthony Storr, (Çev: İpek Babacan), *Yaratma Dürtüsü*, İstanbul, 1992, s. 131.

63 Felix Guattari, (Çev: Ali Akay), *Üç Ekoloji*, İstanbul, 1990, s. 35.

Doktor : Woyzeck sende en güzelinden aberratio mentalis partialis var. İkinci türden, iyice belirgin. Woyzeck zam yapacağım sana! İkinci türden: Genelde akıllı, değişmez saplantıları var.

Doktorun koyduğu aberratio mentalis partialis teşhisinin anlamı kısmi akıl hatasıdır. Büchner doktor figürüyle, Çiessen'deki hocası, botanik, zooloji anatomi ve fizyoloji profesörü olan Wilbrandt'ı karikatürize etmiştir.

Akıl bozukluğunun bu söylemi karşısında Woyzeck'in Doktora yönelttiği soru dikkat çekicidir. "Doktor siz hiç çifte kişilik diye birşey duydunuz mu? sorusu, Proteus'un kılıktan kılığa girerek Menelaos'un elinden kurtulmak için izlediği yola çok benzemektedir. Panayircının at'a yönelttiği "Ne yaparsın çifte aklınla düşününce" (Epizod5) sorusuna yine kendisinin verdiği yanıt, "Evet hayvan gibi aptal bir yaratık değildir bu, bir bireydir bir insan, hayvansal bir insan -ama yinede bir hayvan, bir at." Fakat Woyzeck burada çifte akıldan değil, çifte kişilikten söz etmektedir. Doktor'un akıl bozukluğu tanısı ise Woyzeck'le birlikte söylemler arası mücadelenin iktidarı olduğu merkezdedir.

Woyzeck Epizod 9 da şöyle seslenir:

"Gidiyorum ben, her şey umulur. İnsan! Her şey umulur. - Hava güzel bugün yüzbaşım. Bakın ne güzel, kaskatı, külrengi bir gökyüzü; bir çengel çakıp kendini asacağı geliyor insanın. Yalnızca evet'le yine evet'in - ve hayır'ın arasındaki o küçücük çizgi yüzünden. Evet mi Yüzbaşım? Acaba evet mi hayır da, yoksa hayır mı evet'te suçlu? Düşüneceğim bunu. Woyzeck bunu başlangıçtan beri düşünmektedir zaten. Bu durum sonradan Epizod 13'de, Açıklık bir Yer'de, "Durmadan! Durmadan - Tut .yakala! Böyle çalıyor kemanlarla flütler, (Bando Çavuşu'nun geçit törenidir bu Durmadan! Durmadan! - Suss, müzik sesi! Kim konuşuyor toprağın altında? Yere doğru eğilir.) Ha! Ne diyorsunuz? Daha hızlı! Daha hızlı! Bıçakla, kaltağı bıçakla mı? - Bıçakla kaltağı - bıçakla! Yapmam gerek mi? İlemini? - Buradan da mı geliyor ses? Rüzgar da mı söylüyor - Durmadan geliyor kulağıma, durmadan: Bıçakla, öldür.!" replikleri ile düşünülen karanlık imgeler, açık bir mekanda canlanır.

İşte Woyzeck'teki, tüm oyuna dağılmış olan; evet mi hayır da, yoksa hayır mı evette suçlu? Yalnızca evet'le yine evet'in ve hayır'ın arasındaki o küçük çizgi Woyzeck'le kendi, Woyzeck'le Marie ve Woyzeck'le toplum arasında gidip gelen çizgiye dönüşmüştür. - Ve Woyzeck iki şeyi tercih etmektedir; Woyzeck'le - Marie ile Woyzeck'le - Woyzeck'dir. Artık nesne hiç bir şeye dönüşür tıpkı Woyzeck gibi. Woyzeck artık orada olmadığı gibi, burada da değildir. "Ben" olmayan ve olamayan Woyzeck artık hiç bir şey olması gerekendir. Ve Woyzeck aydınlığın biçimleriyle (biçimsizlikleriyle), karanlık imgeler doğurmayan, doğuramayandır, artık.

IV. BİLGİ VE İKTİDAR

Foucault'nun da belirttiği gibi iktidar, bilgiden ayrı tutularak algılanamaz ve yeniden üretiminde, yeni bilgi nesneleri üretmeden varolamaz. Bilgi, sürekli olarak iktidarın sahiplendiği ve kendi etkisini ürettiği bir oluşumdur. Michel Foucault bilgi hakkında şunları yazar:

"Bilginin yalnızca iktidar ilişkilerinin askıya alındığı yerde varolabileceğini ve bilginin yalnızca iktidarın buyrukları, talepleri ve çıkarları dışında gelişebileceğini düşünmemizi sağlayan tüm gelenekleri terketmeliyiz. İktidarın çığına çevirdiği inancını ve aynı zamanda iktidarın reddinin bilgiye ulaşmanın koşullarından biri olduğu düşüncesini terketmeliyiz. İktidarın bilgi ürettiğini kabul etmeliyiz. İktidar ve bilginin doğrudan birbirlerini gerektirdiğini anlamalıyız; bir bilgi alanıyla bağlantılı olmaksızın her hangi bir iktidar ilişkisi olamayacağını kavramalıyız."⁶⁴

Bu duruma bağlı olarak bilgi bir söylem şeklini de beraberinde getirmektedir. Bilginin, iktidar üzerindeki etkisi sonucu, çeşitli söylem biçimlerinin bilgi ve iktidar destekli çıktıklarını çalışmamız boyunca açıklamaya çalıştık. İktidarın bilgiyi ve bilginin iktidarı üretmesi sonucudur ki, söylemler arası mücadelenin varlığının iktidarı oluşturduğunu görmekteyiz.

İşte Büchner bu şekilde bir iktidarın varlığı üzerinden Woyzeck'i yaratmıştır. Yeni bir anlayışı dile getirmiştir. Woyzeck kendisi üzerinde baskı kurulan ve yapılan-

64 Michel Foucault, *Discipline and Punish*, Harmondsworth, Penguin, 1977, s. 27.

lara “katlanarak” giden bir sürecin dilini oluşturmıştır. Toplum içinde yalnızlaşan bir kuklaya dönmüştür. Bilgi deneyiminin olduğu bir noktadan darbe alan Woyzeck, kendini fatalizmin ellerine bırakmıştır. Fatalizm ise, onun için bir boyun eğiş değil, farklı türden bir karşı çıkıştır. Bu karşı çıkışın nedenlerine geçmeden önce, Woyzeck’in, Marie’nin ve hatta oyundaki tüm kişilerin tıpkı Pierre Riviere de olduğu gibi, din ve bilim temalarına yönelmeleri bilginin ve bilimin karşısına metafiziği koymalarının bir göstergesidir.

Örneğin Marie’nin acı çekişinin ve mutsuzluğunun İncil’e yansımasını Epizod-19’da görmekteyiz:

Marie (İncil’i karıştırır) : Ve ağzından hiç yalan çıkmadı... Tanrım! Tanrım! Bakma bana! (Yaprakları çevirir) Pharise’liler* ona bir kadın getirdiler. Kocasını aldatmış, orta yere diktiler... Ama İsa dedi ki: Seni lanetlemiyorum. Çekil git ve bir daha günah işleme!

Woyzeck ise Epizod 20’de İncil’den şunları okur: "Gövden nasıl al kesmişse yaralardan, Tanrım öyle olsun benim de yüreğim her zaman." İncil’den okunan bu bölümlerde oyunun sonlarına doğru kötü bir olayla karşılaşacağımızı imleyen durumlarla karşılaşırız.

Şimdi ise; bilgi-Bilim ve İktidar’ın göstergelerini Woyzeck’te inceleyeceğiz.

Woyzeck, Yüzbaşı’nın uyum sağlama çabasıyla uyuşamaz. Aslında, Yüzbaşı’da uyum sağlamaya çalışmaz zaten. O, “zamanla uyuşmaya” niyetlidir. Woyzeck’in, Yüzbaşı’nın çevresinde sürekli dönmesi, tıpkı ayın dünya ekseninde dönmesine benzetilebilir. Ay ve dünyanın dönme hızları eşit değildir. Fakat her ikisinde de “zaman” Dünya ve Ay’da (Woyzeck ve Yüzbaşı’da) “tek” olanak sürmektedir. Yüzbaşı, bu “tek” dediğimiz zaman süresince, Woyzeck’ten 10 dakika geri kalmaktadır. Geri kalan on dakikayı ben ne yaparım sonra! (I. Epizod-Yüzbaşının odası)

* Pharise’liler: İsa’nın yaşadığı çağda yahudiler arasında bir tarikatın bir çeşit partinin ismi.

Bu süresince; Yüzbaşının yaşadığı an Woyzeck'ten on dakika geri kalmıştır. Yüzbaşı'nın sürekli, hatta yaşamı boyunca takıntı yaptığı durum sonsuzluğun kendisidir. Sonsuzluk düşüncesidir. Aslında düşüncenin sonsuz oluşu, dünyanın gidişatının korkunç olacağına dair derin bir sinyaldir. Bu nedenledir ki, "bir şeyler yapmak" sözü sürekli yinelenen bir replik olmaktadır. Sonsuzluk düşüncesi ve korkunç durum devreye girince Woyzeck'in bu sonsuzluk düşüncesinde bir denek hayvanı olarak kullanılmasından başka bir yolu yoktur. Bu düşüncenin kaynaklarına şu cümleler ışık tutmaktadır.

"İnsan; bir çok sonsuzluk düzeninin arasında sıkışıp, sonsuzluk fikrini üretmekteydi. Her şey sonsuzluk fikri ile açıklanıyordu. 17. yy düşüncesinin anahtarı işte bu sonsuzluklar düzleminde yatmaktadır. Örnek olarak, 17. yy. düşünce üretenlerinin en önemlilerinden biri olarak Pascal'ı ve onun iki sonsuzluk düzenini gösterebiliriz; büyük sonsuzluk düzeni ve küçük sonsuzluk düzeni, başka bir deyişle sonsuzcasına büyük ve sonsuzcasına küçük. Bu ikisi arasında sıkışan insan da, Pascal'ın yürek sıkıntısının nedenidir. Bu iki sonsuzluğun arasında sonluluğu nasıl belirleyebiliriz? İşte Pascal'ı uğraştıran problem buydu. Bir yanda evrenin sonsuzluğunda kaybolurken diğer yanda sonluluk fikri içine gömülmekteydi. Çünkü her atom kendi içinde bir sonsuzluk taşımaktaydı. İşte, bu şekilde insan kendine ait olmayan bir dünya içinde bir ölü, bir hayalet gibi dolaşıyordu.⁶⁵

Aynı konumda Deleuze, "Pascal'ın bütün sıkıntısı, merkezini kaybetmiş insanın sonsuzluk karşısındaki sıkıntısıdır. Halbuki varoluşçuluğun sıkıntısı bitmişliğin sıkıntısıdır. Biten bir zamanın yeni bir bileşime geçmesinin somut olarak belirlendiği sonluluk sıkıntısıdır." der.

Pascal'da açıkladığımız "sonsuzluk" düşüncesi sonradan klasik çağdan bu yana Leibniz, Spinoza ile süreklilik kazanacaktır.

Oyuna dönecek olursak: Yüzbaşı'nın replikleriyle, sonsuzluk yaşama göz kırpa-cak ve yaşamı, olamayan bir zamanın içinde yaşamı kılacaktır. Sonsuzluğun ikili karakteri, onun gören gözünü oluşturur. Sonsuzluğa bakış. Bu durum oyunda, yaşamı fotoğraflayan "an" ve yaşayan fotoğraflar'daki sonsuzluk gibidir.

65 Ali Akay, Michel Foucault İktidar Ve Direnme Odakları, İstanbul, 1995, s. 86.

Deleuze, “17. yy’ın felsefe dünyasının mantıksal “sınır noktasının”, insanların, yani aslında felsefecilerin sınırlılıktan mükemmelsizliği ve gerçekliği de mükemmellikten ayormalarının gidip gelmesinin mantığı olduğunu” söyler 17. yy. düşünce yapısının her şeyi sonsuzlukla örtüştürmek istenci olduğu için; sonu olan insan sonsuzluk fikrini, sonsuz olan Tanrı’dan almadan düşünememektedir.

Bu nedenle, Bücher’in tesirlemeli ve bir o kadar da grotesk bir gerçekliği olan oyunsal kurgusunun temelini, açık bir şekilde, Woyzeck’te ördüğü figürlerde görmekteyiz.

Foucault ise sonsuzluk düşüncesini, sonsuzluğa ulaşmadaki “düzene koymak” düşüncesi içinde geliştiğini vurgular. İnsan yaşarken, konuşurken, çalışırken bir zemin içinde kendini korumaktadır. Fakat düşünülen, hiç bir zaman insan değildir. İnsanın içindeki güçler ile ona dışarıdan enjekte edilen güçler birbirleriyle çakıştığı anda, dıştaki güçlerin sonsuzluk fikrini ürettiğini görürüz. 18. yy. dan itibaren ise bu düşünce değişime uğrayarak, sonluluk anlayışını artık “Tanrı” ile özdeş tutmayarak, bu düşünce eksenine kendini yani “İnsanı” koyar. 18.yy’da bu devrim “Kopernik Devrimi” olarak geçer. Artık insan kendi sonluluğunun bilincine varır. Kant’ta felsefenin çıkış noktası “Ben”in sonlu olmasıdır. Tanrı’nın bir parçası olmaktan çıkan bir sonluluk anlayışı. “Ben”in ortaya çıkmasıyla “sonluluk” düşüncesi ana düşünce haline gelmiştir.

Foucault “Kelimeler ve Şeyler” adlı kitabında; “Oradan itibaren, insanın ürettiği eşyalara, kendi içinde bulunduğu tarihin yaygınlığını, konuştuğu dile ve daha ileride de hayatına doğru yaydığını tahmin edebilirsiniz... edebiyatların tarihi, dilbiliminin tarihi ve ekonominin incelenmesi, önce insanın kendinde bulduğu tarihliliğini, daha ilerideki geniş bilgi plajlarına yaymasının verdiği şeyden başka bir şey değildir.” demektedir.

Oyun boyunca, insanların Woyzeck’te aradıkları Sonluluk/sonsuzluk karşıtlıklarını Woyzeck’i başka bir yere sürükler. Bu da sorumluluk duygusudur. Nietzsche; “Her yerde sorumluluk duygusu arandığında intikam güdüsü ortaya çıkar” der. Bu noktada, ahlak, psikoloji adalet, bilim bu durumun parmak izlerinin taşıyıcısı olurlar. Çünkü Foucault’nun belirttiği gibi “geniş bilgi plajlarına doğru” bir yayılım söz konusudur.

I. Epizod'da, Yüzbaşı sonsuzluk düşüncesinden irkilir. Fakat aynı zamanda da bu irkilmeyi bir zaman kaybı olarak görür. Sonsuzluk düşüncesinde zamanın insanları tükettiğini söyler. Bu nedenle, değirmen taşlarına bakamaz olur. Çünkü taşların arasında ezilebileceğinden korkar. Suçlu insan, arkadan kovalanır gibi hisseder kendini. "Zaman" insanlar için böyle bir durumdur. Sonsuzluk düşüncesiyle birlikte, insanların "Sonlu Ben" fikrini üretmeleri gibi (Kant felsefesi). Çünkü, bu ikili düşünce dizgesinde insan kendinden korkar hale gelir. Bu nedenle Foucault, "İnsanın kendisi bir tarih değildir. Zaman ona dışarıdan gelir" diye yazar. İnsanlar zamanı değil, zaman insanları kovalar, çünkü geçmekte ve ilerlemekte olduğu için. Zamanı yaşamaksa bir suç olur insanlar ise argılayıcı ve karar verici olan değil tıpkı Woyzeck'te gördüğümüz gibi zamanın dönüşmesinde olumlu/olumsuz suç ortakları olurlar. Suç ortakları zamanı düzenlerler, tıpkı bir saat gibi. Oyunda, bütün epizodlarda görüldüğü gibi gizliden gizliye bir "saat imgesi" vardır. Suç ortaklarının düzenlediği zamanın saniyeleri olur Woyzeck. Yelkovan ve akrep oyun kişileridir. Saat ise dışarıdan kurulur, durdurulur, ayarlanır. Görünmeyen ve bir o kadarda görünen İktidarın kendisidir. Woyzeck ise oyun boyunca "iyi bir insan"ın olması gereken davranışlarıyla bir saat gibi kurulmaya çalışılır. Suç ortakları, Woyzeck'i kendilerine ayarlamaya çalışarak, itaatkarlaştırarak ve bu itaatkarlaşmayı bezelyelerle ödüllendirerek sunmaya çalışırlar.

Düşünce, bedenin saati olur ve onu vicdanlı ahlaklı, erdemli olmaya ayarlar. Woyzeck ise tutuklaşır, tutuklaştırılır; ayarı bozulan bir saat gibi bakar yaşama. Yaşamının tükenişinde ise Woyzeck, fotoğrafların çekilme "an"ları olur. Tıpkı "saniye"ler gibi, her saniyesi bir "an" olan. "Doktorun Avlusu" (Epizod 15) epizodunun ana-fikri budur.

Az önce anlattıklarımızla bağlantılı olarak Foucault olmakta olanı, yani olmakta olan sürecin alt-metinlerindeki tarihselliği irdeler. İktidarın ürettiği figürlere yönelirken olmakta olan yapının değişim nedenleriyle ve nasıl değiştiğiyle ilgilenir.

Oyunda, figürler üretilirken, tıpkı yaşamda olduğu gibi, iktidar da ürer. Tıpkı Woyzeck'in kilise kutsamadan doğan çocuğunun gelecekte; bedenine, düşüncelerine, yaşamına farklı bir boyutla nüfuz edecek olan iktidarın değişmezliği ile, farklı bir Woyzeck'le karşı karşıya kalabiliriz.

Kahraman olmaya çalışan bir kahraman değil de, “çünkü Woyzeck kahraman olmayı bile düşüncesinde taşımayan, olmak için olamayan ancak başkalarının olması istenen bir insan durumuna dönüşürken” kilisenin kutsamadan doğurduğu çocuk ancak, olmakta olan bir mekanizmanın içinde, olmakta olan bir “kahramana” dönüşebilir. Nitekim günümüzde örneklerine sıkça rastladığımız iktidar figürlerinin “Özne” olmaları’na denk düşer bu durum.

Bu nedenledir ki, sonsuz düşünceler zincirinde “Woyzeck” sonunu hazırlayan (hazırlatılan) nedenlerin dizgesinde “şeyleşme” sürecini yaşar. Düşüncenin sonsuzluğunu korkunç kılan bir şeyleşme sürecidir bu durum. Woyzeck’e yüklenen sorumluluk duygusu (onun da kendini ait hissetmediği gibi) bir intikam duygusuna dönüşmektedir. Sorumlu olmak istememenin doğurduğu bir intikam duygusudur bu. Bunun için Woyzeck’in “Marie” yi bıçaklamasının nedeni sadece Marie’nin erkeklerle (askerlerle) birlikte olması değildir. Başından itibaren anlattıklarımız, Woyzeck’i bıçağın kendisi olma durumuna iten nedenlerdir. Havanın nasıl olduğuna dair, Yüzbaşının, Woyzeck’e yönelttiği soru aynı zamanda oyunun atmosferini de belirliyor, çünkü düşüncelerin karşılıkları atmosferi belirleyici kılıyor. Sürekli konuşan Yüzbaşı karşısında, suskunluğu tercih eden (ettirilen) bir Woyzeck. Woyzeck’in bu suskunluğu fırtına öncesindeki durgunluğu anımsatıyor.

Yüzbaşı : Ben de duyuyorum, bir şeyler esiyor dışarda, fare görmüşe çeviriyor bu rüzgar beni (Alaylı) Lodos - poyrazdan esiyor olmalı, ha?

Woyzeck : Evet, Yüzbaşım..

Tam da bu durumun eşiğinde Woyzeck II. Epizod’da, açıklık bir yerde doğanın ortasında, tanınmayan, bilinmeyen, esrarlı bir yaratık olarak görür kendini. Doğanın içinde sıkışıp kalmış, hiç bir yere kıvıldamayan bir insandır Woyzeck. Woyzeck’in anlam veremediği, belirleyemediği güçler beyninde dolanırken (toprağın altından duyduğu sesler) onun için yeryüzü sessiz ve ölü gibidir. “Andres, masonlar bunlar! Biliyorum ben masonlar!” Burada mason sözü, her çağda kendi içine kapalı bir örgüt olageldiği için, tanınmayan, bilinmeyen, esrarlı, hatta cin, peri anlamında kullanılmıştır.

Woyzeck, üzerine yöneltlen baskının içinde konuşan fakat konuşamadıklarını da beraberinde taşıyan bir yapıya sahiptir. Önceden de belirttiğimiz gibi söyleyemediklerimiz söylenilenin içinde gizli kalmıştır.

Faucault'nun da vurguladığı gibi, iktidar, sahip olunandan çok uygulanan bir durumdur. Dipte yani kişinin düşüncelerinde, mikro düzeyde, kılcal damarlarında, toplumsal gövdeyle birlikte, özgürlük mekanları yok edilerek genişler. Tıpkı toplumsal gövdenin, açıklık bir yerdeki Woyzeck için karabasana dönüştüğü an gibi. İşte Woyzeck burada Ölüm ile yaşam arasındaki o anlık susuştan söz etmektedir. Yaşam Woyzeck için anlık bir susuş, anlık bir sessizlik ve bu sessizliğin bitiminde yeniden başlayan gidip gelen bir "kaos"u oluşturuyor. Woyzeck'in anlatmaya çalıştığı "korkular" onun yaşamı olmuştur. Woyzeck için yeryüzü sessizleşir ve ölü zamana dönüşür. Zaman, kendi içinde yaşadığı, içinden çıkılması güç "ölü" anlar oluverirler. Toprağın altından gelen seslerle, güneşin yaydığı ışıkla, Woyzeck hiç bir yere kımlıdayamaz duruma gelir. Kaçmaya çalışır, çünkü kendisinden korkar fakat kaçamaz.

Bu durum aynen Foucault'nun "Panopticon"ına benzemektedir. En basit biçimiyle mahkumu gözetimcinin gözleri önünde çıkarmak. Çünkü gün ışığı ve gözetleyicinin bakışı, gözaltında tutulan karanlıktan daha etkili yakalamaktadır. Gözetim ilişkilerinde, mekan siyasal bir sonuç olur ve iktidar ilişkisi denetim dizgeleriyle, özelliği her yerde aynı olan bir yapıya bürünür. Bu yapı içinde Woyzeck ister içerde, ister dışarda olsun, dışarısı hep içerisi olarak içerisi hep dışarısı olarak yaşanacaktır. Çünkü Woyzeck, bu yalnızlaşan düşüncesinde bile kendi kendini gözetleyen ve gözetlendiğini düşünen bir insan haline dönüşmüştür.

Bunun yanı sıra bilginin iktidarla, "çiftleştirildiği" bir yapıyı şu şekilde görmek mümkün olacaktır: 5 Epizodda mekan olarak göze çarpan "İyice Aydınlatılmış Bacanın içi" başlığıyla verilmiş olan bu panayır ortamında yoğunlaşan nokta varolan insan topluluklarının devinimleridir. İçinde her türlü şeyin bulunduğu dönemsel kalabalık renkli ve aydınlıktır. Yani sürekli hareket halindeki oluşlar. Bu durumda kolektifliğin ayrılmaz bir parçası olan birey, kitlesel gövdenin bir organı işlevini görür. Lunapark, eğlence merkezleri, diskotekler, mitingler; yapısal ve mekana dair olarak bu kitlesel kimliğin gövdesini oluştururlar. Bu türden bir yığılmanın ortak bir özelliği olarak, grotesk bir gövdeyi biçimler bireyler. Hareketlerin, duruşların, duyguların, sözle-

rin bu yığın içindeki teklikleri, fütursuzca büyültülen mikroskop camındaki bir hücrenin molekülleri gibidir. Mekanların bir dili vardır. Her mekan içinde barındırdığı insanları şekiller. Çünkü doğa hariç, onu oluşturan da zaten insanın kendisidir. İşte buradaki panayır ortamında insanla doğanın sahiplenme üzerinden bir karşılaşmasını görmekteyiz. Yığınların görünen ve görünmeyen yüzleri Woyzeck'in "Ateş gözlü kar kedilerine" dönüşürler.

Marie : Ne Aydınlık!

Woyzeck : Evet, Marie! Ateş gözlü kara kediler, Ah ne gece!⁶⁶

Bu çevrelenmiş mekanda yani barakanın içinde bu ateş gözlü kara kediler tıpkı bir hayvanat bahçesinin parmaklıkları içinde dolanan, kurumlar labirentinin (ordunun, hastanenin) denek hayvanları oluverirler.

Panayırcının yapmaya çalıştığı ise hayvanlara yüklenen anlamların yanında kendilerinde de uyguladıkları ehlileştirmenin iz düşümleridir. Çünkü varolan bu mekanda oluşturulmaya çalışılan hastane, ordu gibi mekanların onlara yükledikleri dille konuşulmaktadır.

Panayırcı : Şimdi çifte aklınla düşün bakalım... Hayvanoloji derler buna. Gördünüz mü doğanın ta kendisi şu hayvan. örnek alın onu! Doktora sorun inanmazsanız, yapılmazsa çok zararlıdır bu.

... Bayanlar, baylar, kimde bir saat var? Bir saat?

Astsubay : Bir saat? (Kasılarak cebinden bir saat çıkarır) İşte bayım, buyrun!

İnsanda bilimsel verilere ulaşma arzusu, tıpkı bir hayvan (Panayırcının getirdiği at gibi) yeni labirentlerin tıpkı bir farenin bulgulamaya çalıştığı şekliyle, gizemsel bilgi taşıyıcılarının doğaya meydan okuma arzusuna dönüşür.

⁶⁶ Georg Büchner, Ek-II, Epizod 6.

Bu nedenledir ki; biçimsel olarak baraka bir hayvanat bahçesinin veya parmaklıkları veya bir labirentin kıvrımları olurken, eylemsel ve düşünsel olarak insanlar da kollektifliğin sorumluluğunu üstlenen düşüncenin bedenleri olurlar, panayır ise buradaki yığınların parmak izlerinin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkar .Panayırcının sözleri, insan, hayvan ve doğa çatışmasıyla yüklü açık bir laboratuvar'a dönüştür. Panayırcı getirdiği atla, kendine insan olarak yüklediği anlamın karşısına, hayvansallığı koyar ki (bu insanın hayvansallığıdır. G.Büchner, bilinçli bir karşıtlık yaratarak, , müsabakanın olduğu bir seyir alanına dönüştürür mekanı.

(Müsabaka) Çatışma tablosu şu şekildedir.

İnsan	Hayvan
okumuş hayvan olarak	bilinçsiz
hastahane / askeriye / üniversite	panayır
doktor / astsubay / profesör	at
çifte akıl	sıradan olan
insan-bilim	Hayvanoloji
birey	hayvan
bir insan	hayvansal bir insan(at)
insanın kurmuş olduğu yapay doğa	doğanın kendisi
düşünen insan	düşünemeyen (at)
konuşan	kişneyen
değişime uğramış	değişime uğratılan
insan	hayvan
zaman	zamansızlık.

Söz konusu her kavram bir diğerini üreten bir nitelik taşımaktadır. Burada 'akıl' dünyanın merkezine yerleştirildiği için bireyin yok oluşu daha doğrusu silikleşmesi söz konusu değildir, çünkü bu durumda "birey" biraz daha ön plana çıkacaktır. Çünkü iktidar, bireyi silikleştirirken onu önemseyici yöntemler geliştirmektedir.

Panayırcı : Göster yeteneğini! hayvan aklını göster! Utandır insanları! Efendiler gördüğünüz bu kuyruklu ve dört nallı hayvan bütün okumuşların arasında rahatça yeralır...

Panayircının bu sözleri, bir hayvanın baskı altına alınmasından doğan ve bu izleyenlerin haz duyduğu iktidar figürlerini doğuracaktır. İktidar ise burada kanıtlanma ve sorumluluk duygusu yüklerken figürler tıpkı bir at gibi nesneleşecektir.

Panayircı: Sıradan akıldı bu. Şimdi çifte aklınla düşün bakalım! Ne yaparsın çifte aklınla düşününce?.. Bu bilgili efendilerin arasında var mı bir eşsek (At başını sallar.)

Panayircının sözleriyle, Yüzbaşı ve Doktorun Woyzeck'e yönelen davranışları arasında hiç bir ayrım göremeyiz. Bu duruma örnek olarak: (7. Epizod, s. 149).

Doktor : Gördüm Woyzeck; sokağa işedin, duvarın dibine işedin, bir köpek gibi! Üstelik üç kuruş alıyorsun günde bir de yemek yardımı! Kötü bir şey bu, Woyzeck; dünya kötüye gidiyor, çok kötüye.

Woyzeck : Ama, doktor, insan sıkışınca...

Doktor : Sıkışınca- sıkışınca! Sıkışmakmış Ben sana kanıtlamadım mı ki musculus constrictor vasicae* insanın buyruğuna boyun eğer. Sıkışincaymış! Woyzeck, insan özgürdür, bireysellik özgürlüğe insanda ulaşır.

Doktorun bu sözleri ile bireyselliğin önemsenerek, yüceltilerek, Woyzeck'te yok edilmesini görmekteyiz.

Sonuç olarak, bilgi tek başına varolamaz, Bu nedenle iktidarın bilgiyi bilginin iktidarı çiftleştirdiği bir ekseninde, yeni doğacak bir söylemin araçsallığını görmemek mümkün değildir. Foucault'nun sözleriyle "iktidar bilgi alanlarıyla bağlantı kurarak, beden, düşüncenin, deliliğin, cinselliğin, hareketlerin, jestlerin, disiplinin iktidarını kendi söylemiyle ideal kılmaktadır."

* musculus constrictor varicae: Sidik torbasını açıp kapayan kas anlamına gelen latince deyim.

V. SÖYLEM VE İKTİDAR

Buraya kadar, II. Bölümde de vurguladığımız gibi, iktidar bir suç ortaklığı yaratmıştır. Herkesin içinde bulunduğu bir suç ortaklığıdır yaşanan gerçek.

Çalışmanın, başından bu yana çağdaşlık adına, yaşam alanlarına sahip çıkma adına aldatıcı roller üstlenen söylemin, maskeli gerçekliğini açıkladık. Woyzeck’de bu suç ortaklığının söylemler arası mücadelesinin iktidarı’na dönüşen durumun, “oluşun” ve olmakta olanın gerçekliğe, oyun diline yansımaları görmekteyiz. Bu çalışmadaki söylemin olmakta olanı ne şekilde etkilediği halâ bir soru işareti olarak kalacaktır.

Zihinlerimizin ne şekilde terbiye edileceğine dair bir söylemin iktidarının iyileştirici, yönlendirici ve sağlıklı etkileri var mıdır bilemiyoruz. Bu durum Pierre’in veya Woyzeck’in idam edilmesine, ya da oyundaki Woyzeck’in kendisinin sulara gömülmesine izin verecek denli gerçeklik taşımaktaysa, etkilerini bilemediğimiz şeyden uzaklaşmakta ve kuşkulandırmakta elbette ki yarar vardır. İktidar, söylem biçimleriyle bizlere rahat etmenin rahatsızlığını yaşatmaktadır.

Woyzeck ise bu rahat etmenin eylemini yaşayamamıştır. Çünkü, rahat etmenin, rahatsızlığının yaşatan söyleme karşı rahatsızlığının kendi içindeki söylemini oluşturmuştur.

“Ne olursa olsun ister dışlanmış, isterse dar anlamıyla, akıl tarafından gizlice kuşatılmış olsun, bu söylem ortada değildi. Delinin divaneliği söylediklerinden anlaşılıyordu: onlar düpedüz paylaşımın işlediği alandı; ancak bu söylenenler, hiçbir zaman bir araya toplanmıyor dinlenmiyordu... Delinin bütün o devasa söylemi gürültüye dönüşüyordu; ve ona ancak simgesel bir biçimde, korunmasız ve uzlaştırılmış olarak tiyatro sahnesinde ilerlediği zaman söz veriliyordu, zira burada maskeli hakikat rolü üstlenmekteydi.”⁶⁷

67 Michel Foucault, (Çev: Turhan Ilgaz), *Söylemin Düzeni*, İstanbul, 1987, s. 25.

SONUÇ

Bu çalışma, Foucault ve Foucault'nun iktidara bakış açısıyla şekillenmiştir. Foucault'nun öngördüğü iktidar; bedenlerimize, duygularımıza, hareketlerimize ve düşüncelerimize işleyen ve bir o kadar da yayılan virüs niteliği taşımaktadır. Ona göre iktidar, her zaman ve her yerde olandır.

Bu nedenle, çalışmamızın odak noktalarından birini oluşturan Foucault'nun kaleme alıp incelediği “Pierre Riviere olayı ile Georg Büchner’in, etkisinde kalarak oyunlaştırdığı “Woyzeck”in gerçek olay örgüsünün birbiri ile çakışan noktalarını belirlemek, akıl ile akıldışılığın bir sorgulamasını yaparak iktidarın merkeziliğini ortaya çıkarmak mümkün olmuştur. Bu nedenle Foucault’nun tartıştığı iktidarı bir tiyatro metninde incelememiz, oyunlara bakış açımızın zenginleşmesini sağlamıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki; Antik Yunan’dan günümüze kadar gelişen süreçte iktidarın kendisiyle karşılaşmamak mümkün değildir. Çünkü tiyatro karşı çıkmanın bir dili olduğu kadar, uzlaşmacılığın da bir dilini geliştirmiştir. İktidara boyun eğen veya ona karşı çıkan oyun yazarları, sanatın öncü görevini üstlenerek ortaya çıkan akımların içinde veya dışında kalarak varolabilmişlerdir.

Bu nedenle, incelediğimiz Büchner ve oyunu Woyzeck geçiş dönemi özelliklerini taşımaktadır. Büchner geçiş döneminin bir yazarı olarak iktidarın varlığını tarihte ilk kez anti-kahraman yaratmakla ortaya koymuştur.

Tiyatro tarihinde kahramanlar ya iktidara suçortaklığı yapmış ya da iktidara karşı çıkarak varolmuştur. İşte Büchner bu karşıtlığı Danton ve Woyzeck'te ortaya koyduğu içindir ki, incelemesini yaptığımız “Woyzeck” oyunu iktidarı kanıtlar nitelikler taşımaktadır.

Tiyatro tarihinde iktidar olgusu her zaman için önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü oyunların yazılma amaçları iktidar çevresinde dönmektedir. Ritüel'den doğan tiyatro, tragedya türü ile düzeni koruyan ve savunan bir sanat biçimindedir. Verdiği mesaj ise “Aşırı gitme düzeni yıkıyorsun”dur.

Roma'da ise devlet tiyatroya hoş bakıyor idiyse de, halkı uzakta tutmak eğilimini elden bırakmamıştır. Ortaçağ'da tiyatro dinin elindeyken, Rönesans'ta bireyin önem kazandığı bir noktaya gelmiştir ve birey devlet mekanizmasından kurtulma özelliği göstermiştir.

Büchner'in Woyzeck oyununa, Foucault'nun iktidar kavramı yardımıyla yaklaşımımız, tiyatro tarihinde, içinde iktidar figürleri barındıran diğer oyunlarda inceleme ve değerlendirme yöntemi olabilir. Böyle bir bakış açısının ve inceleme yönteminin olanaklı olduğunu gösterme çabamız, bu çalışmanın temel yönelimi olmuştur.

KAYNAKÇA

ADORNO W. THEODOR : (Çev: M. Yılmaz Öner), **Eleştiri Toplum Üstüne Yazılar**, İstanbul, 1990

AKAY ALİ : **Michel Foucault İktidar Ve Direnme Odakları**, İstanbul, 1995

_____ : **Tekil Düşünce**, İstanbul, 1995.

ARTAUD ANTONIN : (Çev: Ahmet D. Soysal), **Van Gogh Toplumun İntihar Ettirdiği**, İstanbul, 1991.

BARTHES ROLAND : (Çev: Tahsin Yücel), **Yazı Ve Yorum**, İstanbul 1990.

BAŞARAN MELİH : **Ve Niçin Yine Felsefe... Yapıçözümler**, İstanbul, Y.K.Y. 1993.

BERGER JOHN : (Çev: Yurdanur Salman), **Görme Biçimleri**, İstanbul, 1995.

BUBNER RÜDİGER : (Çev: Aziz Yardımlı), **Modern Alman Felsefesi**, İstanbul, 1993.

- BÜCHNER GEORG** : (Çev: Aziz Çalışlar, Adalet Cimcoz, Hasan Kuruyazıcı), **Bütün Oyunları Ve Lenz**, İstanbul, 1982.
- BROWN BRUCE** : (Çev: Yavuz Alogan), **Marks, Freud ve Günlük Hayatın Eletirisi**, İstanbul, 1989.
- ÇALIŞLAR AZİZ** : **Gerçekçi Tiyatro Sözlüğü**, İstanbul, 1980.
- DESCOMBES VINCENT** : (Çev: Aziz Yardımlı), **Modern Fransız Felsefesi**, İstanbul, 1993.
- ERNST JOHANN** : **Georg Büchner**, rowolhlt Verlag, Hamburg, 1958.
- FREUD SIGMUND** : (Çev: Kamuran Şipal), **Sanat Ve Sanatçılar Üzerine**, İstanbul, 1995.
- FOUCAULT MICHEL** : (Çev: Erdoğan Yıldırım), **Annemi, Kızkardeşimi Ve Erkek Kardeşimi Katleden Ben, Pierre Riviere**, İstanbul 1991.
- _____ : (Çev: M. Ali Kılıçbay), **Hapishanenin Doğuşu**, Ankara, 1992.
- _____ : (Çev: Turhan Ilgaz), **Söylemin Düzeni**, İstanbul, 1987.
- _____ : (Çev: Hülya Tufan), **Cinselliğin Tarihi I.**, İstanbul, 1993.
- _____ : (Çev: Hülya Tufan), **Cinselliğin Tarihi II.**, İstanbul, 1988.
- _____ : (Çev: Hülya Tufan), **Cinselliğin Tarihi III.**, İstanbul, 1994.

- _____ : (Çev: Levent Kavas), **Ben'in Yapımı**, İstanbul, 1984.
- _____ : (Çev: M. Ali Kılıçbay), **Deliliğin Tarihi**, Ankara, 1993.
- FUAT MEHMET : **Dünya Tiyatro Tarihi**, İstanbul, 1961.
- GÖKA EROL : **Psikiyatri Ve Düşünce Dünyası Arasında Geçişler**, Ankara, 1996.
- GUATTARI FELIX : (Çev: Ali Akay), **Üç Ekoloji**, İstanbul, 1990.
- HUIZINGA JOHAN : (Çev: M. Ali Kılıçbay), **Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme**, İstanbul, 1995.
- KESTING MARIANNE : (Çev: Yılmaz Onay) **Tarihte Ve Çağımızda Epik Tiyatro**, İstanbul, 1985.
- LARRAIN JORGE : (Çev: Neşe Nur Domaniç), **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, İstanbul, 1995.
- MERGUIOR, G.J. : (Çev: Nurettin Elhüseyni), **Foucault Çağdaş Ustalar Dizisi: 10**, İstanbul, 1986.
- NUTKU ÖZDEMİR : **Dünya Tiyatro Tarihi I**, İstanbul, 1983.
- PERZOLT GÜNTER : **Büchner Friedrich Verlag**, Hannover, 1965.
- RUPPERT WOLFGANG : (Çev: Mustafa Tüzel), **Bisiklet, Otomobil, Televizyon Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi**, İstanbul, 1996.
- RICHES DAVID : (Çev: Dilek Hattatoğlu), **Antropolojik Açından Şiddet**, İstanbul, 1995.

- RICHARD LIONEL : (Çev: Meral Madra, Sinem Gürsoy, İlhan Usmanbaş)
Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1984.
- SAYIN ŞARA : Devrimci Dram Yazarı Georg Büchner, İstanbul,
1966.
- SARUP MADAN : (Çev: A. Baki Güçlü), Post-Yapısalcılık Ve Post
Modernizm, Ankara, 1995.
- STORR ANTHONY : (Çev: İpek Babacan), Yaratma Dürtüsü, İstanbul,
1992.
- SÖZER ÖNAY : Felsefe'nin ABC'si, İstanbul, 1992.
- ŞENER SEVDA : Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, T.C. Anadolu
Üniversitesi Yayınları No: 468, Eskişehir, 1991.
- : Ansiklopedik Sözlük, Dictionnaire Larousse, Cilt: 3,
1994.

EK - I

GEORG BÜCHNER'İN MEKTUPLARI

Wilhelmine Jaegle'ye (Giessen, Kasım, 1833 (?))

Burda her yeri görebileceğin bir dağ var. Arka arkaya tepeler ve geniş ovalar. Bu doğaya alışamıyorum, ama şehir yaşamı da iğrenç. (...)

Devrim tarihini inceliyorum. Tarihin iğrenç fatalizmi karşısında kendimi nerdeyse mahvolmuş hissediyorum. İnsan doğasında korkunç bir vurdumduymazlık, insani ilişkilerde karşı konulmaz bir şiddet görüyorum. Gözümü kana alıştırıyorum. Ama ben bir giyotin bıçağı değilim. İçimizde çalan, öldüren, çalan şey nedir? Bu düşünce-nin peşinden gitmeye cesaretim yok. Bu soğuk kalp insanın göğsünde nasıl yer alabi-lir?

(...) Ateşim çıkmıştı. Ateş beni sevgilinin öpücükleri ve kolları gibi sarmıştı. Üzerime bir karanlık çökmüştü. Yüreğim özlemle yanıyordu, karanlığın içinden yıldız-lar görülüyordu. Oysa şimdi? Ve sonra? Şimdiyse ağrının ve özlemin acısını bile duy-muyorum.

Ren köprüsü'nde yürürken içimde hiç bir duygu uyanmıyor. Bir otomat gibiyim. Ruhum benden alınmış.

August Ströber'e (Darmstadt, Kasım 1833)

Politik gelişmeler beni deli ediyor. Zavallı halk, üstünde prenslerin oturduğu ve liberallerin komedilerini oynadıkları ağır bir arabayı çekiyorlar.

August Stöber'e (Barmstadt, 9 Aralık 1833)

Bütün gücümle felsefeyle ilgileniyorum. Sanatın dili iğrenç. Şunu demek istiyorum, insani şeyler için, insani anlatımlar bulunmalı. Ancak bu beni rahatsız etmiyor, çılgınlığımla alay ediyorum. Ancak gene de bir şeyler yapmalı ve ben kendimce bir şeyler yapıyorum işte.

Ailesine (Strasburg, 5 Nisan 1833)

Bu gün Frankfurt olaylarını anlattığınız mektubunuzu aldım. (Frankfurt olayı - 2 Nisan 1832'de Frankfurt'ta liberal bir darbe girişimi olmuş, ama ihbar sonucu başa-rısızlıkla sonuçlanmış. Darbeye katılanlar arasında Büchner'in bir çok arkadaşı var-

muş.) Günümüzde geçerli olan tek şey şiddet. Prenslerimizden ne beklediğimizi biliyoruz. Sonuçlara baktığımızda halkın, kendi temsilcilerinin konuşmalarını çok pahalıya ödediklerini görüyoruz. Bu ödenen miktar, Romalı Kralın saray ozanına kırık dökük bir kaç dize için 20 000 Gulden ödemesinden de daha çok. Genç insanların kullanımına sunuluyor şiddet. Yasal durum dediğiniz şey nedir? Yasa, vatandaşların büyük bir kısmını koyun sürüsü haline getiriyor ve böylece yoz azınlığın doğal olmayan gereksinimleri doyuruluyor. Ve bu yasa askeri bir şiddete dayanıyor ve buna karşı elimden geldiği kadar savaşacağım. Eğer olup biten şeylere karışmamışsam veya olacaklara karışmayacaksam bu korkudan değil, gelecekte her türlü devrim hareketini boşuna bir girişim olarak gördüğümdendir.

Ailesine (Strasburg, Haziran 1833)

Son zamanlar şunu öğrendim - ancak büyük kitlelerin gereksinimleri değişikliklere yol açıyor, tek tek insanların harekete geçmeleri ve bağırıp-çağırmaları boşuna bir çaba. Onların yazdıkları okunmuyor, çığlıkları duyulmuyor, harekete geçiyorlar, kimse onlara yardım etmiyor. Giessen'deki siyasete ve devrim hareketlerine katılmayacağıma emin olabilirsiniz.

Ailesine (Giessen, Şubat 1834)

Kimseyi düşünceleri veya eğitimi nedeniyle küçük görmüyorum. Çünkü aptal ya da katil olmak kimsenin elinde değil-çünkü eğer aynı koşullarda olsaydık hepimiz aynı olurduk ve bu koşullar bizim dışımızda oluşuyor. Akıl, ruhsal varlığımızın çok küçük parçası, eğitim ise rastlantısal. Birisini, onu bu nedenle aşağı görmeden de, aptal diye tanımlayabilirim. Aptallık ta insani bir özelliktir. Aptallığın varoluşu için elimden bir şey gelmez. Birisinin kalbini kırmak çok kötü bir şeydir, bu nedenle kimsenin kalbini kırmıyorum ve böylece kendi canımı sıkıyorum. Eğer onların yaptıklarını beğenmediğim için bana ukala diyorlarsa bu haksızlıktır, çünkü ben kimseye böyle bir şey demem. Bana alaycı diyorlar, doğru, çok sık gülüyorum, ama ben birisinin insan oluşuna değil, o birisinin insan oluşunun elde olmayışına gülüyorum. Bu arada kendime de gülüyorum, çünkü ben de onunla aynı kaderi paylaşıyorum. İnsanlar bunu alay olarak tanımlıyorlar ve kaldıramıyorlar. Alaycılar ve ukalalar, çılgınlığı kendi dışlarında bir yerlerde aradıkları için kötüler. Tabii ki benim de bir alay anlayışım var, ancak bu nefretten kaynaklanıyor. Nefret en az sevgi kadar geçerli bir şeydir. Aristokratlara kendi silahlarıyla saldırıyorum, ukalıklarına karşı ukalalık, alaya karşı alay.

Wilhelmine Jaegle'ye (Giessen, Şubat 1834)

Bir mektup özlüyorum. Mezarda bir ölü kadar yalnızım, senin ellerin ne zaman bana uzanacak. Dostlarım beni terk ediyorlar. Dilsiz olmamızı dilerdim, o zaman yalnızca birbirimizi seyrederdik. Son zamanlarda, gözlerime yaşlar dolmadan birisinin gözünün içine bakamıyorum. Bu çok sık oluyor. Hoşçakal, sevgili ruhum ve beni terketme.

Wilhelmine Jaegle'ye (Giessen, Mart 1834)

8 gündür kendimi ilk kez iyi hissediyorum. Sürekli baş ağrısı ve ateş, gecede ancak bir kaç saat uyku. Gece ikiden önce yatamıyorum, yattıktan sonra da düşünceler denizinde yüzüyorum. Suskunluğum seni de beni ettiği kadar rahatsız ediyor, Eve biraz önce geldim. Dışarda yaz havası var ve rüzgar esiyor. Ölüm duygusu her zaman üzerimde. (...) Ruhsal açıdan kendimi hiç sağlıklı hissetmiyorum. Çalışamıyorum. Düşünemiyorum. Çıkış yolum yok - acıdan bağırıyorum, sevinçten haykıramıyorum. Hep suskunum. Sana binlerce kez söyledim - mektuplarımı okuma - onlar soğuk sözcüklerden başka bir şey değil - 14 gündür resmin karşımda duruyor, her gece seni rüyamda görüyorum. Gölgeni hep yanımda taşıyorum.

Wilhelm Büchner'e (Kardeşine-Strasburg, Temmuz 1835)

Altı aydır yapılacak hiç bir şey olmadığından artık tamamen eminim ve şu anda kendini kurban eden herkesin boşuna kendini kurban ettiğini düşünüyorum. Sana daha fazla bir şey söylemeyeceğim ama her şeyin farkındayım. Liberal partinin ne kadar zayıf, ne kadar anlamsız ve ne kadar bölünmüş olduğunu biliyorum. Onların belli bir amaca yönelik birlikte hareket edemeyeceklerini de biliyorum ve her girişimin hiç bir sonuca ulaşmayacağını da biliyorum.

Alman devriminin yurtdışındaki durumuna şöyle bir bakmak da, burdan hiç bir şey çıkmayacağını görmeye yetiyor. Aralarında korkunç bir karmaşa var ve bu hiç bir zaman yoluna girmeyecek. Zamanla belki diye ümit edelim!

Kral Gutzkow'a (Strassburg, 1835)

Bütün devrim daha şimdiden liberaller ve mutlakiyetçiler arasında paylaşıldı. Dünyadaki tek devrim ögesi zenginlerle fakirler arasındaki farktır. Açlık tek başına özgürlük tanrıçası olabilir. Her çiftçinin tenceresinde bir tavuk olursa, bu iş sona erer.

Ailesine (Strassburg, 5 Mayıs 1835)

Yazdığım oyunun "Phöniks" te (Gazete) yayınlanacağını Gutzkow'dan öğrendim. Oyunun tümünün bir an evvel yayımlanması gerekiyor. Eğer okursanız, karar vermeden önce şunu düşünün. Tarihe sadık kaldım ve devrim insanlarını oldukları gibi yazdım. Kanlı ve enerjik. Oyuna orijinaline benzeyen tarihsel bir yapıt olarak bakıyorum.

Ailesine (Strassburg, 28 Temmuz 1835)

Oyunumun hakkında bir şeyler daha söylemeliyim. Önce, bazı küçük şeyleri değiştirme hakkını kullandım. Ayrıca kitapta bir sürü basım yanlışı var. Düzeltme baskısı göndermediler bana. Ayrıca oyunun adının üstünde benim adım var ki, bunu kesinlikle yasaklamıştım, taslağımda da böyle bir şey yoktu. Gutzkow'un eleştirilerini okudum ve sevindim. Benim gözümde oyun yazarı, tarih yazarından başka bir şey değildir. Aradaki fark, oyun yazarının tarihi yeniden yaratması ve onu kuru bir anlatı yerine canlı hale getirmesi ve karakteristik olan yerine karakterler yaratmasıdır. Yazarın en önemli görevi tarihte olup bitene mümkün olduğu kadar çok yaklaşımdır. Danton'dan ve devrimin eşkiyalarından kahramanlar yapamazdım. Eğer onların tanrıtanımsız olduklarını göstermek istiyorsam, onları bir ateist gibi konuşturmak zorundaydım. Eğer bazı hoş gitmeyen ifade biçimleri varsa, işte bunlar o dönemin konuşma biçiminden kaynaklanmaktadır. Beni ancak, böyle bir malzemeyi seçtiğim için eleştirebilirler. Yazar ahlak hocası değildir, yazar geçmiş zamanları tekrar canlandırır ve insanlar burdan, aynı tarihi incelerken olduğu gibi, çevrelerinde olup bitenler konusunda ders çıkartmalıdırlar. Eğer ahlaka aykırı şeylerin varlığını bilmek istemiyorsak, o zaman tarihi de incelemeyelim, öğrenmeyelim, at gözlüğü takıp dolaşalım.

Eğer yazarın dünyaya olduğu gibi değil de, olması gerektiği gibi göstermesinin doğru olacağını söylerseniz, o zaman ben de size şöyle derim. Ben dünyayı sevgili Tanrı'nın yarattığından daha iyi bir hale getirmek istemiyorum, çünkü Tanrı nasıl olsa dünyayı olması gerektiği gibi yaratmıştır. Şu ideal yazarlarla ilgili olarak ta şunları söyleyeceğim. Onların yarattıkları, mavi burunlu kuklalardan başka bir şey değil. Onların yarattıkları sevinç ve acılarını hissedebileceğim, davranışlarına karşı nefret veya hayranlık duyabileceğim etten-kemikten insanlar değil. Kısaca, Goethe ve Shakespeare'i beğeniyorum, ama Schiller'i pek tutmuyorum. Yönetimler parayla tuttukları yazarlarına, onların rakiplerinin aptal veya ahlaksız insanlar olduklarını yazdırırlar. Ayrıca eserime mükemmel gözüyle hiç bir zaman bakmıyorum ve estetik açıdan

bir eleştiriyi teşekkürle karşılayacağım.

Ailesine (Strassburg, 1 Ocak 1836)

Kendi adıma "Genç Almanya" ya dahil değilim ben.

Karl Gutzkow'a (Strassburg, 1836)

Doğrusunu söylemek gerekirse, siz ve sizin arkadaşlarınız benim doğru yolda olmadığımı söylüyorsunuz. Bizim zamanımız çok maddecî. Zamanımızın demir ve ekmeğe gereksinimi var. Bana öyle geliyor ki, halkta yeni bir ruhsal yaşamın oluşumu için çaba harcamak gerekiyor.

Danton'un Ölümü (Büchner bu mektupla oyunun taslağını Gutzkow'a göndermiş)

Şimdiye kadar belki gözlemleyerek, belki de bizzat yaşayarak görmüşsünüzdür ki, yoksulluk insanda her türlü duyguyu öldürür. Lütfen bu taslağı mümkün olduğu kadar çabuk okuyun. Bu oyun hakkında size başka bir şey söylemeyeceğim, ancak bazı talihsiz nedenlerle 5 haftada yazdım.

EK-II**GEORG BÜCHNER'İN “WOYZECK” ADLI OYUNU****KİŞİLER**

WOYZECK

MARIE

YÜZBAŞI

DOKTOR

BANDO ÇAVUŞU

ASTSUBAY

ANDRES

MARGRET

PANAYIRCI

ÇİĞİRTKAN

YAŞLI LATERNACI

YAHUDİ

MEYHANECİ

BİRİNCİ ÇIRAK

İKİNCİ ÇIRAK

KATHE

DELİ KARL

BÜYÜKANNE

BİRİNCİ, İKİNCİ, ÜÇÜNCÜ ÇOCUK

POLİS KOMİSERİ

Askerler, Öğrenciler, Delikanlılar,

Kızlar, Çocuklar, Halk.

EPİZOD 1

- YÜZBAŞININ ODASI -

(YÜZBAŞI bir iskemlede oturur, WOYZECK onu traş eder)

YÜZBAŞI: Yavaş, Woyzeck, yavaş! Her şey sırayla. Başımı döndürüyorsun. Bu kadar erken bitirirsen bugün, geri kalan on dakikayı ne yaparım sonra ben? Woyzeck, düşün: Daha yaşanacak otuz güzel yılın var, otuz yıl! Üç yüz altmış ay eder bu! Günler! Saatler! Dakikalar! Bütün bu koca zamanı ne yaparsın sonra? Kendini ayarla, Woyzeck!

WOYZECK: Evet, yüzbaşım.

YÜZBAŞI: Sonsuzluğu düşününce çok korkuyorum dünyanın durumundan. Bir şeyler yapmak, Woyzeck, bir şeyler yapmak! Sonsuz, işte sonsuz bu, işte sonsuz busen de anlıyorsun bunu; öte yandan sonsuz da değil yine, bir göz kırpacak zaman bu, evet, bir göz kırpacak zaman-Woyzeck, dünyanın kendi çevresinde bir günde döndüğünü düşününce tüylerim diken diken oluyor. Ne zaman kaybı! Ne olacak bu gidiş? Artık değirmen taşlarına bakamıyorum, karamsarlığa düşüyorum yoksa, Woyzeck.

WOYZECK: Evet, yüzbaşım.

YÜZBAŞI: Woyzeck, hep böyle arkandan kovalıyorlarmış gibisin? İyi bir insan böyle davranmaz, iyi bir insan, vicdanı rahat bir insan. -Sen de bir şeyler söyle, Woyzeck! Hava nasıl bugün?

WOYZECK: Kötü, yüzbaşım, kötü: Rüzgâr var!

YÜZBAŞI: Ben de duyuyorum, bir şeyler esiyor dışarda. Fare görmüşe çeviriyor bu rüzgâr beni. (Alaylı) Lodos-poyrazdan esiyor olmalı, ha?

WOYZECK: Evet, yüzbaşım.

YÜZBAŞI: Hah hah ha! Lodos-poyraz! hah hah ha! Ah, çok aptalsın, korkunç

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON**

bir aptal! - (duygulu) Woyzeck, iyi bir insansın sen - ama (gururlu) Woyzeck, ahlak yok sende! ahlak, bu, insan ahlaklı olunca yani, anlıyorsun. İyi bir sözdür ahlak. Ama Kilise kutsamadan olmuş senin çocuğun, garnizonun saygıdeğer papazı diyor bunu - Kilise kutsamadan olmuş, ben söylemiyorum.

WOYZECK: Yüzbaşım, ulu Tanrı zavallı bir kurtçuğu kabul etmek için, o yaratılmadan önce amin denip denmediğine bakmaz. Tanrı der ki: "Bırakın çocukları, bana gelsinler."

YÜZBAŞI: Neler diyorsun sen? Ne garip karşılık bu böyle? Şaşkına çeviriyorsun beni verdiğin karşılıklarla. Ben, son dedim mi, yani, demek istiyorum ki, seni, seni -

WOYZECK: Biz yoksul insanlar. - Bakın, yüzbaşım: Para, para! Kimin parası yoksa - Hadi, yalnızca ahlakla getirin insanı dünyaya da görelim. Ama etide var insanın, kanı da var. Yine de umutsuz kılınmış bizim gibiler bir kez, hem bu, hem öbür dünyada. Öyle geliyor ki bana, göğe de çıksak biz, yalnızca gök gürlemesine yardım ederdik.

YÜZBAŞI: Woyzeck, sende erdem yok. Erdemli bir insan değilsin sen. Etle kan ha! Pencerenin önüne uzandığımda, yağmurlu günlerde, sokakta seken beyaz çorapları gördüm mü - amanın, Woyzeck, işte o zaman duyarım sevgiyi ben! Benim de etim var, kanım da. Ama, Woyzeck, erdem! Erdem! Yoksa nasıl doldururum zamanımı? Hep söylerim kendi kendime: Sen erdemli bir insansın (Duygulu) iyi bir insan, iyi bir insan.

WOYZECK: Evet, yüzbaşım, erdem, - ama ben ulaşamadım daha ona! Bakın: Biz sıradan insanlarız, erdem olmaz bizde, içimizden geldiğince davranırız biz. Ama ben de bir efendi olsaydım, şapkam, saatim kuyruklu ceketim olsaydı, kibar sözler söylemesini bilseydim, ben de isterdim erdemli olmayı. Güzel şey olmalı erdem, yüzbaşım. Ama yoksul bir adamım ben.

YÜZBAŞI: İyi, Woyzeck. İyi bir insansın sen, iyi bir insan. Ama çok düşünüyorsun, bu da bitiriyor seni; hep böyle arkasından kovalıyorlarmış gibisin. - Çok yor-

du beni bu konuşma. Hadi git artık, öyle de koşma; yavaş yavaş, güzelce, yavaş yavaş in yoldan aşağı!

EPİZOD 2 AÇIKLIK BİR YER, UZAKTA KENT

(WOYZECK'le ANDRES çalı çırpı toplarlar)

ANDRES (*Islık çalar*)

WOYZECK: Evet, Andres, bu yer lanetli, Şuradaki açık renk lekeyi görüyor musun otların üstüne doğru, hani mantarların yeniden çıktığı yerde? Geceleri bir kafa yuvarlanıyor orada. Birisi bir gün eline alacak olmuş, kirpi sanmış da: Üç gün üç gece zor dayandı, öbür dünyayı boyladı. (*Uzulca*) Andres, masonlar bunlar! Biliyorum ben, masonlar!

ANDRES (*şarkı söyler*)

*Şu karşıda iki tavşan oturuyordu.
Yeşil yeşil otları kemiriyordu...*

WOYZECK: Sus! Duyuyor musun, Andres? Duyuyor musun? Bir şeyler oluyor!

ANDRES:

*Yesil yeşil otları kemiriyordu
Çayıra hiç dokunmadan.*

WOYZECK: Bir şeyler oluyor arkamda, altımda. (*Ayağıyla yere vurur*) Boş, duyuyor musun? Bomboş aşağısı! Masonlar!

ANDRES: Korkuyorum.

WOYZECK: Garip bir sessizlik bu. Soluğunu tutası geliyor insanın. -Andres!

ANDRES: Ne?

WOYZECK: Bir şey söyle! (*Gözlerini dikip çevreye bakar*) Andres! Nasıl da aydınlık! Kentin üzeri kor gibi yanıyor! Gökyüzünde bir ateş dolaşıyor, borazan sesi gibi bir gürlleme iniyor aşağı Nasıl da kaplıyor her yanı. - Kaçalım! Arkana bakma! (*ANDRES'i çahıların içine çeker*)

ANDRES (*az sonra*): Woyzeck, duyuyor musun hâlâ?

WOYZECK: Sessiz, her şey sessiz, yeryüzü ölmüş gibi.

ANDERES: Duyuyor musun? Davul çalıyorlar altımızda. Kaçalım, hadi!

EPİZOD 3

KENT

(*MARIE çocuğuyla pencerede. MARGRET. Başta ÇAVUŞ, bando önlerinden geçer.*)

MARIE (*çocuğu kollarında sallar*): Bak yavrum! Tral lal la! Duyuyor musun? Bak geliyorlar.

MARGRET: Ne adam! Kapı gibi!

MARIE: Aslan gibi basıyor yere.

(*BANDO ÇAVUŞU selam verir*)

MARGRET: Ooo! Bu ne yakınlık, komşum! Senin böyle şeyini görmemiştik hiç.

MARIE (*şarkı söyler*)

Askerler, güzel delikanlılar...

MARGRET: Baksana gözlerin parlıyor hâlâ...

MARIE: Ne sandın! Sen götür de kendi gözlerini Yahudiye temizlettir, belki o zaman parlarlar da, iki kuruşa satarsın.

MARGRET: Ne, Sen? Sen? Şuna da bakın, kızoğlankız, altı aylık gebe! Ben onurlu bir insanım, ama sen, herkes biliyor bunu, yedi çift deri pantolonu deler geçer senin bakışların!

MARIE: Şıllık! (*Pencereyi çarpar*) Gel, yavrum! Ne derse desin elâlem, Yine de yoksul bir orospu çocuğusun sen, o kadar, anana mutluluk verir kutsanmasa da yüzün. Tral lal la!

(*Şarkı söyler*)

*Kız, n'apacaksın şimdi?
Çocuğun var, kocan yok!
Ben de ne soruyorum?
Şarkı söyler dururum
Ninni, yavrum, ninni, hey!*

*Bir şey geçmez elime.
Hansel, çöz kır atları,
Otlarını yenile!
Sakın yulaf yemesinler,
Sakın ha su içmesinler!
Buzlu şarap olmalı, hey!
Buzlu şarap olmalı!*

(*Pencereye vurulur*)

MARIE: Kim o? Sen misin, Franz? Gel içeri!

WOYZECK: Gelemem. Yoklama var.

MARIE: Çalı çırpı topladın mı yüzbaşıya?

WOYZECK: Evet, Marie.

MARIE: Neyin var, Franz? Allak bullak olmuşsun.

WOYZECK (*esrarlı*): Marie, yine bir şeyler oldu, hem çok - şöyle yazmaz mı kitapta: “Ve orada topraktan bir duman yükselir, ocak dumanı gibi?”

MARIE: Aman, sen de!

WOYZECK: Arkamdan geldi, kente kadar. Elle tutulmaz, anlaşılmaz, insanın aklından eden bir şey. Ne olacak bunun sonu?

MARIE: Franz!

WOYZECK: Gitmeliyim artık? Bu akşam panayıra gel! Biraz para biriktirdim yine. (*Gider*)

MARIE: Ne adam! Hayal gibi dolaşıyor! Çocuğuna bile bakmadı! Aklını kaçıracak bunlarla! - Niye sustun böyle, yavrum? Korkuyor musun? Ne de karardı her yer; insan kör oldum sanacak nerdeyse. Oysa sokak feneri içerdeymiş gibi aydınlık olurdu her zaman. Dayanamıyorum; korkuyorum! (*Çıkar*)

EPİZOD 4

BARAKALAR, IŞIKLAR, HALK

YAŞLI ADAM (*şarkı söyler. ÇOCUK laternanın çevresinde dans eder*)

*Dünyaya kazık kakılmaz,
Herkes ölecek bir gün,*

Hep biliyoruz bunu!

WOYZECK: Tral lal la! - Yoksul adam, yaşlı adam! Yoksul çocuk, genç çocuk! Derslerle bayramlar!

MARIE: Hey Tanrım deliler de akıllanırsa, biz kaçıracağız aklımızı. - Garip dünya! Güzel dünya! *(Birlikte ÇIĞIRTKAN'a doğru giderler.)*

ÇIĞIRTKAN: *(bir barakanın önünde, yanında pantolon giymiş karısı, bir de giysili bir maymun):* Efendiler, efendiler! Bakın şu yaratığa, Tanrının yarattığı kadar nedir bu- Hiç, bir hiç! Asıl marifeti görün şimdi - iki ayak üstünde yürüyor, ceket, pantolonu var, kılıcı var! Maymun savaşa gidiyor, bir şey değil bu daha, insan soyunun en alt basamağı. Hop! Selam ver! Tamam - şimdi baron oldun! Öpücük ver! *(Borazan çalar)* Maskara müzikten de anlar. - Efendiler, astronomi bilen atı, minicik kanarya kuşlarını göreceksiniz daha. Avrupa'nın bütün taçlı kafaları arasında en önde gelir bunlar, sorduğunuz her şeye karşılık verirler: Kaç yaşındasınız, kaç çocuğunuz var, hastalığınız nedir. Gösteriler başlıyor! Hemen başlıyor, başlıyor!

WOYZECK: İster misin?

MARIE: Hadi, peki. Güzel bir şey olmalı. Baksana adamın sırmalarına! Kadın da pantolon giymiş! *(Birlikte barakaya girerler)*

BANDO ÇAVUŞU: Dur, bak! Gördün mü? Ne dişi be!

ASTSUBAY: Vay anasını! Tam küçük süvari subayları çıkarmak için!

BANDO ÇAVUŞU: Bir de bando çavuşları!

ASTSUBAY: Nasıl da dik tutuyor başını! Saçları kapkara, ağırlığından beli бүкүлөcek sanki. Ya gözleri! -

BANDO ÇAVUŞU: Bir kuyudan, bir bacadan içeri bakarmış gibi. Hadi, arkalarından! -

EPİZOD 5

İYİCE AYDINLATILMIŞ BARAKANIN İÇİ

MARIE: Ne aydınlık!

WOYZECK: Evet, Marie! Ateş gözlü kara kediler. Ah, ne gece!

PANAYIRCI: *(İçeri bir at getirir)*: Göster yeteneğini! Hayvan aklını göster! Utandır insanları! Efendiler, gördüğünüz bu kuyruklu ve dört nallı hayvan, bütün okumuşların arasında rahatça yer alır, üniversitemizde profesörlük eder, öğrenciler ondan ata binmeyi, çifte atmayı öğrenirler. - Sıradan akıldı bu. Şimdi çifte aklında düşün bakalım! Ne yaparsın çifte aklınla düşününce? Bu bilgili efendilerin arasında var mı bir eşek? *(At başını sallar)* Görüyor musunuz çifte aklı? Hayvanoloji derler buna. Evet, hayvan gibi aptal bir yaratık değildir bu, bir bireydir, bir insan, hayvansal bir insan - ama yine de bir hayvan, bir at. *(At yakışksız bir şey kaçıır)* Hah, utandır insanları. Gördünüz mü, doğanın ta kendisi şu hayvan, henüz el değmemiş doğanın. Örnek alın onu! Doktora sorun inanmazsanız, yapılmazsa çok zararlıdır bu. Kıssadan hisse: İnsan doğaya uymalı! Sen tozdan, kumdan, pislikten yaratıldın. Tozdan, kumdan, pislikten daha fazla bir şey mi olmak istiyorsun? - Bakın, ne akıl: Hesap da yapar bu at, hem de parmaklarıyla saymadan. Neden? Bir tek kendi derdini anlatamaz, konuşamaz, değişime uğramış bir insandır bu! Söyle bakalım efendilere, saat kaç! Bayanlar, baylar, kimde bir saat var? Bir saat?

ASTSUBAY: Bir saat? *(Birinci sıraya tırmanır, ASTSUBAY ona yardım eder)*

MARIE: Görmeyelim bunu! *(Birinci sıraya tırmanır, ASTSUBAY ona yardım eder)*

BANDO ÇAVUŞU: Ne dişi be!

EPİZOD 6
- MARIE’NİN ODASI -

(MARIE, BANDO ÇAVUŞU)

BANDO ÇAVUŞU: Marie!

MARIE (*onu süzer, edalı*): Yürü bakayım şöyle bir! - Boğa gibi göğsü var, sakalı aslan yelesi gibi! Bir kişi yok üstüne! - Çatlasın bütün kadınlar.

BANDO ÇAVUŞU: Hele pazar günü kocaman sogurcumu takıp, beyaz eldivenlerimi de giydim mi, heyyt anam! Prens her zaman: “Tam bir erkek bu!” der.

MARIE (*alaylı*): Hıh! - (*Ona doğru ilerler*) Erkek!

BANDO ÇAVUŞU: Tam bir dişisin sen de! Canına yandığımın, küçük bando çavuşları yapalım hadi, ha? (*Sarılır*)

MARIE (*isteksiz*): Bırak beni!

BANDO ÇAVUŞU: Yabani!

MARIE: (*hırslı*): Sarıl bana!

BANDO ÇAVUŞU: Şeytan bakıyor gözlerinin içinden!

MARIE: Ne olur sanki? Hepsi de bir!

EPİZOD 7
- DOKTORUN ODASI -

(WOYZECK, DOKTOR)

DOKTOR: Neler gördüm, Woyzeck? Senin gibi sözünde duran bir adam!

WOYZECK: Ne oldu, doktor?

DOKTOR: Gördüm, Woyzeck; sokağa işedin, duvarın dibine işedin, bir köpek gibi! - Üstelik üç kuruş alıyorsun günde, bir de yemek yardımı! Kötü bir şey bu, Woyzeck; dünya kötüye gidiyor, çok kötüye!

WOYZECK: Ama, doktor, insan sıkışınca...

DOKTOR: Sıkışınca, sıkışınca! Sıkışmakmış! Ben sana kanıtlamadım mı ki, *musculus constrictor vasicae* insanın buyruğuna boyun eğer? Sıkışincaymış! Woyzeck, insan özgürdür, bireysellik özgürlüğe insanda ulaşır. - Çişini tutamamak! (*Başını sallar, ellerini arkasından kavuşturur, aşağı yukarı dolaşır*) Bezelyelerini yedin mi, Woyzeck? Bezelyeden başka şey yok, karışmam ha, anladın mı! Bilimsel bir devrim olacak bu, bilinen şeyleri paramparça edeceğim! Sidik 0-10, tuzruhlı amonyum, hiperoksidil - Woyzeck, çişin gelmedi mi daha? Git içeri bir dene bakalım!

WOYZECK: Yapamam, doktor.

DOKTOR (*Öfkeyle*): Duvara işemesini biliyorsun ama! Yazılı anlaşma var elimde. - Gördüm, bu gözlerle gördüm; güneşin ışınları içine girsin diye tam burnumu pencereden dışarı çıkarmıştım, insan nasıl hapsiriyor, ona bakacaktım. (*Üzerine yürür*) Hayır, Woyzeck, öfkelenmiyorum. Öfke sağlığa iyi gelmez, bilimsel değildir. sakınım, çok sakınım, nabzım altmış atıyor her zamanki gibi, çok soğukkanlı söylüyorum bunu sana. İnsanlara öfkelenmekten kaçınacaksın, insanlara! Hatta adamı kızdıran Proteus olsa bile! Ama, Woyzeck, yine de duvara işemeyecektin hiç!

WOYZECK: Bakın, doktor, arada bir çıkar huyu suyu öyle olan birisi. - Ama insanın içinden gelmesi başka şey, anlıyorsunuz; içinden gelmesi, (*Parmaklarını çıtlattır*) öyle bir şey ki bu, nasıl demeli, sözgelişi...

DOKTOR: Woyzeck, yine felsefe yapıyorsun!

WOYZECK (*İçtenlikle*): Doktor, siz hiç çifte kişilik diye bir şey duydunuz mu? Öğleyin güneş tepeye çıkıp da dünya ateşe düşmüş gibi yanmaya başlayınca, işte o

zaman korkunç bir ses bir şeyler diyor bana.

DOKTOR: Woyzeck, sende *aberratio* var!

WOYZECK (*parmağını burnuna değdirir*): Mantarların orada doktor, orada, orada gizleniyor. Hiç gördünüz mü, mantarlar yetişirken ne şekiller çıkıyor ortaya? Okuyabilen anlar ancak onları!

DOKTOR: Woyzeck, sende en güzelinden *aberratio mentalis partialis* var; ikinci türden, iyice belirgin. Woyzeck, zam yapacağım sana! İkinci türden: Genelde akıllı, değişmez saplantıları var. - İşler nasıl gidiyor? Tıraş ediyor musun yüzbaşını?

WOYZECK: Evet, efendim.

DOKTOR: Bezelyelerini yiyor musun?

WOYZECK: Hep yiyorum, doktor. Parayı da, evi geçindirsin diye karıma veriyorum.

DOKTOR: Görevini yerine getiriyor musun?

WOYZECK: Evet efendim.

DOKTOR: Sen ilgi çekici bir *kasus*'sun. Olay yani, Woyzeck, zam yapacağım sana, böyle devam et sen yalnız! Getir bakayım nabzını. Evet.

EPİZOD 8

- MARIE'NİN ODASI -

MARIE (*oturur. Çocuğu kucığında, elinde bir ayna parçası*): Öteki ona buyurdu, o da n'apsın, gitti! - (*Aynaya bakar*) Nasıl da ışıldıyor taşlar! Ne taşı acaba? Ne demişti? -

- Uyu, yavrum! Yum bakayım gözlerini, sıkı sıkı! (*Çocuk elleriyle gözlerini*

örter) Daha sıkı! Böyle işte - suss, öcü gelir alır seni yoksa! (*Şarkı söyler*)

*Kız kepengi kilitle,
Geliyor genç çingene.
Takıp seni koluna
Götürecek yurduna.*

(*Yine aynaya bakar*) Mutlaka altından bunlar! Dansa gittiğimde nasıl duracak acaba? Bizim gibilerin yalnız bir köşeciği olur şu yeryüzünde, bir de kırık ayna parçası. Ama yine de, boylarınca aynaları olan, ellerini yakışıklı beylere öptüren kibar hanımlarınkinden kırmızı duduklarım. Yalnızca yoksul bir dişiyim ben! (*Çocuk doğrulur*) Sus, yavrum, kapat gözlerini! Uyku perisi! Nasıl da süzülüyor duvarda! (*Aynayla ışık yansıtır*) Yum gözlerini, yoksa kör olursun bir baktı mı peri sana!

(*WOYZECK girer arkasında durur. MARIE ayağa fırlar, elleriyle kulaklarını örter*)

WOYZECK: Nedir onlar?

MARIE: Hiç!

WOYZECK: Parmaklarının arasında ısıldıyor işte.

MARIE: Bir küpecik; buldum.

WOYZECK: Hiç bulmadım ben böyle bir şey, hem de ikisi bir arada!

MARIE: Orospu muyum ben?

WOYZECK: Peki, Marie. - Nasıl da uyuyor çocuk! Koltuğundan tutsana, iskemle batıyor. Alnında damlalar birikmiş. Didin dur hep güneşin altında, uykuda bile terle! Biz yoksul insanlar! - Al, para getirdim yine, Marie; maaşım, biraz da yüzbaşım verdi.

MARIE: Tanrı artırsın, Franz!

WOYZECK: Gitmeliyim. Bu gece, Marie! Hoşça kal!

MARIE (*yalnız başına, biraz sonra*): Yine de kötü oruspunun biriyim işte! Bıçaklayabilirim kendimi! - Ah! Ne Dünya! Herkesin canı cehenneme, erkek, dişi!

EPİZOD 9 SOKAK

(YÜZBAŞI, DOKTOR)

YÜZBAŞI (*soluk soluğa yoldan aşağı doğru gelir, durur, derin derin soluk alır, çevresine bakınır*): Doktor, koşmayın böyle! Bastonunuzu da sallamayın öyle kürek gibi havada! Kelle mi götürüyoruz! Vicdanı temiz, iyi bir insan böyle hızlı gitmez. İyi bir insan - (*DOKTOR'u ceketinden yakalar*) Bir insan kurtarmama izin verin!

DOKTOR: Çabuk, yüzbaşım, çabuk!

YÜZBAŞI: Doktor, öyle karamsar oldum, içim öyle karmakarışık ki; ne zaman duvarda ceketimi asılı görsem ağlamam geliyor hep -

DOKTOR: Hmm! Şişkin, yağlı, ense kalın: İnme belirtileri. Evet, yüzbaşım, size bir *apoplexia cerebri* gelebilir; ama belki de yalnız bir yanınıza gelir, o zaman yarı-nız tutulur ya da daha iyisi, aklınıza iner inme, ancak bitkisel olarak yaşamaya devam edersiniz: Bunlar önünüzdeki dört hafta içinde başınıza gelebilecek şeyler! Üstelik, inanın bana, en ilgi çekici olaylardan biri olacak sizinki, hem Tanrı izin verir, diliniz de yarı tutulursa, artık o zaman en ölümsüz deneylere gireriz.

YÜZBAŞI: Korkutmayın beni, doktor! Kaç kişi öldü korkudan, yalnızca korkudan. - Ellerinde limon, başımda dudaklarını görür gibi oluyorum şimdiden ama, iyi bir insandı, diyecekler, iyi bir insan - Gidi şeytanın tabut çivisi

DOKTOR (*Şapkayı YÜZBAŞI'ya doğru tutar*): Nedir bu, yüzbaşım? - Boş bir kafanın içi, sayın Bay Talimli - kuyruk!

YÜZBAŞI (*ceketinde eliyle bir kat yapar*): Nedir bu, doktor? Bilgisizlik yalnızca, sevgili Tabut - çivisi! Hah hah ha! kötüye almayın bunu canım! İyi bir insanım ben, ama ben de istersem, doktor, hah hah ha, ben de istersem...

(WOYZECK gelir, aceleyle geçmek ister)

Hey, Woyzeck! Ne kaçıyorsun bizden? Dur bakalım, Woyzeck! Açık bir ustura gibi koşuyorsun, dokunan ikiye biçilecek; bir alay hadımı tıraş etmeye koşuyorsun sanacak seni gören. Hadımların son kılıyla da asacaklar seni sanki. Ama uzun sakallara gelince - ne diyecektim ben? Woyzeck: Uzun sakallar..

DOKTOR: Çenenin altında uzun bir sakal, Plinius bile söz eder bundan, askerler sakal bırakmaktan vazgeçmeli...

YÜZBAŞI (*devam eder*): Ha! Uzun sakallara gelince! Nasıl, Woyzeck, daha bir sakal kılı bulmadın mı tabağında? ha, anlıyorsun beni, değil mi? Bir insan kılı, bir piyadenin sakalından kopma, bir astsubayın, bir - bir bando çavuşunun! Ha, Woyzeck? Ama uslu bir karın var doğrusu. Başkaları gibi değil senin durumun.

WOYZECK: Evet, efendim! Ne demek istiyorsunuz yüzbaşım?

YÜZBAŞI: Herifin surat asışına bakın!... Belki daha çorbanın içinde bir kıl bulmadın, ama acele edip kapıyı birden açıverirsen, bir çift dudağın üstünde belki bulursun bir tane. Bir çift dudak, Woyzeck - ben de âşık oldum, Woyzeck, hey, kireç gibi oldu herif!

WOYZECK: Yüzbaşım, yoksul bir adamım ben - başka hiç bir şeyim de yok yeryüzünde. Yüzbaşım, şaka yapıyorsanız eğer-

YÜZBAŞI: Şaka mı? Ben mi? Ben sana şaka yapacağım, hıh!

DOKTOR: Nabzın, Woyzeck, nabzın! - Minik, sert, sekerek, düzensiz!

WOYZECK: Yüzbaşım, cehennem gibi sıcak yeryüzü - bana buz gibi geliyor, buz gibi - Cehennem de soğuktur, bahse girerim. - - Olamaz? Hayır! Hayır! Olamaz!

YÜZBAŞI: Bana bak, ille - ille bir çift çıkıntı mı istiyorsun alnında? Gözleriyle bıçak gibi deliyor beni, oysa senin iyiliğin için söylüyorum ben, iyi bir insan olduğun için, Woyzeck, iyi bir insan.

DOKTOR: Yüz kasları sertleşti, gerildi, arada seyiriyor. Davranışı heyecanlı, gergin.

WOYZECK: Gidiyorum ben, her şey umulur. İnsan! Her şey umulur.- Hava güzel bugün; yüzbaşım. Bakın ne güzel, kaskatı, külrengi bir gökyüzü; bir çengel çakıp kendini asacağı geliyor insanın. Yalnızca evet'le yine evet'in - ve hayır'ın arasındaki küçük çizgicik yüzünden. Evet mi, hayır mı, yüzbaşım? Acaba evet mi hayır'da, yoksa hayır mı evet'te suçlu? Düşüneceğim bunu. (*Önce yavaş, sonra gittikçe hızlanarak, uzun adımlarla çıkar gider*)

DOKTOR: (*ardından fırlar*): Harika! Woyzeck, zam!

YÜZBAŞI: Başımı döndürdü bu herifler. Ne acele! Uzun kerata örümcek ayağının gölgesi gibi koşuyor, kisası da arkasından yuvarlanıyor. Uzun şimşek, küçüğü gökgürültüsü. Hah hah ha... Garip! Garip!

EPİZOD 10 - MARIE'NİN ODASI -

(MARIE, WOYZECK)

WOYZECK (*MARIE'ye gözlerini dikip bakar, başını sallar*):

Hm! Hiçbir şey görmüyorum, hiçbir şey görmüyorum! Ah, görünmeliydi oysa, elle tutulmalıydı!

MARIE (*ürkek*): Neyin var, Franz? - Kendinden geçmişsin, Franz.

WOYZECK: Bu kadar büyük günah - gökteki melekleri bile kaçırır günahının kokusu! Dudakların ne kadar kırmızı, Marie! Hiç yara yok mu üstlerinde? Günah kadar güzelsin, Marie - senin kadar güzel olabilir mi en korkunç günah.

MARIE: Franz, sayıklıyorsun!

WOYZECK: Kahrolası! Burada mı durdu? Böyle mi? Böyle mi?

MARIE: Günler uzun, dünya yaşlı olduğuna göre, birinin durduğu yerde pek çok insan durabilir, birbiri arkasından.

WOYZECK: Gördüm onu!

MARIE: İnsanın iki gözü olup kör de değilse, pek çok şey görür güneş parladıkça.

WOYZECK: Orospu! (*Üstüne atılır*)

MARIE: Hadi, dokun bana, Franz! Elin degeceğine elime, göğsüme bıçak sapla-sın daha iyi. Daha on yaşımıydım, şöyle bir baktım mı, babam bile dokunmaya korkardı bana.

WOYZECK: Sen! - Hayır, bir şey olmalı sende! Her insan bir uçurumdur; başın döner dibine baktın mı! - Ya öyleyse... Günahtır gibi duruyor. Hıh, günahtır, Var bir şeyler sende! Bilir miyim? Bilir miyim? Kimbilir? (*Çıkar*)

EPİZOD 11 NÖBETÇİ KULÜBESİ

(WOYZECK, ANDRES)

ANDRES (*şarkı söyler*)

*Meyhaneci kadının kızı uslu,
Sabah akşam bahçede oturur,
Bahçede oturur uslu uslu...*

WOYZECK: Andres!

ANDRES: Ne?

WOYZECK: Hava güzel!

ANDRES: Pazar güneşi. - Kentten doğru çalgı sesi geliyor. Demin kadınlar geçti; insanlar fıkır fıkır, yaşam böyle!

WOYZECK: (*huzursuz*): Dans ediyorlar, Andres, dans ediyorlar!

ANDRES: Meyhanede,

WOYZECK: Dans et, dans et!

ANDRES: Öyle olsun.

*Bahçede oturur uslu uslu,
Saat öğleyi vurana kadar,
Erlerin yolunu kollar.*

WOYZECK: Andres, içim sıkılıyor!

ANDRES: Deli?

WOYZECK: Çıkıp gitmek istiyorum. Gözlerimin önünde bir şeyler dönüyor. Dans, dans! Sıcacık elleri! Canı cehenneme Andres!

ANDRES: Ne istiyorsun?

WOYZECK: Gitmeliyim, görmeliyim!

ANDRES: Seni geçimsiz! O orospunun yüzünden mi?

WOYZECK: Gitmeliyim, çok sıcak burası.

EPİZOD 12

MEYHANE

*(Pencereler açık, içerde dans ederler.
Meyhanenin dışında sıralar. Gençler.)*

BİRİNCİ ÇIRAK:

*Sırtımdaki gömlecik, o da benim değil;
İçki kokuyor ruhum-*

İKİNCİ ÇIRAK: Kardeş, bir delik açayım mı kışına, dostluk olsun diye? İleri! Bir delik açmak istiyor canım kışına! Ben ne adamımdır, bilirsin sen - dövmek istiyorum onu, eşek sudan gelene kadar!

BİRİNCİ ÇIRAK: Ruhum, runum içki kokuyor! - Para bile çürüyüp yok oluyor sonunda! Unutmabeni çiçeği, yeryüzü nasıl böyle güzel oluyor? Kardeş, üzüntümden ağlasam bir fıçı doldururum gözyaşlarımla. Ah, keşke burnumuz şişe olsaydı, şarap akıttırdık birbirimizin gırtlığından aşağı!

ÖTEKİLER *(hep bir ağızdan):*

*Pfalzalı bir avcı
Atıyla geçti ormandan.
Hey yavrum hey, avcılık!
Yeşil kırlar üstünde
Biterim avlanmaya!*

(WOYZECK pencerenin önüne gelir, durur, MARIE'yle BANDO ÇAVUŞU dans

ederek önünden geçerler, onu görmezler)

WOYZECK: O herif! Marie! Kahrolası!

MARIE (*dans ederken*): Durmadan, durmadan-

WOYZECK (*boğulur gibi*): Durmadan - durmadan! (*İleri doğru atılır, sonra sıranın üstüne çöker*) Durmadan, durmadan! (*Ellerini birbiri içine alır*) Dönün, yuvarlanın! Niye söndürmüyor güneşi Tanrı, bütün bu çirkef üst üste yuvarlansın, erkek kadın, insan hayvan? Güpegündüz yapıyorlar, sinekler gibi orta yerde! (*Fırlar*) Herife bak, nasıl da sarılıyor gövdesine! Sahip olmuş ona - benim olduğum gibi ilk başta. (*Sersemlemiş çöker*)

BİRİNCİ ÇIRAK (*masanın üstünde vaaz verir*): Beri yandan bir yolcu, zamanın akışına yaslanmış sırtını, duruyor ya da Tanrı'nın kerametine akıl erdirmeye çalışıyor ve soruyor kendi kendine: İnsan ne içindir? İnsan ne içindir? - Ama gerçekten, söylüyorum size bakın: Eğer Tanrı insanı yaratmasaydı, neyle geçinirlerdi köylüler, badancılar, ayakkabıcılar, doktorlar? Eğer insanın içine utanma denen duygunun tohumunu ekmeseydi, neyle geçinirdi terziler? ya askerler neyle geçinirdi, öldürmek denen silahı asmasaydı omuzuna? Hiç kuşkunuz olmasın - evet, evet güzel şeyler bunlar, ama her şey boşuna yeryüzünde, para bile çürüyüp yok oluyor sonunda. Sonuç olarak, sevgili dinleyenlerim, hadi hep birlikte işeyelim haçın üstüne de, bir Yahudi öldürelim!

(*Meyhanedekilerin gürültüsüyle WOYZECK kendine gelir deli gibi koşarak oradan uzaklaşır*)

EPİZOD 13

AÇIKLIK BİR YER

WOYZECK: Durmadan! Durmadan! - Tut, yakala! Böyle çalışıyor kemanlarla flütler. - Durmadan! Durmadan! - Suss, müzik sesi! Kim konuşuyor toprağın altında? (*Yere doğru eğilir*) Ha! Ne, ne diyorsunuz? Daha hızlı! Daha hızlı! Bıçakla, kaltağı bıçakla mı? - Bıçakla, kaltağı - bıçakla! Yapmam gerek mi? İlle mi - Buradan da mı ge-

liyor ses? - Rüzgâr da mı söylüyor? - Durmadan geliyor kulağıma, durmadan: Bıçakla, öldür!

EPİZOD 14

KIŞLADA BİR ODA

(Gece. ANDRES' le WOYZECK aynı yatakta)

WOYZECK (*alçak sesle*): Andres!

ANDRES (*uykusundan homurdanır*)

WOYZECK (*ANDRES'i sarsar*): Hey, Andres! Andres!

ANDRES: E, ne var?

WOYZECK: Uyuyamıyorum! Gözlerimi kapadım mı her şey dönüyor, kemanları duyuyorum, durmadan, durmadan! Sonra duvardan geliyor sesler! Bir şey duymuyormusun sen?

ANDRES: Evet - dans ediyorlar! Bırak da uyuyayım, Tanrı korusun bizi, amin!

WOYZECK: Durmadan konuşuyor ses: Bıçakla! Bıçakla! Bıçak gibi süzülüyor gözlerimin önünden.

ANDRES: Uyu, deli! (*Yeniden uykuya dalar*)

WOYZECK: Durmadan! Durmadan!

EPİZOD 15

DOKTORUN AVLUSU

(Öğrencilerle WOYZECK aşağıda,
DOKTOR dam penceresinde)

DOKTOR: Efendiler, şu anda damda duruyorum, tıpkı Davud'un Batşeba'yı gördüğü zamanki gibi ama kızlar pansiyonunun bahçesinde kurumaya asılmış külotlardan başka bir şey görmüyorum. Efendiler, en önemli konu üzerindeyiz: Öznenin nesne ile bağıntısı. Böyle yüksek bir noktada, içlerinde tanrısal varlığın kendini açığa vurduğu şeylerden yalnızca birini alsak, bunun çevresiyle, dünyayla, gezegenlerle olan bağıntılarını araştırsak, efendiler, şu kedi pencereden aşağı atsam - bu yaratık centrum gravitationis açısından kendi içgüdüsüne göre nasıl davranır? - Hey, Woyzeck! (*Kükre*) Woyzeck!

WOYZECK (*kedi yakalar*): Doktor, ısıyor!

DOKTOR: Herifin tutuşundaki nezakete bakın, sanki hayvan değil, büyükanası. (*Aşağı iner*)

WOYZECK: Doktor, titriyorum.

DOKTOR (*çok sevinçli*): Aman, aman! Ne güzel, Woyzeck! (*Ellerini ovuşturur. Kedi alır*) Ne görüyorum, efendiler, yeni tür bir tavşan kenesi, güzel bir tür (*Bir büyüteç çıkarır, Kedi kurtulup kaçar*) Efendiler, bilimsel içgüdü yok bu hayvanda.... Ama onun yerine başka bir şey göstereyim size. Bakınız: Bu adam var ya, üç aydır bezelyeden başka hiçbir şey yemiyor; sonucuna iyi bakın, dokunun bir - ne kadar düzensiz bir nabız! Bir bu, bir de gözleri!

WOYZECK: Doktor, gözlerim kararıyor! (*Oturur*)

DOKTOR: Cesaret, Woyzeck! Birkaç gün daha, sonra bitecek. Dokunun, efendiler, dokunun! (*Şakaklarına, nabzına, göğsüne dokunurlar*) Ayrıca Woyzeck, beylere bir de kulaklarını oynat! Ne zamandır göstermek istiyordum sizlere, iki kaşı oynuyor.

Hadi, hop!

WOYZECK: Ah, doktor!

DOKTOR: Hayvan, ben mi oynatayım kulaklarını? Kedi gibi mi yapmak istiyorsun? İşte, efendiler! Bunlar eşekliğe geçiştir. Çoğunlukla da aşırı ana sevgisinin sonuçları. Söyle bakayım, kaç tel saçını yoldu annen, koynunda saklamak için, sırf sevgiden? Birkaç gündür iyice seyreldi saçları. Evet, bezelye yemekten, efendiler!

EPİZOD 16 KIŞLANIN AVLUSU

WOYZECK: Bir şey duymadın mı sen?

ANDRES: O geldi, yanında da bir arkadaşı vardı.

WOYZECK: Bir şeyler dedi.

ANDRES: Nerden biliyorsun? Ne söyleyeyim? İşte, güldü, sonra dedi ki: Esaslı bir karı! Bir butları var, her yeri de sıcacık!

WOYZECK (*çok soğuk*): Ya, böyle mi dedi? Ne görmüştüm bu gece düşümde ben? Bir bıçak değil miydi? Ne delice düşler görüyor insan!

ANDRES: Nereye, ahbap?

WOYZECK: Yüzbaşıma şarap almaya. - Ama Andres, yine de eşsiz bir kızdı o.

ANDRES: Kim?

WOYZECK: Hiç! Hoşçakal! (*Çıkar*)

EPİZOD 17**MEYHANE**

(BANDO ÇAVUŞU, WOYZECK, HALK)

BANDO ÇAVUŞU: Erkeğim ben! *(Göğsünü yumruklar)* Erkeğim diyorum! Var mı hayır diyen? Kafayı bulmayan uzak durur benden... Burnunu kıcına sokarım adamın ben bir yumrukta! Ben - *(WOYZECK'e)* İçsene ulan! Dünya içkide boğulsun istiyorum, içkide - erkek olan çeker kafayı!

(WOYZECK ıslık çalar)

Ulan, dilini gırtlğından koparıp gövdeneye dolarım senin!

(Güreşirler. Woyzeck yenilir.)

Yaşlı kadın osuruğı kadar bile soluğun kalmadı, di'mi, ha?

(WOYZECK bitkin, bir sıraya oturur)

Canına okudum herifin!

İçki benim her şeyim,

İçki yiğitlik verir!

BİRİSİ: Ağzının payını aldı.

BAŞKASI: Kaniyor.

WOYZECK: Birbiri ardından!

EPİZOD 18
- ESKİCİ DÜKKANI -

(WOYZECK, YAHUDİ)

WOYZECK: Tabanca çok pahalı.

YAHUDİ: E, alıyor musun, almıyor musun, söyle?

WOYZECK: Bıçak kaç para?

YAHUDİ: Bu da çok iyi. Gırtlığını mı keseceksin bununla? Ha, söylesene? Başkası kadar ben de kelepirci veririm bunu. Kelepirci olmalı senin ölümün, ama bedava da değil. Ne kadar mı? Seninki tutumlu bir ölüm olmalı.

WOYZECK: Ekmekten başka şeyler de keser bu-

YAHUDİ: İki kuruş

WOYZECK: Al! (Çıkar)

YAHUDİ: Al! Sanki biç bir şey değilmiş gibi! Para oysa, para. - Köpek seni!

EPİZOD 19
- MARIE’NİN ODASI -

DELİ (Yerde yatar, parmaklarıyla göstererek masal anlatır):

Altın taş bunda, kral bu... Yarın kraliçeye çocuğunu getireceğim... Pastırma gel dedi, sucuk...

MARIE (İncil’i karıştırır): “Ve ağzından hiç yalan çıkmadı...” Tanrım! Tanrım! Bakma bana! (Yaprakları çevirir) “Ama Pharise’liler ona bir kadın getirdiler, kocasını aldatmış, orta yere diktiler... Ama İsa dedi ki: Seni lanetlemiyorum. Çekil git ve bir

daha günah işleme!" (*Ellerini kavuşturur*) Tanrım! Tanrım! Yapamıyorum! - Tanrım, ne olur dua edecek kadar olsun cesaret ver bana! (*Çocuk eteğini çekiştirir*) Yüreğime işliyor bu çocuğun acısı. - (*DELİ'ye*) Karl! Hadi güneşe çıkar şunu!

(*DELİ çocuğu alır, çıkar*)

Franz gelmedi, dün de, bugün de. Burası da ne sıcak oldu! (*Pencereyi açar, okumaya devam eder*) "Ve arkasından ayaklarına kapandı ve ağladı ve ayaklarını göz-yaşlarıyla ıslatmaya ve saçlarıyla kurulamaya başladı ve ayaklarını öptü ve ayaklarını melhemlerle ovdu..." (*Elleriyle göğsüne vurarak dövünür*) Hey şey boşuna artık! Tanrım! Tanrım! Ben de ayaklarına kapanmak istiyorum! -

EPİZOD 20

KIŞLA

(*ANDRES, WOYZECK eşyalarını karıştırır*)

WOYZECK: Gömlek, Andres, üniformadan ayrı bu, sen kullanırsın, Andres.

ANDRES: (*kupkuru, her söylenene evet der*): Evet.

WOYZECK: Haç ablamın, bir de yüzük.

ANDRES: Evet.

WOYZECK: Bir de ermiş resmim var, iki tane yürek, hem som altından - annemin İncil'inin arasında dururdu, bak ne yazıyor:

*Gövden nasıl al kesmişse yaralardan, Tanrım,
Öyle olsun benim de yüreğim her zaman.*

Annem artık yalnızca eline vuran güneşi duyuyor - bu da bir şey değil.

ANDRES: Evet.

WOYZECK (*bir kâğıt çıkarır*): Friedrich Johann Franz Woyzeck, er, 2. piyade

alayı, 2. tabur, 4. bölük, doğumu Meryem Yortusu günü 20 temmuz - Bugün 30 yıl, 7 ay, 12 gün geçmiş aradan.

ANDRES: Franz, hastaneye git sen. Zavallı, biraz içki içsen, ilaç da atsan içine, ateşini alır.

WOYZECK: Evet, Andres, marangoz talaşları toplarken kimse bilemez kim başını koyacak onların üstüne.

EPİZOD 21

- SOKAK -

(MARIE, KIZ ÇOCUK'la kapının önünde BÜYÜKANNE,
daha sonra WOYZECK)

KIZ ÇOCUK:

*Parıldar güneş bayram günü,
Tomurcuklar açılır,
Kırlara çıkar herkes,
El ele, iki iki.
Flütçüler önden gider,
Arkadan kemancılar gelir.
Kızların çorapları kırmızı...*

BİRİNCİ ÇOCUK: Güzel değil bu.

İKİNCİ ÇOCUK: Neyi beğinirsin sen de!

BİRİNCİ ÇOCUK: Marie, şarkı söylesene bize!

MARIE: Söyleyemem.

BİRİNCİ ÇOCUK: Niye?

MARIE: İşte!

BİRİNCİ ÇOCUK: Ama niye işte?

ÜÇÜNCÜ ÇOCUK: Büyükanne, anlatsana!

BÜYÜKANNE: Gelin bakalım, yumurcaklar! - Bir zamanlar yoksul bir çocuk varmış, annesi de yokmuş, babası da, herkes ölmüş, hiç kimse kalmamış yeryüzünde. Herkes ölmüş, çocuk da gece gündüz aranmış durmuş. Bakmış yeryüzünde kimse yok, o da gökyüzüne çıkmak istemiş, Aydede ahbap göz kırpmış ona; sonunda Aydede'ye vardığında bakmış, Aydede çürük bir tahta parçası. Bunun üstüne kalkmış güneşe gitmiş, güneşe vardığında bakmış, güneş solmuş bir kasımpatı. Yıldızlara vardığında bakmış, yıldızlar da küçük, parlak sinekler, çaylağın onları yaban eriği ağacına taktığı günden beri sallanıp duruyorlarmış orada. Bunun üstüne yeryüzüne geri dönmek istemiş, ama yeryüzü devrilmiş bir oturağa benzemişmiş. Tek başına kalmış çocuk. Oturmuş bir yere, ağlamış, hâlâ da orada oturuyor, hem de yapayalnız.

WOYZECK (*gelir*): Marie!

MARIE (*korkulu*): Ne var?

WOYZECK: Hadi, Marie, gidiyoruz. Vakit geldi!

MARIE: Nereye?

WOYZECK: Biliyor muyum?

EPİZOD 22
- GÖL KİYİSİNDA KEÇİYOLU -

(MARIE, WOYZECK)

MARIE: Kent şurada, ilerde. Kapkaranlık.

WOYZECK: Gitme daha, kal. Gel, otur!

MARIE: Gitmem gerek ama.

WOYZECK: Tabanların yara olana kadar yürüyecek değilsin ya.

MARIE: Neyin var senin?

WOYZECK: Ne kadardır birlikteyiz, biliyor musun, Marie?

MARIE: Bu yortuda iki yıl olacak.

WOYZECK: Daha ne kadar birlikte olacağız, onu da biliyor musun?

MARIE: Gitmeliyim, akşama yemek yapacağım.

WOYZECK: Üşüyor musun, Marie? Ama yine de sıcaksın.

Ne sıcak dudakların var! Sıcacık soluğun, sıcacık oruspu soluğu! ama yine de dünyaları verirdim o dudakları bir daha öpmek için. - Üşüyor musun? İnsan soğudu mu bir kez hiç üşümez artık. Sabahın çiyi üstüne düştüğünde üşümeyeceksin.

MARIE: Neler diyorsun?

WOYZECK: Hiç!

(Susarlar)

MARIE: Ne kırmızı doğuyor ay!

WOYZECK: Kanlı bir bıçak gibi!

MARIE: Ne demek istiyorsun? Fransız, sapsarı oldun. -

(WOYZECK bıçağı çıkarır)

Franz, dur yapma! Tanrım, imdat, imdat!

WOYZECK (*saldırıp bıçaklar*): al sana, bunu da al! Ölmek bilmez misin sen? Al! Al! - Ha, daha kımıldıyor, ölmedi mi? Ölmedi mi? Hâlâ! (*Bir daha bıçaklar*) - Öldün mü? Öldün mü? (*Bıçağı elinden atar, koşarak uzaklaşır*)

EPİZOD 23 MARIE’NİN ODASI

(DELİ, Çocuk, WOYZECK)

DELİ (*çocuğu kucağında tutar*): Bu suya düşmüş, bu suya düşmüş, bana, bu suya düşmüş.

WOYZECK: Yavrum, Christian!

DELİ (*WOYZECK’e dik dik bakar*): Bu suya dümüş.

WOYZECK (*çocuğu sevmek ister, çocuk çekilir, bağırır*): Tanrım!

DELİ: Bu suya düşmüş.

WOYZECK: Christian’cık, tahta at alacağım sana, tü, tü, tü!

(*Çocuk korunur. KARL’a*)

Al bunu, tahta at al çocuğa!

(*DELİ WOYZECK'e dik dik bakar*)

Tiki tak! Tiki tak!

DELİ (*sevinçli*): Tiki tak! Tiki tak! Tiki tak! (*Çocuk kucağında koşarak gider*)

EPİZOD 24

MEYHANE

WOYZECK: Dans edin hepiniz, durmadan! Terleyin, kokun! Bir gün nasıl olsa alacak canınızı şeytan! (*Şarkı söyler*)

*Kızım, sevgili kızım,
Ne demeye yaptın bunu,
Gittin arabacının,
Yolcuların peşinden.*

(*Dans eder*) Hadi, Käthe! Gel, otur! Yanıyorum ben, yanıyorum! (*Ceketini çıkarır*) Hep böyledir işte, birini alır, birini verir şeytan! Käthe, yanıyorsun sen! Neden? Sen de buz gibi olacaksın bir gün. Aklını topla başına. - Şarkı söylesene!

KATHE (*Şarkı söyler*)

*İstemem Suab iline gitmek,
Uzun etekli giymek,
Sivri pabuç, uzun etek,
Hizmetçiyim, neme gerek.*

WOYZECK: Nayır, pabuçsuz da gider insan cehenneme!

KATHE (*şarkı söyler*)

*Öf sevgilim, o ne kötü laf,
Paran senin olsun, git yalnız yat.*

WOYZECK: Evet, gerçekten, kana bulaşmak istemiyorum.

KATHE: Ama o elindeki ne öyle?

WOYZECK: Benim benim? Benim mi?

KATHE: Kırmızı! Kan!

(Herkes çevrelerine toplanır.)

WOYZECK: Kan? Kan?

MEYHANEÇİ: Üff - kan!

WOYZECK: Galiba bir yerimi kestim, nah şurada, sağ elimde.

MEYHANEÇİ: Dirseğine nasıl bulaşmış peki?

WOYZECK: Elimi sildim.

MEYHANEÇİ: Ne, sağ elini sağ dirseğine sildin ha? Amma da marifetlisin!

DELİ: Ve dev dedi ki o zaman: "Kokuyor, insan eti kokuyor burnuma." Pöff, bu kokmuş bile!

WOYZECK: Canınız cehenneme, ne istiyorsunuz? Size de ne oluyor? Yol açın, karışmam yoksa - canınız cehenneme! Birini mi öldürdüm sanıyorsunuz? Katil miyim ben? Ne bakıp duruyorsunuz? Kendinize bakın siz! Yol açın! *(Dışarı koşar)*

EPİZOD 25

- GÖL KIYISI -

(WOYZECK yalnız)

WOYZECK: Bıçak? Nerede bıçak? Burada bırakmıştım. Ele verir beni! Yakın, daha yakın! Ne biçim yer burası? Ne geliyor kulağıma? Bir şeyler oluyor. Suss! - Şurada, yakında. Marie mi? Ha, Marie'ymiş! Hiç ses yok. Her şey susmuş! Neden böyle solgunsun, Marie? Boynundaki o kırmızı bağ ne? Kimden aldın o gerdanlığı günahlarına karşılık? Kapkara kesmiştin gınahtan, kapkara! ben mi soldurdum seni? Neden karmakarışık saçların böyle? Örmedin mi bugün? - Bıçak, bıçak! Buldun mu Hah! (*Suya doğru koşar*) Şöyle, git dibe! (*Bıçağı göle atar*) taş gibi battı karanlık suya. - Yok, çok yakın oldu, gölde yıkanırken... (*Göle girer, bıçağı daha uzağa atar*) Tamam, oldu şimdi - ama yazın, midye çıkarmak için daldılar mı? - Hıh, paslanır o zamana kadar, kim tanıyacak! - Keşke kırsaydım! - - Kanlı mı üstüm daha? Temizlenmeliyim. Şurada bir leke var, şurada da bir tane.. (*Suda ilerler*)

(ADAMLAR gelir)

BİRİNCİ ADAM: Dur!

İKİNCİ ADAM: Duyuyor musun? Suss! Orada!

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON

BİRİNCİ ADAM: Üff! Orada! Ne ses!

İKİNCİ ADAM: Suyun sesi bu, "Ne zamandır kimse boğulmadı", diyor. Hadi! İyi değildir bunu duymak!

BİRİNCİ ADAM: Üff! Yine başladı! - Can çekişen insan gibi?

İKİNCİ ADAM: Ne korkunç şey! Her yer pus içinde, sis basmış gibi hava. - Böceklerin uğultusu parçlanan çanların sesi gibi geliyor. Hadi!

BİRİNCİ ADAM: Yok, ondan daha belirgin, daha da yüksek bu ses! Hadi, yukarıya! Gel benimle!